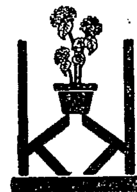
A MAI MAGYARORSZÁG ERKÖLCSRAJZA

KORUNK KRITIKÁJA
1918—1933

ÍRTA

PAPP JENŐ

BUDAPEST, 1934
KÁLDOR KÖNYVKIADÓVÁLLALAT

Világosság-könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest

A KORTÁRS ELŐSZAVA

Ne vegye rossznéven tőlünk az utókor, ha félig-meddig beleavatkozunk az ő ügykörébe és a következő lapokon már véleményt mondunk saját korunkról. Elvégre nekünk is meglehet a véleményünk a mai időkről, nemcsak az utókornak. Lehet, hogy az utókor tisztábban fog látni és a kész eredmények alapján hozza meg ítéletét. Ez mindenesetre kényelmesebb és kedvezőbb helyzet lesz; sajnos, mi még benne vagyunk az eseményekben és nem is kerülhetünk abba az irígylésreméltó helyzetbe, hogy utólag, ötven-száz év mulva meghallgassuk a történelem ítéletét, mert mi akkor már régen por és hamu leszünk. Pedig érdekelne bennünket is az a fölényes, az a nyugodt, az a hideg és tárgyilagos mérlegelés, amelyik a történelmi távlat messzeségében születik majd meg erről a tizenöt évről, amelyik a békekötések óta eltelt. Sajnos: se jelen nem lehetünk a tárgyaláson, se bele nem szólhatunk, egyszerű „adalék“ leszünk a kései bíráló kezében és kényre-kegyre ki leszünk szolgáltatva neki, pontos adatok alapján s ő valószínűleg alaposan el is bánik majd velünk. Lelke rajta.

Azonban figyelmeztetjük az utókort, hogy mi se voltunk éppen vakok. Éppen ezekben az években repültük át az óceánt. Vagy ez sem-

mi?... Nekünk még nagy teljesítmény volt, bocsánatot kérünk, hogy ilyen csekélységekkel hozakodunk elő, több nem telt tőlünk, rosszak voltak a viszonyok, sok volt a légköri zavar és állandóan attól tartottunk, hogy megint kitör a háború. Rengeteg bajunk volt, e rövid tizenöt esztendő alatt hol túlsok volt a pénzünk, hol túlkevés, a király kétszer is vissza akarta szerezni elvesztett trónját, határaink összezsugorodtak, álmaink nem váltak valóra, elvesztettük a hadsereget s kaptunk egy olyan függetlenséget és szabadságot, mint aminőt annak adnak, aki most száll le a műtőasztalról. Nem csoda, hogy még ma is szédülünk és kissé gyengéknek érezzük magunkat.

Természetes tehát, hogy nem úgy jelenünk meg majd a történelem ítélőszéke előtt, mint ahogyan szerettük volna. Mi meg vagyunk elégedve azzal, hogy úgy-ahogy összeszedtük magunkat. Szerény nézetünk szerint elég szigorú mértéket állítottunk fel a magunk számára. Hiszen a béke mindössze tizenöt éves, tehát még egészen kiskorú és se képességeit, se terveit nem tudta még kifejteni. Zsenge korán kívül még csak egyetlenegy érvet hozunk fel mentségére: nagyon sokat szenvedtünk. Ez is valami. S ha pillanatnyilag a nemzet géniusza sok mindent is vethet jogosan a szemünkre, ne felejtse el, hogy lesujtottságunkban is mindig feléje akartunk visszatérni, csonkán és bénán is feléje tártuk ki a két karunkat.

Az is természetes, hogy a kritikus, aki itt ítéletet mond, szintén kora gyermeke volt, vele sírt és vele nevetett, űzte hibáit és beleesett vétkeibe s éppen olyan gyarló ember volt, mint mindannyian, akik e zűrzavaros korszakocskát végigéltük. Sarkalta a vágy, hogy lerázza magáról a gyengeségeket. S ezt semmi mással nem tudta dokumentálni, mint azzal, hogy igyekezett elképzelni egy boldogabb utókort s annak a szemüvegén át nézte saját szánandó nemzedékét. És bármilyen arasznyi is ez a tizenöt év, mozgalmait, embereit és jelenségeit az ezeresztendős lét pályájára beigazítva tudtam csak szemügyre venni, függetlenül a divatos politikai elvektől. Ez az ezeréves mult volt a zsinórmérték. Nem is lehetett más, mégha ilyen arányok mellett túlságosan is eltörpültek az emberek, erőfeszítések és az eredmények. Munkaközben többször hallottam a korszak kiemelkedőbb egyéniségeinek azt a vádját, hogy nevük elmerült az anyag áradatában. Az asztalomon felhalmozott forrásmunkák is többször számonkérték tőlem a számszerű adatokat, irányelveket, alapvető intézkedéseket. Ha e két szokványos tényezőt, a személyneveket és az adatokat mind felhasználom, kétségtelen, hogy a kor kritikája még kíméletlenebb lett volna s a könyvet, mint forrásmunkát is fel lehetett volna használni. Az összehasonlító társadalomtudománynak tettem volna vele szerény szolgálatot.

Nem ez volt a célom. Először is, abban a percben, mikor írás közben neveket is használtam, nyomban éreztem, hogy mivel élő emberekről van szó, kezdem kerülgetni az igazságot. Azt az igazságot, amelyet én annak éreztem. Minden név korlátozott a véleménynyilvánításban. Ha meg akartam írni azt, amit gondoltam, ki kellett hagynom a neveket. Fájó szívvel bár, de feláldoztam őket a szabad mozgás kedvéért. És majdnem ugyanez ismétlődött meg az adatok roppant tömegével. Agyonnyomták azt a közvetlen érzést, amelyik a kor bírá-

latánál mindenáron érvényesülni akart. Utamba álltak. Választanom kellett az adatok és a bírálat között. S mivel az adatok iránt semmiféle lelkesedés nem ébredt bennem, az utóbbit választottam, föltételezve, hogy a mai ember ezeket úgyis ismeri. Az utókor számára pedig az erre hivatott tudósok ezerféle változatban dolgozzák fel őket.

A rövid idő alatt, míg e könyvet írtam, állandóan az a vágy fűtött, hogy ne könyvben mondjam el a véleményemet erről a másfélévtizedes korszakról, hanem egy asztal mellé leülve, egyfolytában beszéljek, estétől reggelig, vitatkozva és hadakozva az ellenfelekkel, mint egykor Váradon a Royal-kávéházban, ráhajolva az asztalra, összekapva és kibékülve barátaimmal, Dutka Ákossal, Emőd Tamással és a többiekkel, akik már a háború alatt egy szebb világot akartak építeni. Az egész könyv egyfolytában megírt hadakozás és elégedetlenség, a robotoló ember beszél belőle, szabadon és szívből. Egyszer kibeszéltem magamat! Nem tudtam ugyan mindent elmondani, mert kötött a terjedelem, de amit leírtam, az őszinte. Lehet, hogy tévedek — de ki biztos abban, hogy az ő véleménye közelíti meg legjobban az igazságot?

Majd az utókor — úgy ötven év mulva — megmondja. Boldog lennék, ha reánk vonatkozó véleményét ezzel a vallomással legalább némiképpen enyhíthetném.

Budapest, 1934.

P. J.

Kezdődik a béke

Nagyon sok időt töltöttünk el azzal, hogy a katasztrófa után kerestük a negatívumokat. Ebbe még ma se fáradtunk bele. Középszerű emberek kerültek az élre s valamennyi tisztességes toll, minden élesebb elme és minden hevesebb szív: nagyvonalú államférfiak után sóvárgott. Mintha ezeket elő lehetett volna hívni rejtekhelyükből. Sem a sóvárgók, sem a cselekvők közt nem akadt ilyen, ma sincs s ez a meddő szemrehányás, amellyel az időket illetjük, még ma is folyik. A tolongó középszerűség tort ül az országban. S ha már egyetlenegy nagy embert se kaptunk a sorstól, annyit megérdemeltünk volna, hogy akadjon legalább rendszer, amelyik összefogja a zsibongó kiskalibereket. Kimerülünk abban, hogy az égre kirajzoljuk a nagy célokat. De sehol se jelentkezik a szívós tettrekészség. Az elméleteket öntik magukból a szellemi terület művelői, lendületes fejlődésen megy át a szónoklat, a publicisztika majdnem eléri fürgeségben, technikában és kesergésben a tökélyt. Az egyházak kitárják a templomok kapuit és szemmel láthatólag meg is erősítik a megrendült lelkeket. A batyuzás és láncolás mint egy nyomorult őrület ragadja magával a tömegeket, mintha mindenkit személyében is megcsonkított volna

Trianon. Virágkora kezdődik a vendéglőknek és a szerzési mohóságot megnyergeli a tőzsde. Százezrek tódulnak feléje s ez nemcsak az infláció természetes kihasználását jelezte, hanem egy gazdasági örvényt árult el, amelyikbe majdnem belepusztultunk. Semmink nem volt már, csak papírunk. A kitartás is papírrá változott, a kultúra is, a fegyelem is, az egész magyar társadalom a józan percekben sírt és az öklét harapdálta, de nem történt más, mint az, hogy a megmentő gondolat után jajgattunk. Ha szóba állunk a középszerű emberekkel, akik irányítottak, talán végezhettünk volna valami hasznosat, ha már zseniális megoldásokat nem találtunk. De egyre csak az egeket döngettük, hogy miért nem állítottak élünkre a feladatokhoz mért óriásokat.

Ömlött a panasz és ömlik még ma is.

És egyetlenegy társadalmi osztály se rendelkezett többé azzal a hódító hittel, amelyik nem hogy a megváltást elvégezte volna, hanem még a vezetést se ragadhatta magához egyik se. Minden párt és minden világfelfogás kompromittálva volt. Mindegyik mögül elpárolgott az aranyfedezet. Nem hihetett többé a nép az arisztokráciában, mert a főurak legnagyobb része elmenekült a bolsevizmus elől. Akik a főurak és a legfelső rétegek közül itthon börtönökbe kerültek a kommün alatt, ezeknek önfeláldozó mártíriuma nem ellensúlyozta az előkelőségek bécsi és külföldi pezsgőzéseit. A halálra ítélt középosztály tele volt haragos ellenforradalmárokkal és intelligens árulókkal. A nép leitta magát a forradalomban, az eszméből neki csak a durva bundapálinka jutott: a jegyzők kikergetése a

falvakból és a kaszák kiegyenesítése a kastélyok és földesurak ellen. Akik hamar kijózanodtak, azokat felhúzták az akácfákra. A kommunizmust úgy üldözték dorongokkal, mint a veszett ebet. Vezéreik förtelmesen bemocskolták bitófákkal, terroristákkal, ékszerek elrekvirálásával, vésztörvényszékekkel és a nagy szállodákban, eldugott villákban rendezett dorbézolásokkal. A szocialisták pirultak a Markó uccai fogházban megkötött egyességi okmány miatt s a gyalázatot semmiféle elvi különbségek hangoztatásával nem tudták magukról lemosni. Zászlajuk a sárban hevert: bűnrészesek voltak. A liberalizmus és a demokrácia az ellenforradalmi atrocitásokból akart megélni. Gondolkozásuk siralmasan szegény volt: mind a ketten úgy szerepeltek ebben a viharos korszakban, mint egy nemzeti magánnyomozó vállalat s miközben a keresztény gátszakadás rohamával szembe akarnak szállni, mást nem tudnak táborukból kitermelni, mint a fékeveszett ellenforradalom tényezőinek denunciálását és befeketítését. Az államhatalom még a legmagasabb rendőri hivatásnak se tudott megfelelni. A román megszállás szégyene csak a magánlakásokban, kaszinókban és eldugott kiskocsmákban égeti az önérzetesek arcát. A romok eltakarítása úgy történik, mintha az egész nyomorult kis ország szemétfuvarozó vállalattá alakult volna át. A bíróságok kocsiderékszámra kapják a kommunista pereket, az egyesületek, hatóságok, fegyelmi és becsületügyi bizottságok nagyseprűjét a bosszúállás szelleme irányítja. Az Egyház is súlyos sebeket kapott, ezeket nyaldossa. Hadsereg nincs. Az a néhány zászlóalj, amelyik a

Fehérvári úton bemarsol végre a fővárosba, csak az új honvédség reményteljes magva, de nem egy új államalakulat szuronyfedezete. Erő, igazi hajthatatlan akarat tűnik fel vele a lucskos és csatakos fővárosban, ahol még javában tart az egzisztenciák bolsevista-ellenforradalmár dulakodása. Budapest leborul végre egy pozitív gondolat, a Nemzeti Hadsereg fellépése előtt, a város ünnepel, zászlódíszbe öltözik, de nem tud katonai állammá átalakulni, mert ebbe a néhány zászlóaljba s a fölöttük lebegő, velük együtt megérkező állameszmébe kapaszkodó politikusok gyengék arra, hogy a katonai állam útjából félrelökjenek egy szépséghibát: azt, hogy az ellenség magától vonult ki a fővárosból s nem a magyar fegyverek verték ki. A hadsereg dunántúli születési hibáit, az egyéni akciók tehertételeit is odagurítják a baloldalról a katonaság diadalútjába s ezek a szalmaszálak gerendákká nőnek a lármában. Az akadályokon elbukik a katonai elképzelés s a kaszárnyai rend helyett lerakja alapjait az országban az a középszerű politika, amelyik mögött két nagyhatalom keletkezik. Az egyik az antant képviselője, másik a pénz. Az antant mindennap belénk törli csizmáját. A másik meg, a pénz, miután az egész társadalom kommunistákra és ellenforradalmárokra, bűnbakokra és egymás kenyerére vadászik: a pénz ebben a naiv zűrzavarban a ragadozók kezébe kerül és a bankok gombamódra szaporodnak az uccasarkokon. A zsidóság ellen megfújták a kürtöket, verik őket, nem akarnak velük egy asztalhoz se leülni, héber betűkkel akarják megjelölni lapjaikat, a bankokra ki akarják akasztani az ötágú csillagot,

megnagyítva s a propaganda bojkottot szervez a zsidó áru, a zsidó destrukció s a zsidó tőke ellen is.

A zsidók faji összetartását s a zsidó szellemet az ellenforradalom nem tudta legyőzni s ezzel a keresztény állam gondolata is zsákuccába jutott. Hogy mi mindenen feneklett meg, arról később lesz szó. Tény az, hogy minden államfenntartó erő a földön hevert, kétvállra lefektetve és ebben a fejetlenségben dicsőségnek látszik, hogy a nemzet hangja se nyiltan, se titokban nem adta fel a régi nagyság gondolatát. A fájdalmas lemondás hangja soha nem szólalt meg. A trianoni békeokmányt is csak fenntartással írtuk alá. Ez a korszak nem jelentette be, hogy „elvesztettük a háborút". Jogfenntartással éltünk. Ennek a dicsőségnek, hősiességnek és lelki nagyságnak csak egyetlenegy árnyoldala van: a valóságban is fenn akartuk tartani a régi nagyságot, intézményekben, az állami életben, kiadásokban, fényűzésben. Szédületes apparátusok, adminisztrációk, egyházi és kultúrális támogatások robbantgatták ezt a dicsőséglátszatot. Puritánságnak sehol semmi nyoma. A latifundiumok és a nagybankok ott folytatták, ahol a monarchia idejében abbahagyták. A kormányok tűrik, hogy a tőzsdén a spekuláció búzában és márciusi tengeriben a csikágói mammutbörzével vegye fel a nyerészkedési versenyt. Nagyzolunk a kultúrfölényben, mikor a megszűkített határokról ágyútorkok ásítanak reánk. Koplalunk, de a klasszikus kultúrából nem engedünk. Görögöt és latint erőszakolunk a diákok fejébe s még mindig Mucius Scaevola önfeláldozási példáján mutatjuk be nekik az erény és a hősies-

ség gyakorlati megvalósulását, mikor a menekülteket úgy hajtják a megmaradt országrész felé, mint a marhacsordákat.

A nemzet a csapások özönét kiállta, de egy lépést se tett a megújhodás felé. Ezidőben feltörő fiai az alkotás útján csak saját emelkedésük lépcsőit futották meg, minden út a parlamentbe vezetett, címek, igazgatóságok, szónoki sikerek és pártvezérségek cifra tüneményei mögé merültek el. Elérték, hogy a régi rend fölvette őket tagjai sorába. Nincs mit szégyenkezniök: nem árultak el semmit, mert nem volt semmiféle hivatottságuk. Adminisztrálták magukat, az érdekcsoportok parancsai szerint. Nem csatlakozhattak egy új világ felvonulásához, mert csak a rég világ sérelmei vonultak fel s az új sehol se volt látható. Olyan új államszerkezetek, mint aminők Törökországban, Itáliában és Németországban alakították át az életet: nálunk elképzelhetetlenek voltak, mert görcsösen ragaszkodtunk a magántulajdon szentségének elvéhez, a profithoz, az arany uralmához s ahhoz a gyönyörű ideához, hogy a nemzetet csak egy nagy ember tudja kivezetni a katasztrófából. S mivel ez a lángelme még ma se lépett a nyilvánosság elé, tehát várunk. Megjegyzem, hogyha végre a fórumra merészkedne, nagyon rosszul járna, mert kikutatnának egy narancshéjat a multjában és feltétlenül keresztre feszítenék. A harcmodor ugyanis megköveteli, hogy mindig az emberen át verjék agyon a gondolatot. Ez a módszer a háború után csak négy esetben mondott csődöt, mint azt az orosz, a török, az olasz és a német átalakulás mutatja. Magyarországon eddig nem volt

alkalma az erőpróbára, mert a háború óta eredeti gondolat nálunk, sajnos, nem ütötte fel a fejét sehol se.

Érdekes, hogy a legutóbbi államújítók közül hárman (összesen négy állam alakult át, mert a spanyol forradalmat még nem számítom ide) — szóval három új államépítő olyan férfiak közül került ki, akik végigküzdötték a világháborút: Kemál, Mussolini és Hitler. Ők a háborúban lerázták magukról a régi világ összes díszes terheit, elkopott igazságait, elveit és hazugságait. Nem is ők rázták le: a háború fejtette le róluk. A papírpénz, melyben a zsoldot fizették, a fronton elvesztette varázsát és jelentőségét, mert a sebesültnek többet ért a szanitéc első segélye, mint tízezer bankó. A harctér napja közömbös volt; az ellenségre is éppen úgy árasztotta a meleget, mint reánk. Az eső mindenkit vert. A föld a mi kedvünkért nem lett puhább, a sár sár maradt, a szikla szikla volt s az óriási birtokokkal, az ezerholdakkal ugyan mit kezdhetett volna az a katona, aki csak egy mély árkot keresett, hogy az életét a pergőtűzben megmentse. A templomtornyot a tűzérségi megfigyelő használta, míg ki nem ugrasztották onnan. A tiszti díszruhákat odahaza megehette a moly. Ékszert alig hordott valaki, legföljebb jegygyűrűt, mert minden percben eleshetett. Amikor másodszor, harmadszor ment vissza az ember a tűzvonalba, a hiúság, dicsvágy, vagyonszerzési ösztön, hatalomszeretet, földimádat, szerelem, nő és szépség mind elmaradtak tőlünk körülbelül abban a zónában, ahol a szakácsok, trének és vezérkari tisztek panaszkodtak a maguk embertelen sorsa miatt. Ter-

mészetesen nem mindenki került bele ebbe a határtalan magányba, ahol szemébe kellett nézni a haza, a háború, az élet és a halál meztelen fenségének. Voltak, akik inkább bujkáltak, fölmentették magukat, vagy a tűzvonalban is csak a hasukkal, a zsákmánnyal és a jobb beosztással törődtek. A milliós raj, amelyet Európa kilökött a vágóhidakra, éppen olyan százféle emberből állt, mint a hátmögötti társadalom. Valamennyien visszavágytak az elhagyott békés fészekbe, bénán, csonkán, félszemmel, vagy maláriásan és igen kevés volt az a kivétel, amelyik új meggyőződéssel tért haza. Ez a meggyőződés a primitívségből és az igénytelenségből fakadt. Abból az átélt igazságból, hogy az ember megelégedett lehet egy csajka forró feketével, az irhája megmentésével, párnapi csenddel és egy pokróccal is, amellyel betakarózik.

De a háború senkiből se csinált ősembert, aki továbbra is kavernában akart lakni, kukoricakásán élni és szöges bakancsban járni. Aki hazaszabadult, az először örömében lövöldözött. Ami habzsolnivaló kezeügyébe akadt, azt felfalta. Szemükben a kimerült Hinterland még mindig a bőség kamrája volt. A szabadság, amelyet ott kihallgatáson kellett kérni, itt elemi jog volt, törvénytárakba beraktározva. Az állati ingerek lecsillapítása után szétnéztek itthon, hogy mi van még, amivel kárpótolhatják magukat, miután senki se várta őket az állomásokon, se zene, se virág, se zászlók, se király, se tömeg, amelyik mikor kimentek, zsebkendőt lengetett utánuk. Mindezek helyett forradalom várta itthon őket, a legcsábítóbb jelszóval, hogy „nem akarok többé katonát látni". Bizatásra dobták el a fegyvert, itthoni vezérek lázították fel őket az igénytelenség ellen, ők fújták meg a riadót a rombolásra és világbékét ígértek nekik, pedig a volt katonák kevesebbel is beérték volna. Senki se használta föl nálunk a béke és a jövő érdekében a frontoktól megszabadult emberek szerénységét, hanem rögtön az egész mennyországot odadobták nekik. Szabad rablás következett, mámoros őszirózsás népünnepély annak örömére, hogy megszabadultunk a szenvedésektől. Nem hitték el, hogy legyőztek bennünket. Azt hitték, hogy a béke győzött. Nem azok kerültek felszínre, akik kint a fronton saját személyükre nézve számoltak a javak jelentőségével és akik egy új eszmekör, egy gyökeres változás vágyaival érkeztek haza, hanem a lógósok, felmentettek és harácsolók.

A nemzet megmaradt családtagjai rávetették magukat a maradékra. Büntetésük a marakodás, a sorbaállás, egymás feljelentgetése és a bosszúállás tombolása volt. Mire a nemzeti géniusz felébredt, gúzsba voltunk kötve.

AZ ELSŐ VÉGZETES HIBA

Hogy a csonkaságban a nemzeti lét új célját egyik társadalmi osztály és egyik politikai tényező se találta meg, annak az a mentsége, hogy mindannyian elégtételt követeltek, vagy vettek maguknak a bolsevista rémuralomért. Az ország népe kimerült idegileg is a hosszú háború alatt, a terrorista fickók könnyen el tudtak bánni velük, a megviselt emberekből nem törhetett ki egy sugárzó közszellem, amelyik erős és bátor. A Hinterlandot nem keményítette meg a frontok fegyelme, a halált nem fogadták fásultan, az életet nagyra becsülték, s mégis csak megvetett ágyakban aludtak, a családi párnán, amelyik után a börtön priccse, ahová belökték őket, a világ végét jelentette számukra, a megszégyenítés legfelső fokát. Fájdalmat, amelyiktől iszonyúan irtóztak. Nekik kartácstűz volt a fenyegető plakátok hangja, amellyel az elszánt legények a falakról lődöztek a megriadt társadalomba. Igazolványokért szaladgáltak, hogy éjjel kinyithassák az ablakukat szellőztetni, vagy hogy szabad legyen nekik az ágyban villanyfény mellett is regényt olvasni. Félelmük nem gyávaság volt, hanem a fáradtság sajnálatos gyengesége. Az úgynevezett békés polgárok rettegése fölött nem lehet pálcát törni, mert ezek az emberek legfeljebb a hídőrségig

mentek el, polgárőrségeket alakítottak, hogy a csibészek meg ne dobálják a vonatokat és a munícióraktárakat. Gépfegyvert kattogni csak az ujságokban hallottak, a legközelebbi ilyen muzsika a Kárpátokban üvöltött fel és Erdélyben, de nem a körutakon. Nem voltak a vérhez megedzve, hiszen a vérontás messze folyt, a becsület mezején, itthon legfeljebb a sebészorvosok tudták megvetni a pokoli látványt s tudtak uralkodni rajta, hidegen gondolni. De ők sem a politika, hanem a tudomány lobogója alatt voltak hősök és nem lehetett tőlük azt elvárni, hogy kiálljanak a barrikádokra, szembe a bőrkabátos, kézigránátos Lenin-fiúkkal s megtanítsák a megrémült polgárságot arra, hogy milyen hidegvérrel kell szembenézni a halállal, mikor a meggyőződésről van szó.

Politikai ágyútöltelék volt tehát az egész megmaradt országrész a bolsevisták kezében, körülkerített birkanyáj, amelyet a kommunisták úgy és akkor küldtek a vágóhídra, amikor akartak. Vegyük még hozzá az erkölcsi és lélektani leromláshoz a táplálkozás és ruházkodás gyötrő hiányait, az ennivaló eltűnését, az egy korty tejért való hajnali elcsavargásokat távoli falvakba, azt a megalázást, amelyet hirdettek és amellyel megbélyegezték azt, akinek kamrájában egy zsák lisztet találtak a rekvirálók: és meg lehet érteni, hogy az emberi és nemzeti önérzet nem tudott a nyilt uccai harcok ellenállásáig eljutni. Tűrte, hogy megtiporják. Tűrte, hogy az őrmesterszellem a megváltás homályos képével meggyalázza a multat, amelyiknek anélkül is sok bűne volt. A gyenge ellenforradalmi kísérletekben benne remegett a kadétiskolások

könnye, a tapasztalatlan civilek céltalan hősiessége. Soha nem szoktuk meg az alattomos szervezkedést, az éjszakában való bujkálást, a szkipetárok, macedónok és balkáni kecskepásztorok lesipuskás harcmodorát, sem a középkori olasz városok egymásközti véres párbajait. S mihelyt nyiltan léptek fel a túlfűtött ellenforradalmi alakulatok, azonnal fejjel mentek a falnak. A mozgékony bolsevizmus még a területi integritást is felhasználta erőforrásul a maga rövid élete alatt s az elájult nemzeti lélek még akkor se tódult be a vörös hadseregbe, mikor a vakmerő bolsevista vezetőség megindította hadosztályait a régi határok felé. A belső siker, a könnyű siker elkápráztatta a kommunista vezetőket és fegyvert kínáltak mindenkinek, fegyvert akartak adni mindenki kezébe, — természetesen a proletár világforradalom nevében, a felszabadítandó testvérek érdekében, hogy a Felvidéken megdöntsék a kapitalista kizsákmányolást. Fényes alkalom volt ez a nacionalista erőknek arra, hogy értelmi és mennyiségi túlsúlyt teremtsenek a vörös hadseregben, de az alkalmat eldobták maguktól, elvből, gyűlöletből és rossz taktika alapján. Csak azt a jelszót kellett volna kiadni, hogy a gyárak nem állhatnak meg itthon, a munkásokra szükség van, hogy meg ne akadjon a termelés. De mindenki más azonnal jelentkezzék! Mindegy, hogy mi a jelszó. A világnézetnek nem is kell a jelszó, némán is megérti egymást. A magyar értelmiség másodszor is elkövette azt a hibát, amelyet a megszállásokkor csináltak, hogy tudniillik megüzenték a fenyegetett területek tisztviselőinek: le ne merjék tenni a hűségfogadalmat az új impériumnak! Csendben hatalmas megbélyegző bojkottot hirdettek a vörös hadsereg ellen, ahelyett, hogy százezrével rohantak volna a kaszárnyákba, hogy felfegyverezzék őket.

S akik jelentkeztek, azok ellen évekig tartó igazoló eljárásokat indítottak, mindenkire ráfogták, hogy kommunista volt, még ha Eperjesig verekedte is előre magát a csapatokkal. S igazoltatás alatt az igazoltatók nem mertek a tükörbe nézni, mert féltek, hogy onnan a bevonult román katonaság köpi őket szembe, vagy maga a meggyalázott nemzeti becsület. Ez a belső szégyen még egész sereg bakbakövésbe kergette bele a nemzetet, mindenki mártír volt, mindenki bosszúért lihegett s az óriási megkönnyebbülés, amelyet a kommün bukása fakasztott, homályba borította a világháborút, a régi határokat, a talpraállás gyakorlati formájának megkeresését. Mindent. Azt lehetne mondani, hogy a megcsonkított nemzet személyes kérdésben szólalt fel a világ ítélőszéke előtt, a rajta elkövetett bolseviki gazságok miatt. A lucki százezer halottat merték epizódnak minősíteni. A néhány hónapos bolseviki szenvedés hullámai még ma sem ültek el. A nemzet önérzetének helyreállítása, a megbolygatott régi világrend visszaállítása és a megtorlás méretei foglalták le a közszellem minden érdeklődését, miközben az eltépett országrészekben megindult az új impérium berendezkedése. Maguk a megszállók se merték hinni, hogy a birtokbavétel ilyen könnyen fog menni. Budapest lázban fetrengett és nem tudott sem ágyúkkal, sem agitátorokkal a szorongatott területek védelmére sietni.

A hadviseltek is elbuktak, a nemzet nem

meríthetett semmit sem az ő megtisztult gondolkozásukból és a királyi engedéllyel szélnek eresztett hősi hadosztályok gárdáiból egyetlenegy egyéniség se tudott közhatalmat kezébe kaparintani, mert vereséggel végződött a világháború. Ha győztünk volna, akkor Magyarország alakul át legelőször Európában új állammá; előbb, mint Törökország, mint Itália s mint Németország. Kint a fronton a lelkekben már élt egy új államforma, névtelenül, a névtelen hősök lelkében. Nem hazaözönlő ezredek, zsoldos és hivatásos katonák voltak ezek a megérkező és szállingózó csapatok, mint régen, mikor a háborúk után a hadseregek véresen és rongyosan vonultak be a polgári társadalmakba s akik valóban csak a fegyveres hatalom fogalma alá tartoztak. Nem. Ezek mind gondolkozó polgárok voltak, tűzben, vérben, kavernák mélyén, sártengerben és hóviharban megkeményedett lelkek, akiket ha el is zsibbasztott a békevágy, de át akarták rakni az állam szerkezetét. Itthon azonban a csőcselék diktált stílust, a fegyelemtől, haláltól, pergőtűztől, rohamoktól megszabadult matrózok mámora behálózta a tereket és uccákat is. A fékentartott felmentettek egész légiója jutott szóhoz, szájukat kinyitotta az a nagy öröm, hogy a káderek és repülőbizottságok többé nem fenyegethetik őket a tűzvonallal. Fenékig kihasználták a megpróbáltatások itthoni sok keserűségét is. Lázítottak. A királyt megszöktették. Bár a király érezte, hogy neki nemcsak koronája, hanem a férfiasság is azt parancsolja, hogy itt maradjon s hogy az életét is kockáztassa a multért és a jövőért. Nem tette meg, hallgatott a környezetére és így bukott meg a királyság Magyarországon. A legfőbb hadúrnak a forradalom kellős közepén, még ha meghal is, akkor is személyes bátorságot kellett volna tanusítania, mert a hadrakelt hadsereg hazatérő egyedei előtt csak ez az egyetlen imponáló érvelés bírt súllyal. Erre tanította őket a front. Magyarázni, jogi nyilatkozatokat tenni, észszerűen viselkedni: ezt az itthoniak is tudták. De a király katona volt.

tális bosszújával s csak négyszemközt ismerték el ezek a körök, hogy a zsidóság visszaszorítása jogos. A nyilt antiszemita alapot óvatosan elkerülték, a nemzet külföldi hírnevét, hitelképességét és más érdekeit emlegették, de ugyanakkor lustán intézkedtek a normálviszonyok helyreállítása iránt, tűrték a kilengéseket s úgylátszik, azt várták, hogy ezek országos jellegűvé nőjjenek, vagy maguktól elüljenek. A középszerűség szelleme nem tudott választani, sem eltiporni, sem élére állni az antiszemita mozgalomnak. A kereszt nem bosszúálló — hirdették a baloldalon és a kereszttel robogó összes nemzeti mozgalmakat éppen a kereszt két kiterjesztett karjával sebezték meg. Ellenkeresztény kurzust zúdítottak a közvéleményre, a hibák feltárásával, a bűnök felsorolásával és kihasználásával védték magukat. A primitív antiszemitizmus a legnagyobb nemzeti elveket hangoztatta, de ez a riadó a pusztába elkiáltott szó volt, mert merőben érzelmi, faji és ösztönös dalokat fújt, mégpedig egy olyan világ kellős közepén, ahol az anyagias érdek, az értelem és a nemzet fennmaradása szabták meg a pillanatnyi politikát. A nemzet talpraállása akkor csúszott le a történelmi sínekről, amikor kizárólag a zsidóságot támadta, ezt a fajt mocskolta, gyűlölte és üldözte, elvakultságában meg se látva már, hogy a zsidóság kulisszája mögött ezrével sorakoznak fel a nagybirtokosok, nagytőkések, nagyvállalkozók s hogy a zsidóság érdekeivel egyeznek az érzékeny pénzintézetek érdekei is. Nem látták, hogy a latifundiumoknak, hitbizományoknak pénzre volt szükségük s ezt a pénzt csak a zsidóságtól kaphatták meg.

A grófok váltókat számítoltattak le a bankok rácsai mögött, az egyház bérlőket keresett, akik fizetni is tudnak, a termények értékesítése a tőzsdétől függött, a szenet, cséplőgépet, traktorokat, textilárukat és a prolongációkat még az állami legfőbb pénzintézeteknél a zsidóságtól kellett kérniök. Őrültség lett volna tehát az, hogy együtt marsoljanak a háborgó ébredőkkel, vagy más mezei hadakkal, amelyek öklüket rázták és a torkukat köszörülték a zsidóságon. Az arany urai készséggel álltak a felsőbb rétegek rendelkezésére, mert így megszerezték a döntő tényezők hajlamosságát. Ezek azzal csitítgatták az inzultált zsidóságot, hogy atrocitásokkal nem lehet megoldani a zsidókérdést, és igazuk is volt. A vak tömegszenvedélynek azonban enni kellett adni és ők akaratlanul is a zsidóheccekkel etették meg ezt a rövidlátó mozgalmat.

Nem dobhatták oda birtokaikat, földjeiket, részvényeiket és az egész liberális-kapitalista rendszert, amikor éppen most mentették ki ezeket a javakat a bolsevista tűzből. Aki új világrendet mert volna követelni, azt leütötték volna, mint bolseviki kutyát. Minden hangosabb szó, amelyik igazságosabb földmegoszlás, a javak jobb elosztása, tűrhetőbb élet után sóhajtott volna: kommunizmusnak számított. A nacionalisták is csak két szabadalmazott politikai futballpályát ismertek: az antiszemitizmust és a bolsevikiüldözést. Ebben tombolták ki a háború fájdalmát, a megszállás szégyenét és a kommunista uralom gyalázatát. A kereszt krisztusi szocializmusa szóhoz se juthatott, a mozgalom a krumplisütés mértékét érte el, mikor új vendéglőket nyitott, ruházati áruhá-

zakat rendezett be, szövetkezeteket szervezett, a pult mögé állt és kicsiben mérte ki a rizst, cukrot és a drazsét. A kereszt nem indulhatott el a legnagyobb tömegek jóléte felé, mert ebben az irányban minden elv magán hordta a bolsevizmus szégyenbélyegét s amibe beleütközött, a visszaállított kapitalista rend kínai falába: ott is, annak ormán is ott ragyogott a kereszt. Új módszerek, új eszmék és új politikai formák hiányoztak, ezek csak később születtek meg Európában és akkor sem illettek rá a magyar viszonyokra és problémákra. A földbirtok megosztásának Dózsa Györgyeit megszelídített formában beültették a kisgazdák bársonyos miniszteri székébe, a meghurcolt zsidóság jobbjai fényes gazdasági intézmények élére kerültek, az egyház építette a templomokat, a nemes szívek megszervezték a nyomorenyhítő akciók felkelését, a főváros szaporította a menhelyeket, százával rendezte be a melegedőszobákat s egy-egy télen naponta 50—70.000 embert ültetett le az ingyenebédek terítetlen asztalához. A krisztusi szeretetet a bankházak és milliós nyereségű nagyvállalatok Jézus születése napján Mindenki karácsonyfájával igazolták, ezeket a csillogó fákat kirakták a legnépesebb terekre és uccasarkokra. A kereszt uralma kivívta, hogy az egyházközségek ezrével osszanak ki cipőt és ennivalót a nép között.

S most vessünk egy futó pillantást az élet többi területére is, ahol a kereszt szintén hódított és hadba szállt. Tragikus küzdelmet folytatott a szociáldemokratákkal, akiknek nemzetköziségével szembe állította ugyan a nemzeti keresztényszocializmust, de a tőkét,

a tőke haszonpolitikáját nemzeti alapon nem tudta megtámadni. És nem tette az egyéni korlátlan jövedelem s a teljes gazdasági szabadság helyébe a nemzeti jövedelem és a kollektív szabadság gondolatát. A szociáldemokraták zsidó vezetését perhorreszkálta, ez a fricskázás és hogy ezt odadörgölte a szocialisták orrához: hangulatot csinált ugyan, de a keresztényszocialista világnézetet az utánzott portékák sorsára ítélte. A kereszt lendületét és politikai vezérségét túlterhelte a mozdulatlan egyházi birtok, a középkori káptalan intézmény s az az ellentét, amelyik a püspökök pásztorleveleinek szelleme és a püspöki erdőkhöz, szántókhoz és rétekhez való ragaszkodás között mutatkozott. A leglázadóbb keresztény sem követelte, hogy az egyház prédálja el a maga vagyonát, hogy kiadja kezéből azt a fegyvert, amelyik lelki és földi céljainak megvalósításához elengedhetetlenül kellett. Különben is a demokrata és liberális világ vagyongyüjtésre és az anyagi javak halmozására biztatta az embert. Ezt művelték az egyének, bankok, fajok és nemzetek is. Miért vonta volna ki tehát magát az uralkodó elv alól az egyház, amelyik szintén tudta, hogy az eszmék milyen gyarlón terjednek, ha nem törik előttük a talajt az anyagi eszközök. Senki se járt elől jópéldával abban, hogy „a szegénység és puritánság világhatalmat és boldogságot jelent". A kommunizmus után a lelkes visszatérés volt a jelszó a régi kerékvágásba s ki gondolt arra, hogy egyedül az egyházi vagyon aprópénzre váltásával, annak mozgósításával és a tömegek bekapcsolásával kezdje meg a harcot egy új és igazságosabb világrendért.

Az egyház ezt a kezdeményezést a pénz és a profit uraitól várta, meg az államtól, a többi nagybirtokoktól, a hitbizományoktól és csendre intette, türelemre tanította a nélkülözőket. Hónai alatt a keresztényszocializmus úgy festett, mint egy veszélyes játékszer, amelyet éppen azzal kárhoztatott tehetetlenségre, hogy ő patronálta. Rosszhiszemű félremagyarázás volna az, ha bárki is azt állítaná, hogy az új világrend, amelyik ma már ott ég minden gondolkozó lélekben, azt várta volna, hogy az egyház alakuljon át kolduló renddé és így töltse be hivatását. Nem. Ez a meggondolatlan szélsőség nemcsak az egyház, hanem a hitélet halálát is jelentette volna. Az ablakon kidobott vagyont a harácsolók szedték volna föl, fügét mutatva az élhetetleneknek és szemérmeseknek. Ha azonban az egyház e tizenöt év alatt kilépett volna a vagyonmegtartás mai tarthatatlan gondolatköréből, akkor a keresztényszocializmus játszva veri meg ellenfeleit.

E könyv kereteit meghaladja annak fejtegetése, hogy mit kellett volna tenni, mert csak a tényeket és az életet bírálja. Ennél a pontnál azonban meg kell tenni egy-két megjegyzést arra, hogy mi lett volna a teendő, mert sem az állam, sem a társadalom, sem a bankokrácia, sem a politika nem emelkedhetett arra a magaslatra, ahonnan az új világot meg kellett volna indítani, csak az egyház, amelyikben hihetetlen erők szunnyadoznak.

Az egyház maga nem is tud gazdálkodni. Van egy egyházmegye, ahol a kanonokok azt mondják s maguk is mosolyognak rajta: „ha egy káptalani tiszt tíz év alatt nem szerez legalább két házat és nagy vagyont, akkor

nem való káptalani tisztnek". Az egyházi vagyon ma alig jövedelmez, hozama 3—5 százalék s ezenkívül meg is van terhelve. A lelkészkedő papság szegény. Majdnem mindenütt püspöki segélyre szorul, sőt kongruára. Legutóbb egy püspök hagyta ott fényes palotáját és háromszobás polgári lakást bérelt ki. Tehát a rossz viszonyok, a válság, a közterhek és adósságok a legfelső fokon is csődbe kergették azt a felfogást, hogy az egyház mammutbirtokokat kezeljen s ezekkel együtt roppanjon össze. Mit kell tehát tenni? A tulajdonjog érintetlenül hagyásával vissza kell bocsátani a földeket a forgalomba. A falvakat és városokat, a dolgozó parasztokat és a B-listázott középosztályt szövetkezetbe tömörítve vissza kell vezetni a földhöz, hogy meg tudjanak élni, szövetkezeti bért tudjanak fizetni — eleinte keveset — s az egyház csak a legfiktívebb vagyont, a pénzt vegye kézhez. De még ezt a gazdasági fordulatot se szabad szeparáltan megkezdeni, mert ebben a korszerű feladatában agyontapossák a papságot a bankok, a hitelintézetek, a zsákmányolók s a pénzügyi élet kiváló elméleti tudósai s azok a nagytőkék, amelyek az egyházi vagyon vérét szívják s a kamatokban falják fel a földeket. Ezt a reformot a közoktatásügyi minisztérium területén kell megkezdeni. Keresztül kell hajtani egy új tanrendet az iskolákban. A görög és az algebra helyett — ezeket délután tanítsák azoknak, akik majd hasznát veszik — be kell vezetni a *megelégedettség* tantárgyát. A fiatal lélekbe be kell oltani a gazdálkodás, a pénz, az érvényesülés új eszméit, a korlátlan nyerészkedés átkait és hátrányait is meg kell velük ismertetni. Enélkül

éppen olyan mohó és pénzsóvár nemzedék nő fel, mint mi vagyunk.

De az egyház ne vonuljon ki a politikából, ellenkezőleg: árassza el civil és hivatásos tényezőivel az egész politikai mezőnyt, hogy alkotmányos úton bilincsbe verhesse az arany mai nagyrablóit. Gyúrassa át a mai törvénykönyveket. Ontsa — ha kell — az új Savonarolákat. Az emberevő négerek nagyon messze vannak s a hittérítés a civilizáció területén talál csak igazán lelki őserdőkre és dzsungelekre. A kapitalizmus egész birodalma tele van Mazuri-tavakkal. Ezt nem kell bizonyítani. Az egyházzal együtt zsákuccában vergődik a nagytőke, a proletár, a tisztviselő, a művész: mindenki. A főváros milliós lakossága közül a polgármester jelentése szerint 240.000 ember segélyt kér. Ez a megalázás és az embertelenség maximuma. És a többiek, akik nem esznek az ingyenkonyhákon, vajjon hogy élnek?... Tehát nem a kolduló rendek facipője vár ma az egyház izzó és aszkéta seregére, hanem a dicsőség glóriája. Az erkölcsi megújhodás vezérsége. S amíg erre a dicsőséges útra nem lép rá az egyház, addig eredménytelen marad a társadalomban minden fenséges prímási leckéztetés, minden fejmosás. Kitől várják ma az emberek az új élet, az igazabb élet tetteit, kitől mástól, mint a ragyogó eszmék letéteményesétől, az egyháztól, amelyik ma egyedül tudja megvetni a világi előnyöket úgy, hogy igazságot teremtsen s ezzel mindent megnyerjen.

Sajnos, erről ma még csak az álmodozók beszélnek. S ha visszakanyarodunk az eredeti témához, ott kell folytatni a kereszt e tizenötéves küzdelmét, hogy nemcsak a szo-

ciáldemokráciával találta szemben magát, hanem még egész csomó ellenféllel. Birtokába akarta venni az egész országot és megtorpant a fővárosnál. Leleplezték, hogy gazdasági hatalmat akar, mikor az ő birodalma a lélek és a szív. Mit keres a kereszténység a tőzsdén?... — kérdezték s az a gyenge sereg, amelyik betört a börzére, hamarosan eltűnt, fölfalta őket az infláció; a keresztény ügynökök, papírkereskedők és igazgatók engedelmesen teleszívták magukat a tőzsde szellemével és semmiben se különböztek azoktól, akikre ráfogták a husángot. Egy-két iparosszövetkezet, sorvadó pénzintézet és a képviselők igazgatósági tagsága jelzi ma már nyomokban, hogy az üzleti élet berkeibe egykor benyomultak a keresztények. Az emberek nem szabadultak meg a kereszt alatt sem a pénz varázsától. Nem is fognak megszabadulni.

A konszolidáció mégis sokat köszönhet a kereszténységnek. Higgadtság szállt le az égből, mióta a korszellem segítségül hívta Krisztust, türelmesebbek vagyunk, béketűrőbbek, a halhatatlan igazságok ereje enyhítette a belföldi feszültséget, a tömegek engedelmesebbek, tisztelik a tekintélyt és megtanulták, hogy mi az a remény. Természetes mozdulat lett, hogy minden katolikus férfi megemeli kalapját a templomok előtt és a nők kecses kis keresztet vetnek, mikor a villamos elviszi őket az oltári szentség mellett.

De ahogyan az átitatás nem sikerült gazdasági téren, éppen olyan hatástalannak bizonyult az értelmiség faji védekezése, mikor a törvényhozás megalkotta az egyetemeken a numerus clausust. Elszigetelt intézkedés

volt, előzmények nélkül, mert hiába szabták meg a felveendő hallgatók arányszámát az egyetem aulájában, ha egyrészt nem készültek el az ennek megfelelő gazdasági intézkedések, másrészt nem biztosították még az egyetemre beeresztett százalékos ifjúság elhelyezkedését sem. Tizenöt év mulva ott tartunk, hogy egyre apad a keresztény hallgatók száma, mert a szülők elszegényedtek és annyiuk sincs, hogy gyermekeiket beirassák az egyetemekre. Akik pedig diplomát kapnak, azok didergve előszobáznak egy segédfogalmazói és malomellenőri állásért. Új állás nincs, új kenyér nincs és hiába van keresztény irányzat, zsidók és keresztények vígan halmozzák tovább az állásokat.

Egyetlenegy miniszterelnök se próbálta meg, hogy a kapzsi világ hátán megtáncoltassa Krisztus korbácsát, mert rögtön beleütközött a kartellek fejedelmi hatalmába. Különben is a miniszterelnökök nem az élet gyökeres átalakításával voltak elfoglalva, hanem sokkal fontosabb ügyekkel: beszéltek, vadásztak, Trianon ellen védekeztek, genfi protokollok adataival hadakoztak, adminisztráltak és itt-ott panamát irtottak. Ahhoz, hogy a keresztény világnézet igazságait intézményesen átültessék a való életbe, hozzá se jutottak. Nem volt rá idejük. Fínom mosoly játszott a felelős tényezők arcán, valahányszor a keresztény politikáról volt szó, mert ők ismerték ennek reális akadályait, avultnak ítélték meg és mert csak a zsidókérdés meredt feléjük, mihelyt ezt a szót, hogy keresztény, valaki kimondta előttük.

A FÉLREVEZETETT IFJÚSÁG

Még ha csak az ifjúság zúgna itt csalódottan és a maga jogait követelve, akkor nem volna semmi baj. Az ifjúság a legszerényebb csapata egy társadalomnak, övé a líra, a tapasztalatlanság, a szerelem és a hevület. A csonkaság ellenére megmaradt anyagi javakból őt igazán kevéssel ki lehet elégíteni. Hiszen még arról sincs sejtelme, hogy mibe kerül egy családi berendezkedés és egy asszony eltartása. Tüzet kell vele gyujtani, lángra kell lobbantani, felvonultatni, énekeltetni, etetni és olykor egy tüntetésbe belerántani s az ifjúság betölti hivatását. Éltek is ezzel a könnyű szórakoztatással, kormányok és pártok számtalanszor lakatták jól a fiatalságot efféle közéleti musttal. Szemrebbenés nélkül spekuláltak az ifjúság érzelmeivel. Ráraktták vállára azt a súlyos kitüntetést, hogy ő a jövő. Minden szónok figyelmeztette őket, hogy viselkedjenek méltóan a nemzet történelmi szerepéhez. Ők voltak a nemzet, az ifjúság s az ő ügykörükbe tolták át majdnem teljes egészében az irredenta dinamikus életbentartását és elvárták a fiatalságtól, hogy a zsírtalan mákosnudli elfogyasztása után mennydörögve vonuljon végig a fővároson és a nem! nem! sohá-t harci lázban égve énekelje. A tradíciókat műkedvelők ápolták, de az ifjúságnak kötelessége volt, hogy életre-

halálra higgyen az ideálban s ha kell, hát rohanjon érte hol a barrikádokra, hol Budaörsre, ahol a vasúti sínek közt a megkoronázott király hallgatott tábori misét, mielőtt bevonult volna az ország fővárosába. A zsíros üzletek szaga, amelyik a felnőttek, a hatalmon lévők és az aktívek frontja felől lekanyargott az új nemzedék tömegszállásai és rossz télikabátba burkolt rajongói felé, hamar felnyitotta ennek a remek ifjúságnak a szemét. Kezdték közelről megismerni az életet és magát az embert. Az ifjúsági vezéreknek nagy szakálluk nőtt és még mindig ifjúsági vezérek voltak, benne maradtak a hatalmas egyesületek irányító pozícióiban, mert azt látták a felnőtteknél, hogy ott is így megy a dolog, ott is beleragad mindenki a biztos fixbe. Taxiengedélyekért futkostak, benzinkutakat szereztek, élelmezési irodákat állítottak föl, közkereseti társaságokat szerveztek. Állandósították az ifjúságot. Korosztályokra bontották az új nemzedéket, voltak 30 éves ifjúsági hadosztályok, voltak háborús érettségizettek, mozgolódtak a 25 évesek és tömörültek az új zászlók alatt a hadviselt 35 évesek. A diplomás állástalanok kétségbeesetten vetették rá magukat az álláshalmozókra. Jó idő telt el, míg rájöttek, hogy ami kiviteli, vagy behozatali engedélyt, almára vagy gépalkatrészekre az ifjúsági szervezetek kaptak, amögött mindig a régi bankvilág egy-egy tőkése, vagy vállalkozója húzódott meg és várta, hogy mikor vásárolhatja meg a piacon az ifjúsági taxirendszámot s behozatali engedélyt.

Már úgy látszott, hogy az ifjúság is csak arra jó, hogy rajta a többiek keressenek. Eleinte, a felocsúdás első éveiben, az ifjúság

maga akarta learatni az érvényesülés gyümölcseit, de aztán behajtotta fejét a régi igába és a diplomás mérnökök, orvosok és félbemaradt egyetemi végzettségű uccaseprők szépen kezet csókoltak, ha a taxivállalat beültette őket a volán mellé, vagy ha a főváros, a sajtó szívfájdító riportjai mellett, fölvette őket a hókaparók listájára. A trianoni ifjúság anynyit ért el, hogy divatos lett, bekerült a lapokba, a képviselőjelölt kitért az ifjúság problémájára, fölvették a miniszterelnöki programok állandó pontjai közé, mint egykor a katolikus autonómia kérdését. Akadtak bizottsági tagok, akik összeszedték az ifjúság panaszait, a komolyabb politikusok minduntalan leszögezték álláspontjukat ebben az égetően fontos ügyben, mások vezércikket írtak, sőt a színdarabig is eljutott az ügy. A társadalom irányító faktorai gyönyörűen megéltek az ifjúsági kérdésből, közben maga a kérdés fejjel ment a falnak és általános közönybe fulladt bele. Anélkül, hogy a jószándék elpárolgott volna mindazokból, akik ezzel a kérdéssel foglalkoztak.

Valahol mégis ki kellett robbannia annak az energiának, amelyik az ifjú generációban felgyűlt, s miután soha senki nem méltányolta azt a felfogásukat és hitüket, hogy új társadalmi, gazdasági, etikai és politikai rendnek kell következnie: kitombolták magukat ott, ahol lehetett. A rendőrségnek temérdek munkát adott a sok ifjúsági kommunista sejt összefogdosása, úri családok szégyenkeznek, hogy a gyerekük bolseviki lett, s nincs elég erős, nyilt és határozott nemzeti keret, amelyik magához rántsa az elégedetlen fiatalságot, nincs olyan mozgalom, amelyik kielégí-

tené őket s így sodródnak és zuhannak bele a legzavarosabb akciókba, amelyek erélyt árulnak el és változás után sóhajtanak. A hivatalos és megtűrt hazaszeretet a régi polgári rend házi használatára készült, évtizedekkel ezelőtt, eszményét megdermedt bálványok és mohos formák közt tisztelte. Ünnepnapokon és nemzeti évfordulók máglyái mellett nem is volt hite ebben, az ifjúság elfeledte kétségbeesését és együtt zengte a nemzet imáit a felsőbbséggel. De a hétköznapok bukdácsolásai számára, a nyomor és a nélkülözés, a reménytelenség és a kilincselés hónapjai részére senki se talált ki új dalt, amelyik ritmusával felvillanyozta volna a háborúutáni nemzedéket. A közéletnek nem volt taktusa. Se karmestere, se tempója. Lepisszegték, aki egy kicsit fölemelte a hangját. Megbízták az időt, hogy nekünk dolgozzék. A nyugatmagyarországi primitív fölkelésre úgy néztek, mint a csínytevő gyerekre. Március idusán a polgárság, a koránkelő nők és a szabadnapos hivatalnokok elzarándokoltak ugyan a Dunapartra Petőfi szobrához, de nem a szabadság, egyenlőség és testvériség dobogtatta meg a szívüket, mert ez a három szent fogalom már nagyon halványan él, hanem kimentek, mert ezen a napon a diákok tüntetni szoktak s mert némi hála még ott pislogott a szívükben azok iránt, akik e három szóért valamikor meghaltak és ma talán részben nekik is köszönhető, hogy itt most jogrend van.

Pedig a jogrend nem minden. Ez a társadalmi harmónia csak történelmi kellék, de nem végcél. És főképpen nem világrend, amelyik bátran megkövülhet. Az ifjúságot félrevezették és félreértették, amikor az uccán lá-

zongott. Mindig ugyanazt a szalmabábut dobták oda neki martalékul, Trianont és a zsidóságot, e két kéznél lévő gongot, amelyik mindig nagyot szólt, ha ráütöttek. Egyszer se vezényelték ki az ifjúságot s ez egyszer se ment ki magától az uccára, hogy például milliós levente-hadsereget követeljen, vagy odaálljon a parlament köré s ne menjen el addig, amíg odabent meg nem szavazzák azt a törvényt, amelyik lefejezte volna az összes kartelleket. Nagy célok, alapvető gondolatok érdekében soha nem használták föl az ifjúságot, s tűrték, hogy százalékokért verekedjék az egyetemeken. Be is verte a fejét az ifjúság, ahol csak nekirontott valamelyik politikai kérdésnek. Az új idők új problémáit senki soha meg nem írta, Petőfi új tizenkét pontját soha senki össze nem állította s még a földreformot, még a vitézi rendet is úgy csinálták meg, hogy az egész intézmény oromdísz lett, a régi világ cicomája, amelyikből semmiféle serkentő erő se sugárzott ki. Lehet-e tehát csodálkozni azon, hogy az új nemzedék behódolt a monoklielméletnek, hogy szarvasbőrkesztyűjét kínos előkelőséggel hordja a Váci uccán, hogy megtanult hajbókolni a hivatalokban és keserves erőlködések után végre rátért arra a nézetre, hogy legjobb utánozni az elmúlt világot. Modorban, felfogásban, telekspekulációban, állami szállításokban, házépítésekben és mindenben, ami a pénzt, érvényesülést és az életet jelenti. Sikerült elérnünk, hogy magunkhoz méltó ifjúság várja mögöttünk a kapuk kitárását, hogy megkezdje a romlottság karrierjét.

Olyan fényesen visszaállítottuk a háborúelőtti idők társadalmi rendjét, hogy az új át-

alakulást semmiesetre sem az ifjúság fogja végrehajtani. Mint ahogyan a történelem alapján ez természetes volna. Az ifjúság állandósításával ez az akut veszély elmúlt a társadalom feje felől. Az ifjúság már velünk sír és velünk rumbázik. Kiveszi részét összes hibáinkból és összes élvezeteinkből, megszűnt mint robbanószer s csak ott fenyegeti támadással és rombolással az avult világot, ahol ez az avult világ semmit se tehet ellene. Lazítja a családi élet alapjait, nyiltabban csókolódzik, mint a mozgósítás idejében tették apáik, sátrak alá menekül a kopott polgári otthonokból, viszi magával a leányt is, akit táncpartnerének és vikendpajtásának nevez, evez és úszik, vív és táncol, járja a hegyeket, ródlizik s oldala mellől soha nem hiányzik a másik lázadó, a nő se. A strandok szaporodása lépést tart a templomok építésével. A zászlóra az egészség, a napfény és a sport kerültek, ezeknek nem is lehet ellentmondani, ez mind csupa hasznos és modern kultusz s az idősebb korosztályok már tudják, hogy ez a nagy szabadság tulajdonképpen az ifjúság bosszúállása. Bosszút állnak a maguk módján és eszközeivel azért a könyörtelenségért, amellyel elzárják előlük a pályákat. Elégtételt vesznek maguknak a munkanélküliségért, a leány társasága a kárpótlás azért, mert a fiút nem fogadják be a vállalatok. Megszépítik saját ifjú éveiket azzal, hogy elrabolják a költők álmát a szerelemről s ahelyett, hogy olvasnának a szerelemről, egyszerűen élik. Az íze nagyon tetszik nekik. Etekintetben olyan átütő sikere van a mai fiatalságnak, hogy a szerelemben meg a vénebbek utánozzák őket. Még kritizálják ezért

az ifjúságot, de utánacsinálják. Arcfestésben, bubifrizúrában és táborozásban egyaránt. És a fiatalság ezen a morális ponton fogja leghamarább romba dönteni a mai társadalmi rendet. Hiába dörögnek a szószékek hangszórói, hiába szigorítják meg a nevelést: vidáman ránevetnek az idősebb baglyokra és haladnak a házasság, a család, az erkölcs és az önző öröm alapos reformja felé. Egyéni autarkia ez, amelyikből kollektív etika formálódik. A pénzhigítással kezdődött, vagy talán még messzebb van a forrása: a háború vetkőztette le pőrére az embert a maga megszokott és tisztelt forgalmi ruházatából, ez rázta ki a tartalmat a szavakból. Tény az, hogy a mai nemzedék nem sápad el, ha megjelenik a végrehajtó és lerázta magáról azt a kényszerzubbonyt, amelyikbe a régi morál szorította bele az embert. Az új morál legelőször az önfeláldozást kezdte ki, rontott az udvariasságon, megtépázta az önzetlenséget, háttérbe tolta a haza, nemzet, emberiség s ehhez hasonló fogalmakat, lenézi a hívőt, megveti azt, aki ügyetlen volt és magasztalja a kalandort, aki térde alá gyűrte egy becstelen zsenialitás segítségével a makacs és kegyetlen profitot.

Ma már nem állnak szemben szikrázó tekintettel ifjúság és a rideg vénség, az élvezetekben megtalálták egymás kezét s a korhadó világ sejti, hogy az a kéz, amelyik az övével egyszerre nyúl a táncosnő dereka után, hogy az a kéz egyszer őt még a mélységbe fogja taszítani. Megnyugtató, hogy erre a taszításra el vannak készülve. De nem hallgatják el, hogy magukban nem sokat tartanak erről a fiatalságról.

HONNAN JÖHET A MEGÚJHODÁS?

A nemzet többször le akarta rázni magáról a régi világ sallangjait, ez azonban mindig balul ütött ki. Az eredmény mindig az volt, hogy tovább építették például a kultúrfölény bábeltornyát. Magyarország beásta magát a címek és rangok fellegvárába, elfalazta önmagát s a megbüntetett liberalizmust egy olyan elefántcsonttoronyba, amelyikbe beszorult a demokrácia is, a nagytőke is, a latifundium és a hitbizomány is. A kor új eszméi gyűrűben vették körül a tornyot s bent a toronyban hosszantartó latolgatások és intrikák után megcsinálták a főrendiház alteregóját, a felsőházat. Az alkotmány sáncain kívül friss csapatok jelentkeztek, a kisgazdák, mire kaptak egy miniszteri bársonyszéket és olyan földreformot, hogy ebbe aztán még a nagygazdák is belepusztultak és időnkint bolétával, vagyonváltsággal és védett birtokokkal mentegették ki őket az árból. A csizmák betörését a parlamentbe szívós energiával göngyölték föl, a balkáni színvonal visszanyomásának lobogója alatt s az utolsó csizmás képviselő kiszorítása egyben azt is jelentette, hogy a népből kiinduló megújhodás csődöt mondott.

Sokat tőlük se lehetett várni, a kapa és kasza feltűnése az égbolton a kalapács és

sarló brutális kísérlete után nem volt bizalomkeltő és a szellem megalázása következett volna be, ha átalakulunk a csizma Bulgáriájává. Érzéketlenségünk nagy fokára vallott, hogy még az egészséges vidéki józanságot se vettük át a kisgazdáktól, mint ahogyan a háború alapján se tanultuk meg, hogy a hősiesség minő alkatrészekből tevődik össze. Ugyanez a konok tagadás tartott vissza bennünket attól, hogy kimossuk a forradalomból azt, amit az idők sürgettek.

A tradíciók tornya hamarosan olyan szűk lett és olyan zsúfolt, hogy volt idő, mikor az intelligencia forradalmától tartottak. Az államfőt kérték fel egy szózat megtartására, hogy buzdítsa az ifjúságot: menjen reális pályákra! Menjen kereskedőnek, gazdásznak, tanuljon nyelveket. Előzetesen azonban sem a szabad pályákat nem tisztították meg az ifjúság előtt, sem a szülők nyugodt megélhetéséről nem gondoskodtak s a fizetéscsökkentések fejszecsapásai alatt a középosztály feje évről évre egyre lejebb csuklott. Soraik közt lábrakapott az önbiztosításnak egy olyan erős folyamata, amelyik aztán az állás- és jövedelemhalmozáshoz vezetett. Nem azért politizáltak, hogy elvek és eszmék érvényesüljenek, hanem az egyén. A politika révén valamit szerezni, rangot, állást, szállítást, vagy a politikus nyakára tóduló rokonságnak megélhetést: ezt diktálta a szűk területen az életösztön. A képviselő közszolga lett. Duzzadó aktatáskát cipel, állandóan sértegeti az összeférhetetlenségi törvényt, mert választói érdeke így kívánja, a pártvezérek titkári hivatala úgy fest, mint egy gyári üzem fölvételi irodája s magánéletük hátterében ott zokog

a feleség, mint a teljesen elhanyagolt családi élet mártírja. Arról szó se lehetett e tizenöt év alatt, hogy a közbizalom letéteményesei közül bárki is hozzákezdhessen egy új világ alapjainak lerakásához. Ha a közügyekben való élénk részvétel mellett még választóinak, a nyilvánosságnak és a fuldoklóknak is rendelkezésére állt, akkor már alig maradt annyi energiája, hogy privátügyeit is elintézze, nemhogy még rohamot roham után vezessen a megdermedt konzervatív és kapitalista rend ellen. De ha netalántán ilyen elnyűhetetlen közszolgája is akadt volna ennek a korszakocskának, akkor ez az idealista okvetlenül összezúzódott a parlament taposómalmában. Porrá őrölték a botrányok, a bizottságok, a lassúságok, panamák, s azok a jégtorlaszok, amelyek közé a közéletbe tévedt érintetlenebb lélek került.

Igaz, hogy Magyarországon ebben az időben senki se bukott el, csak az, aki önmaga feküdt végig a közélet porondján. Akiben találtatott annyi életrevalóság, hogy kiálljon bandázs nélkül a legnagyobb nyilvánosság elé, az nyert. Addig zengték a nyilvánosság gyógyító erejét, hogy a végén ezzel is visszaéltek. Az az ügy meghalt, amelyiket a sajtó, a bíróság, vagy a parlament útján a közvélemény elé tálaltak, a bűnösök vagy megkapták a magukét, vagy újra kezdték az életet, de a kioperált hibák nyomán semmiféle javulás nem következett be.

Az elmerült kisgazdák után más társadalmi réteg még csak kísérletet se tett arra, hogy az irányítást és az uralmat átvegye. Megmenekültünk attól az éretlen politikától, amelyik osztályuralmat akart ráerőszakolni a nemzetre, s a katonai diktatúra gondolatát is elnyelte a magyarság egészséges gyomra. A fórumon megritkult az arisztokraták neve, a grófok, hercegek és bárók utánpótlás nélkül hulltak el, egy-egy Ottó-vacsorán vagy rekviemen sereglettek össze nagyobb számban, de befolyásukat elvesztették és sok fiatal arisztokrata gondoskodott arról, hogy a főnemesség nimbuszát alaposan megtépázzák. Kártyán dobáltak el százezreket, színésznőket szerettek, rangon alul házasodtak, sajt-, vaj- és túróüzleteket nyitottak a körúton. A kormányból egészen kiszorultak. A legtöbbjük függvény lett a társadalom öltözetén, színes dekoráció, amelyik évenkint egyszer még kezébe kapta a Széchenyi-emlékserleget és a mult dicsőségére ürítette ki.

S noha annyi redőnyt húztak le és annyi csődöt nyitottak, a kereskedőosztály mégis az irígyeltek közé tartozott, mert mindig fölszínen tudott maradni. Az adók sokasága és sokfélesége rajtuk csak átviharzott, a terheket áthárították a fogyasztóra. Úgy politizáltak, hogy megéljenek. A kisiparosok is ezt szerették volna csinálni, de ezt a foglalkozási ágat torkon ragadta a nagyipar és fölfalta. A konflisokat elgázolta a taxivállalat, a pipakészítőket a cigarettahüvelygyár, a cipészeket a nagyüzem s a kézműipar sorvadása érte utól a lírát is. A költészet s az irodalom először csak kitért a háború elől, aztán hátgerincén érezte a filmlepedők és mozik tömegtermelését, a ponyvák, Tarzanok, detektívregények dagályát. A bankvezérek előszobáiban remunerációosztás idején sűrűn tűntek föl igazi írók és szerzők, akik a fényűzés morzsáiért nyujtották ki tenyerüket. A nagytőke

nagyon durván bánt volna el velük, ha hivatásukra hivatkoznak, vagy ha lángpallost kötöttek volna az oldalukra.

Különben is a nagytőke a kormánnyal a kezében védte magát, a törvényeket szemfényvesztően betartotta, igazgatótagsági helyeit törvényhozók nélkül el se lehetett képzelni és évenkint hatásosan jótékonykodott, amikor föl kellett állítani a Mindenki Karácsonyfáját, vagy adakozni kellett a nyomorenyhítő akciókra. Önzése gigantikus arányokat ért el, az elalélt közéletben akkor támadtatta meg magát, amikor a legszemérmetlenebbül akart harácsolni, fullajtárjainak, vazallusainak és lekötelezettjeinek száma légió, úgyhogy ez a mozgó hadsereg már úgy elszaporodott, hogy hitványságokra is kapható volt: hátbatámadta olykor a tőkét, hogy megtanítsa móresre.

Ebben a rostává lőtt morális légkörben egyenesen bámulatos, hogy a középosztály még mindig tartja a frontot és valami hősiességgel, a nosztalgia langyos melege mellett bízik a saját erejében és jövőjében. De mozdulni ő se tud. A nemzet sóvárgására, amelyik a megújhodást szomjúhozza, se gyógyírt, sem apostolt nem tud szállítani. Kitart. És ez a legtöbb.

SZABADSÁG, EGYENLŐSÉG ÉS TESTVÉRISÉG

Az új lakásban, amelyet a győztes hatalmak jelöltek ki számunkra Európában, még most se rendezkedtünk be, még most is hegyin-hátán hever benne minden régi és új bútorunk. A magyarság, Európa és talán a nagyvilág vagónlakója, az állandó készültség, a visszaindulás örökös izgalmában él s abban bízik, hogy Genfből, Párizsból, vagy Londonból elindul egyszer az igazság vonata s ez a szerelvény visszaszállítja őt igazi otthonába. Az ideiglenesség idegessége uralkodik rajtunk s az átmeneti állapot türelmetlenségével ismételgetjük, hogy az idő nekünk dolgozik. Ez az illuzió is elég veszélyes, mert rohamosan fogyasztja az ellenállóképességet, de még veszélyesebb és rombolóbb az a törhetetlennek látszó hit, amelyik a vagónlakó ábrándjait és azok valóraválását az emberiség eddigelé elért legnagyobb gondolataira és eszméire bízza.

Nekünk például eszünkbe se jutott kételkedni a szabadság, egyenlőség és tesvériség triumvirátusában. De Trianon előtt Petőfi sem eszmélt volna rá, hogy ez a hármas világítótorony csak Franciaország házi használatára volt jó. Egyetlen nemzet számára sincs se szabadság, sem egyenlőség, még ke-

vésbé testvériség, még pedig se befelé, se kifelé. Örökös harc van. Meg nem szakadó küzdelem a létért és a hatalomért. Akik nálunk e három megváltó eszméért vérüket ontották, vagy akik évtizedeken át mint politikai füstölőt és eszményi víziót lóbálták meg e fogalmakat a nép előtt, azok hittek abban, hogy a politika ismeri az érzelmességet. Hittek abban, hogy ez a három bűvös szó valami paradicsomi idillt teremt az egyének és szomszédok számára. Elég kiharcolni őket és akkor rászakad az emberiségre a tejjel-mézzel folyó elernyedés korszaka, el lehet nyujtózkodni, az eget állandóan kéken lehet tartani, szaporodhatunk és művelődhetünk, zenélhetünk, pásztorjátékokat űzhetünk és soha senkivel se lesz semmiféle bajunk. Azt hitték, hogyha lesz szabadság, egyenlőség és testvériség, akkor ránk köszönt az új aranykor. S ellenére annak, hogy világháború volt s hogy a háború után hajmeresztő memoárokban gyónták meg számításaikat, hibáikat és szándékaikat a volt hadvezérek: a szétdarabolt Magyarország agyvelőiben még most is itt gőzölög e három szó varázsa, még mindig hiszünk halhatatlan erejükben, mintha a szabadság, az egyenlőség és a testvériség váltaná meg a világot. Holott ez a három grácia még Franciaországban is igen rövid életű volt, az alsóbb néprétegek találták ki az üdvözülés pillanatában, amikor ledöntötték az úgynevezett társadalmi korlátokat és berontottak Mária Antoinette fürdőszobájába. Az érzelmes tömegek ideálja testesült meg bennük, egy korszak tiszteletreméltó tévedése s talán mégsem egészen kongók, de hogy nem időszerűek, az bizonyos.

A kivirágzó cukorkartellnek, vagy az egyeduralkodó széntrösztöknek egészen közömbös, hogy az egyéneknek van-e szabad költözködési joguk, vagy hogy egyenlők-e a bíróság előtt. Ijesztő kórtünet volna, ha a nemzetközi vaspiacon, vagy búzabörzén azon a címen kérnénk jobb árakat a terményeinkért, mert itt mi most testvériesen élünk. Nyilvánvaló, hogy ez nem érdem. És nem előny. Főképpen nem jog és nem titulus arra, hogy bármit is elérjünk egy olyan rideg ítélőszék előtt, mint a világ láthatatlan lelkiismerete. A földön időnkint megváltoznak a teremtő áramlatok s mi elég későn kapaszkodtunk fel egy másik hasonló hullám hátára, amelyik a népek önrendelkezését hirdette. Természetesen ismét nem a mi, hanem a saját szája íze szerint értette ezt az önrendelkezést és nemzetiségeink ilyen értelemben rendelkeztek is önmaguk fölött, a mi legnagyobb meglepetésünkre. Mert mi megint azt hittük, hogy ezt az elvet is nekünk találták fel, mint ahogyan szívünk egész melegével üdvözöltük Európa koncerttermében azt a bedobott szót, hogy *igazság*. Ez a mi jelszavunk!... kiáltottuk és kiáltjuk ma is, mintha az igazság és annak bajvívói szolgáltatnának majd elégtételt nekünk az elszenvedett sérelmekért és megcsonkítottságunkért. Már ugyan sejtjük, hogy mi vagyunk az európai együttes naivái, de még mindig együtt fújjuk a nagy szólamot azokkal, akik mindig saját érdekükben kapnak föl eszméket a földről, azt bálványozzák, szuggerálják más népeknek is és ezekkel tartják kordában őket. Köztük bennünket is. A kereszténység fölvételével iratkoztunk be ebbe az együttesbe, amelyik

csak akkor nem vezetett az orrunknál fogva, amikor a magyarság birodalmi határait három tenger mosta, vagy amikor négymillió emberünk állt fegyverben. De ahogyan kereszténységük nem feszélyezte őket a mi eltiprásunkban, éppen úgy az igazság hirdetése se fogja őket arra indítani, hogy ellágyuljanak és megelégeljék a mi háborúutáni megpróbáltatásainkat.

Az átkínlódott tizenöt esztendő még mindig nem járt elég csalódással. A nemzet egyéniségének sokat ártott a monarchia szelleme, amelyik letérítette arról az útról, amelyen az önállóság és az öncélúság hidegre kovácsolják az idegeket. Támaszkodni valakire, felsőbbséget érezni és tisztelni magunk fölött, fellebbezni hozzá és rábízni a végső döntést: ez vérünkben maradt. Tizenöt év kevés arra, hogy találkozhassunk a nemzeti géniusszal. Majdnem örültünk, hogy Bécs után Genfbe lehetett utazni a magyar minisztertanácsok eredményeivel. Szégyeltük, hogy koldusok vagyunk, mikor a világ luxushoteljeiben a nagyhatalmak megvesztegetően megtisztelő konferenciára ültek le velünk. És még kértünk is tőlük mindig valamit, ahelyett, hogy szüntelenül támadtuk volna őket. Ajkukon a népek önrendelkezési jogával, az emberiség szabadságával, a harmóniával és az európai egyensúllyal: kíméletlenül kirótták reánk a jóvátételi összegeket. És könyörgésünkre, konszolidációnk ragyogó példáinak felmutatására megengedték, hogy súlyos kölcsönöket vegyünk fel. A győztesek olyan barbár nyiltsággal hazudtolták meg a legfenségesebb szólamokat, hogy ha lett volna még bennünk valami az ázsiai egészségből, akkor

sarkon fordultunk volna és otthagytuk volna a Népszövetség zöld asztalát. Mi szépen aláírtuk a protokollokat, behajtottuk nyakunkat az egyenlőség, szabadság és testvériség igájába, fölvettük a népek önrendelkezési keresztjét és büszkén valljuk ma is, hogy részesei vagyunk az európai hazugságoknak.

Ha e tizenöt év alatt belülről átalakítjuk az országot, ha számolunk az új határokkal és azokhoz igazítjuk a földet, a pénzt, az igényeket, a kultúrát és semmi mást nem teszünk, mint azt, hogy a nemzet erőit gyarapítjuk: akkor ma már volna önálló nemzeti akaratunk. Volna saját nemzeti létünk, volna erőtől duzzadó nemzeti légkörünk. Talán csak az angol posztóról kellett volna lemondanunk, vagy talán csak a banánbehozatalról. Ki kellett volna kapcsolódni az európai közösségből, a sziklákon és a forró Alföldön gyakorlatoztatni az ifjúságot, elvetni minden puhaságot és kényelmet, kávét nem inni, ha nincs, tengert nem látni, ha nem a miénk, és karácsonyfát sem állítani, ha nem a mi hegykoszorúnkról való: akkor talán kijózanodtunk volna a francia forradalom jelszavaiból, ki a népszövetségi alapokmányokból és kiverte volna a szívünkből az érzéseket az a fínom erőszak, amellyel a nagyhatalmak betessékeltek bennünket a kastélyból a kétszoba-konyhás lakásba.

Abba a szűk proletárotthonba, amelyikben most lakunk, s amelyik rikító zsúfoltságával ma már idegenforgalmi múzeummá alakul át. Itt látható már csak nálunk a legacélosabb búzatenger, amelyik nem ad olcsó kenyeret a népnek, noha egyenlők vagyunk, szabadok és testvérek. Itt látható még teljes épségében

NEM, NEM, SOHA!

De az összeomlás méreteit talán az a tájékozatlanság illusztrálja legélesebben, hogy e tizenöt év alatt még az irredentának se tudtuk megadni határozott irányát. Kétségtelen, hogy ezen a téren is gyakorlatlanok voltunk, az is bizonyos, hogy a hivatalos hatalom nem foglalkozhatott vele, lévén a legsúlyosabb kényszerhelyzetben, amelyet a trianoni békeszerződés törvénybeiktatása teremtett meg. Regősökre se lehetett egészen rábízni ezt a legnagyobb kérdést, sem a felelőtlen alakulatokra, amelyek mindig készek voltak arra, hogy egy éjszaka betörjenek a megszállott területekre. Ha kell, hát puszta kézzel és néhány kézigránáttal. Az irodalmi társaságok hallgattak, legfeljebb egy kommünikék erejéig mentek el a lelkek alászántásában, a színházak fáztak a nemzeti tragédia üszkeitől s a régi határok romjai közt csak néhány elborult szavú szónok vagy mennydörgő magyar kószált, önmagát marcangolva és emésztve, több kárt okozva hangjával odaát a határon túl, mint hasznot s aztán ezek is kihaltak, miután vagy leintették őket, vagy bekerültek a parlamenti taposómalomba. Különben is, világos volt, hogy költeménnyel, lírával, cikkekkel, szónoklatokkal és jelvényekkel kétféle okból nem lehetett eredményt elérni. Először azért, mert ebben a korban minden rendű és rangú művészetet visszadobtak a szuronyok, az erőszak és a valóság a lomtárba, másodszor pedig ez a művészet se tudta, hogy hol fogja meg a témát. Már a háború alatt undorodott „a harci készség fokozásától", amelyre a szűk látókörű reglama rá akarta szorítani és nem is volt valami meleg viszonya a háború előtt sem az úgynevezett hazafias irányzattal. A művésznek téma az élet, semmi más és a háború után, fölszabadulva a katonai nyomás alól, kiterjesztett szárnyakkal és teljes gőzzel vágott neki a régi tengereknek, a szabad vizeknek és roppant csodálkozott, hogy maga alatt legfeljebb a Balaton hullámait találja.

Ha van szentsége az életnek, akkor az irredenta gondolat körülbelül a legelsők közé tartozik. Ezt elhanyagolni éppen olyan bűn lett volna, mint aprópénzre váltani. Akik ezt hamar felismerték, azok az emberek kétségtelenül jót akartak. Az lebegett szemük előtt, hogy egyetemes nemzeti máglyát raknak a sérelmekből, monumentális örökmécsest gyujtanak a feldarabolt országrészekből és hittek abban, hogy ez a nyugtalan láng állandóan átlátszik majd a határokon s piros fényével megzavarja a győztesek emésztését. Sőt abban is reménykedtek, hogy addig pörkölik ezzel a lánggal idebent és odakint a lelkeket, amíg sütni fog, és fájni fog mindenkinek az igazságtalanság és végül is megmozdulnak majd maguktól a körénk rakott új határok. Senki se vitatja el az irredenta űzőitől, apostolaitól és iparosaitól, hogy eredményekre gondoltak, amikor a nem! nem! soha!... jelszavával behálózták az országot.

Hogy tizenöt év alatt majdnem semmit

sem értek el, azt könnyű volna a külpolitikai nehézségekkel megmagyarázni. Azonban itt bent az országban is siralmas formákat öltött fel ez a nagy gondolat, amelyet mai formájában végveszedelemmel fenyeget az, hogy akik belekapaszkodtak, azok meg is akarnak élni ebből a szentségből, mégpedig lehetőleg jól és sokáig. Volt bennük annyi üzleti vakmerőség, hogy a nem! nem! soha!-t... reklámcikkekre is felhasználták s mikor ez a hatásos jelszó női harisnyán, cipőtalpon, pezsgődugón, vagy ajtófélfákon sikoltott föl: akkor a közönség visszautasította és elválasztotta a kihasznált gondolatot attól az érzéstől, amelyik mélyen bent égett a szívekben és amelyik valóban soha nem tudta elfelejteni azt, ami volt: a régi nagyságot. Kitenyésztettünk tehát egy ipari irredentát és van ettől függetlenül egy ideális irredenta, amelyik nem vállal közösséget sem a szaporodó jelvényekkel, sem a rosszul szerkesztett folyóiratokkal, sem a műkedvelői előadásokkal, amelyek azt hozzák fel védelmükre, hogy mégis csak ők tartják életben ezt a gondolatot.

Lehet, hogy a legpallérozatlanabb tömegekre még tényleg lehet hatni a legnyersebb és legüresebb szólamokkal, de ezek a tömegek soha nem mozdulnak meg, hogy kitépjék az útból az új határköveket. Egy gyüjtés erejéig még elmennek nagy morogva, vagy esetleg résztvesznek egy tornaünnepélyen, ahol az iskola növendékei élő testekből rajzolják ki a porondon az irredenta nagy álmát, de ez a lélektelen propaganda sem akcióra, sem nagy áldozatokra nem fogja serkenteni az embereket, ha még oly ügyesen csinálják is és ha még jobban elrejtik is az önzést, amelyik mögötte meghúzódik. A belföldi propagandának egyetlen alapos célja a lelkek izzásba ejtése volna. Ezt azonban azért nem éri el, mert hasznot húz a lelkek izgatásából. Emellett csunya leleplezések keltek szárnyra, megszálló hatalmak gyárainál rendeltek — például — irredentára izgató jelvényeket, s ezzel az eljárással valami olyan átkozott háttérről lebbentették föl a fátyolt, amelyik már nemcsak hogy szépséghiba volt, hanem érzékeny sebet ütött magán a mindenható gondolaton is.

De miért ne tolongtak volna e gondolat körül az ügynökök és haszonlesők, amikor a tőke és a vállalkozás kitünő üzletnek és jó ideig jövedelmező befektetésnek találta az irredentát. Egy-egy mű élére megszerezték valamelyik notabilitásunk jelmondatát, így márkáztatták a nép előtt a könyvet, képet, vagy sebtiben összeguereblyélt zamatos mondásokat és ezzel az irredenta ponyvával ráeresztették a vigécek hadát a hatóságokra, közületekre, irodákra, községekre s a nyájas olvasókra. Kitérni előle szégyen volt és majdnem hazaárulás. A vállalkozások legtöbbször büszkélkedtek belügyminiszteri aktaszámokkal is, engedélyklauzulákkal, s a közhatóság csak a lapokból értesült, hogy mekkora botrány tört ki egy-egy ilyen akció körül. Az elsimításhoz mindig kéznél volt egy-egy dugaszban tartott előkelőség, mágnás, vagy közéleti tényező, aki patronálta az akciót és volt befolyása ahhoz, hogy a kulisszák mögött elintézze az ügyet.

A gondolatnak ez a meghurcolása lovat adott az üzleti és pénzvilág alá ahhoz, hogy ők is szemérmetlenül barátkozzanak saját ér-

dekeik elősegítésére az ellenfél ágenseivel. Utat hasítottak a közéletben annak a megalkuvó és üzleties felfogásnak, hogy mondhat a politika, amit akar, de jóba kell lenni mindenkivel és jó üzleteket kell kötni. A marha, a só, a fa, a textil, az üveg s más nyersanyagok elsöpörték az útból az irredenta érzelmi tiltakozását, amelyik hajlandó lett volna nélkülözni is, hajlandó lett volna a végső önfeláldozásra is, de ezt a szélsőséget leintették és megmosolyogták. Változtak az idők — mondták —, ma már gazdasági alapon kell küzdeni az eszmei célokért is és e jelszó lobogója alatt, a megélhetés hangoztatásával, élénk üzleti kapcsolatokat létesítettek az új szomszédokkal. Ez az üzleti szellem majdnem elérte célját s az irredentából már majdnem rekvizitum lett, amikor akadtak végre olyan férfiak, akik ezt a hatalmas és egzisztenciális kérdést kiemelték a könnyek ezertó zsákuccájából, ki a dalok és szavalások ködös színvonalából s akik lehántották a ráfonódó üzleti iszalagokat. Modernizálták az akciót, felölelték benne a gazdasági szempontokat is, a történelmet is, a hivatást is, az érzelmi momentumokat is, de mindent megtisztítva mutattak föl, cselekvésük mögött a nemzet nagyratörő vágyai tűntek föl.

Végső sikerük kétséges, mert kevés szűzies lélek sorakozhat föl mögöttük. A tettre való készség és a rugékonyság éppen úgy hiányzik a tömegekből, mint a vezérekből. Az elszántság se párosulhat ott a fenséges lendülettel, ahol a nyomor szorítása még tűrhető és ahol a kevesek jólétét még mindig erős elvi alapon védik.

Erőfeszítések

E rövid időszak alatt nem is lebegett más cél a magyar társadalom előtt, mint visszaállítani a régi világot. Új világ megteremtésére még gondolni is bűntett volt. Ez mutatja legtisztábban az ifjúság eltiprását és az idősebb korosztályok makacs uralkodását. Pedig ezek a korosztályok vert seregek voltak, mert akárhogy szépítgetjük és talán akármilyen erősen is hiszünk verhetetlenségünkben — ami rendben lévő dolog is —, mégis elvesztettük a világháborút és ezzel a régi Magyarországot. Arra azonban elég erős volt még ez a nemzedék, hogy leszámoljon a feltörő új rétegekkel és a maga uralmát alaposan megszilárdítsa. Megszilárdítsa a politikában, a gazdasági életben, iskolák szellemében, ideálok ápolásában s nagy kegy volt tőle, hogy az ifjúságot itt-ott korjegyzőnek vette maga mellé. Ifjúság alatt természetesen az egészséges korszellemet értve s nem a tanuló diákságot, amelyik még úgyse rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyek az élet irányításához szükségesek.

Az idősebbek tehát úgy vélték, hogy a csonka határok közé is visszatérhetnek a régi szép idők, ha mindent elfojtanak, ami ezekkel szemben változást jelentene és ha elrendelik — mondjuk — a közmunkákat. Mert

ha munka van, akkor kenyér is van s ha van kenyér és víz, akkor mi kell még más? Mit akarhat még az a bizonyos éhes korszellem, amelyik különben is idebent csak a szedett-vedett kommunisták formájában jelentkezett, akiket viszont rendben tartani a rendőrség és a bíróságok dolga. Igaz, hogy kint a világban másfajta mozgalmak is meg-megértek egy új világ bevezetésére, ezek a kísérletek azonban a leghevesebb elítélést váltották ki idehaza azokból, akik felelősségükre hivatkozva éltek és uralkodtak. S mikor ezeket a külföldi téveszméket elítélték, mellettük állt az ezeréves tradíció, vagy legalább is maguk mellé állították, továbbá a viszonylagos társadalmi béke és osztálycsend. Hivatkozhattak az uccák konszolidációjára, a sportok felvirágzására, a színházak, mozik szaporodására, az Operaház bérleti akciójának nagy sikerére, a normális öngyilkossági statisztikákra, külföld irígykedésére, amelyik napsütötte szigetnek kiáltotta ki hazánkat ezekben a viharos időkben, amikor másutt majdnem mindenütt diktátorok lövettek a népre, pártok emeltek barrikádokat az úttesteken és politikai gyilkosságok, fegyveres puccsok, tőzsdei földrengések és véres felvonulások dúlták fel a mindennapi kenyér és víz boldogító békéjét. Dícsérték az aránylagos magyar szélcsendet, amelyiknek védelme alatt az Országos Földbirtokrendező Bíróság a nincstelenek közmegütközése közben derűsen osztogatta a használhatatlan parcellákat, a szikes dűlőket és a községtől távoleső árterületeket. El voltak ragadtatva egy Shakespeare-ciklus sikerétől, az egyéni akciók és hazafias kilengések lecsapolásától, beteltek kétezer megközelíthetetlen tanyai iskola megnyitásával, a szobrászat támogatásának fényes eredményeivel, amelyek a falvak hősi emlékműveiben hirdették, hogy itt nem jutott dögrovásra a művészet s fennen lobog a felelős tényezőkben úgy a nagy mult tisztelete, mint a művészetek iránti kötelezettség érzése. Megkísérelték azt is, hogy a régi jelentőséget adják meg az irodalmi társaságok ünnepélyes botrányainak és fensőbbséges ítéleteinek, de ezek az atropin-injekciók csak a napisajtó szemét tették csillogóvá, hatásuk és hullámzásuk felszínes volt, nem hatoltak le a mélybe s a forgalmi adó beszédése viharosabban érdekelte a kereskedővilágot, mint a shakespearei ciklus kasszaraportjai, vagy mint a vitézek forró fogadalma.

A fentiektől már sokkal élesebben ütöttek el az elfojtott korszellem gondolkozásától s valósággal rikoltó anakronizmusoknak tűntek fel olyan erőfeszítések, mint például az öregségi akták őrzésére megépített első felhőkarcoló torony, a halbiológia, vagy a lillafüredi palotaszálló. A Szent István-napi méltóságos körmenet köré ragasztott attrakciók is balfogásoknak bizonyultak, kongtak és érzett rajtuk, hogy a sétahajókat a Dunán, vagy a tüzijátékokat a Gellérthegyen mesterséges gőz mozgatja s nem a nemzet lelke mélyéből fakadó erő: mégis csinálták őket. Ámították velük önmagukat, a vidéket és az idegeneket, akik egy olyan szalonból, mint Budapest, nézték végig ezeket a közrevűket és nem ismerték ezeknek az erőfeszítéseknek rúgóit, mint ahogy nem is ismerhették. Mert akit Lillafüred tölgyeinek zúgása és az ágyak fínom rúgózata ringatott el, az hogy is ál-

modhatott volna másról, mint arról, hogy mindez a komfort, hideg-meleg víz, aszfaltozott hegyi út, fehérkesztyűs pincérhad, golfpálya és pólómérkőzés egy egészséges kis ország bővérű talajából fakad s hogy itt mindenki mindennel a csömörlésig meg van elégedve. Hogy az idegeneket megtévesztettük, hát attól igazán nem fáj itt senkinek sem a feje, hiszen az idegen talán azt is várta, ezt a legendás vendégszeretetet, ezt a zajtalan Bakonyt és tiszta Budapestet. De fájdalom, ez a megtévesztés rajtunk is fogott, bennünket is megejtett az a varázslat, amelyik a látszatban rejlik, s amelyik inkább meghal, de egy jottányit sem enged a maga elveiből még akkor sem, ha felismeri, hogy az elvek fölött eljárt az idő. Ha a megváltozott helyzethez igazítjuk igényeinket és a nemzet erejét, akkor biztosítjuk további fennmaradását mindannak, ami a nép életében halhatatlan erkölcsi érték. De ha ezeket az óriási erkölcsi értékeket be akarjuk szorítani abba a koporsóba, amelyikbe bennünket belefektettek, akkor nem teszünk mást, mint azt, hogy sírba visszük magunkkal együtt mindazt, amit tulajdonképpen meg kellene menteni és átadni az utódoknak.

Mit ér a lillafüredi Palotaszálló Mátyáskorabeli gobelinje, faragott bükkfa-trónusa annak a középosztálynak, amelyiknek kifaragták, amikor ez a középosztály sátrak alá szalad üdülni a Pokol-csárdához és örül, hogy a felvizezett pénz hullámaiból megmentette rongyos életét. Hol az a villanyáram, amelyik a tömegeket fölmelegítené, amikor azt hallják, hogy elengedhetetlen a kilenc minisztérium, a háromszáz bank, a rengeteg külföldi követség, a sok hitbizomány, az óriási állami és községi adminisztráció és deficites közüzem. Hogy lehet az, kérdi az összeroppanó adófizető, hogy közérdeknek lehet minősíteni elspekulált nagymalmok megmentését s az anyagi felelősséget azok a milliók viseljék, akik soha nem spekuláltak a liszttel és a búzával, s nem azok, akik ezt tényleg megcsinálták. Melyik az az ideál, amelyik megköveteli, hogy az államhatalom a végsőkig kompromittálja magát az aránytalanul megnövekedett jövedelmek megvédése körül. Ki és mikor írta elő a tulajdon szentségét és a tökéletes egyéni szabadságot az anyagi javak felhalmozására? A lázas tömegek hangja kérdi ezt, ebben a rövid időszakban, egyre sűrűbben és egyre hangosabban. És a közhatalom kínál is segítséget a megszorult tömegeknek, az alkotmányos úton megközelíthető államszocializmust; efelé halad izzadva és bukdácsolva a kormányok erőfeszítése, ezt akarják megvalósítani. Kártyaengedélyt hazárd játékra és italmérési jogot éppen úgy a belügyminiszter adhat, mint ahogyan a minisztérium hatáskörébe vonták még a télikabátok kiosztását is a ruhátlanok között. Cipőjavítóműhely éppen úgy működik a legfőbb hatóságok birodalmi kiskirályságában, mint a törvényelőkészítő osztályok egész légiója. Egy új Duna-híd megépítésére tíz év sem elég, mert gigászi ügykezelést kíván. A városházán kénytelenek Tudakozó és Tájékoztató Irodát felállítani, mert a felek és az akták eltévednek a közigazgatási roppant labirintusban. Talán mert az egyén gyengének találtatott, vagy mert az állam, mint a közhatalom tulajdonosa, féltékeny lett a nagy-

tőke hatalmára: a kormányok testületileg és egyenként is rávetik magukat a pénzre és a megoldandó feladatokra, hogy senki más ne kezdeményezzen itt semmit se, vagy ha belefog valamibe és az sikerül, akkor ő is a kormány igájába hajtja be fejét. Az állam mindenhatóságát abban látták, hogy a kormány beleszólhasson mindenbe és főleg adót szedhessen még a kulcslyuk után is, mert a reprezentatív állami élet rengetegbe került. Az öncélúságot félreértették és úgy értelmezték, hogy minden anyagi és erkölcsi hatalmat a kormány kezébe kell összpontosítani. A nagytőke gyönyörrel nézte és támogatta ezt az erőfeszítést a központosítás felé, mert így sokkal könnyebb dolga volt, a törvények és a végrehajtó hatalom képviselőjével a magasból bánt el, érdekei szolgálatába állította és a jámbor közönséggel tetszése szerint bánhatott el. A központi hatalom erőfeszítése tehát a köz szempontjából céltalanná vált, betegesen keménybőrű és irgalmatlanul felpuffadt ügyes vállalkozók és kapacitások érdekeit mozdította előre, anélkül, hogy megközelítette volna álmai álmát, a mindenhatóságot.

POLITIKA

Akik ma még a politikát, mint művészetet, nagyra tartják, azok nemcsak tartózkodnak tőle, hanem meg is vetik, mert a politika ezekben az időkben prostituálta önmagát és feladta ragyogó önállóságát. Legnagyobbrészt olyan emberek lepték el, akik meg akartak gazdagodni, lehetőleg a legkisebb veszély és a leghangosabb ünneplés mellett. A kiemelkedő és tiszta politikusokról majd megemlékezik a történelem. De róluk is el kell mondani itt, hogy nem bírtak a közlegényekkel, akik mégis csak a túlnyomó többséget alkották s az ő ízlésük és szemléletük nyomta rá bélyegét erre a kis korszakra is. Ezek a szellemi közlegények mélyen megzavart környezetből és egy feldúlt társadalomból érkeztek a törvényhozás termébe, telve apró sérelmekkel, lecsúszott rokonsággal, fenyegető családi jövővel és olyan étvággyal, amelyet a parlament márványoszlopai s a nyilvános szereplés dicsőséges kálváriája egyáltalán nem tudták kielégíteni. Nem voltak meghatva, hogy képviselők lehetnek és politikát csinálhatnak. Politikát különben is a külföldi nagyhatalmak és a rivális szomszédok csináltak, csak mi úgy tettünk, mintha mitőlünk függne még az is, hogy hány tisztviselőnk legyen és hogy beeresszük-e újra a királyt, vagy se.

Ez a tiszteletreméltó gyülekezet eleinte nemzetgyűlésnek nevezte magát s a többi belső erőtényezők ájult félelmét elfelejtette kihasználni arra, hogy ezeket új tényezőkkel cserélje föl. A romok eltakarítása címén a tekintély helyreállításával pepecselték el a drága időt. Magyarországon ebben az időben a népharag megfékezését nevezték providenciális és guvernementális politikának, ahelyett, hogy a népharag leszerelését a magyar királyi csendőrség hatáskörébe utalták volna. Annyit nem tudtak keresztülvinni, hogy ennek a megmaradt parányi országnak határait lezárták volna a nemzetközi szélhámosok és síberek sáskahada előtt. A védtelen és üres budapesti tőzsdét birtokába vehette a legnotóriusabb és legfélelmetesebb külföldi briganticsapat, síberbrigadérosok és valuta-Napoleonok egész ármádiája. A spekuláció úgy körülhurkolta a magyar politika torkát, hogy évekig mukkanni se mertünk. A tőzsde úgy vonzotta a filisztereket, mint egy roráté, a meggazdagodás vágya elementáris volt, elnyomott minden más megmozdulást, szűz területeket és tömegeket kapcsolt be a közgazdasági életbe, trafikok, kocsmák, órások és drogériák üzlethelyiségeit tőzsdeügynökségek vették át, a pénz kosztoltatása szolid katonatiszteket is megőrjített, egyházfejedelmek spekuláltak papírokkal, és harangozók, bélistások és menyasszonyok, lovászok, bankelnökök, volt miniszterek és segédszínésznők jártak a tőzsdére. Az egész ország táncolt a tőzsde körül, volt pénz bőven, az ingatlanok, villák, kastélyok és családi házak egyik kézből a másikba röpködtek, a nők ragyogóan öltözködtek, a környékbeli hegyeken úgy nőttek a villák, parkok és garázsok ki a földből, mintha aranyeső hullott volna az emberek markába. Eltűntek a koldusok és a színházakra olyan konjunktúra köszöntött, hogy a kofák páholybérletet tartottak az Operában. Színészek szenet árultak a kávéházakban vagónszámra, ab Budapest, és importáltak berber datolyát, jaffai narancsot, francia selymet, bálákban angol posztót, mázsaszámra drágaköveket és egész vonatok hozták be az országba a külföldi autókat.

A jólétnek és az anyagokban dúskáló bőségnek fáradságába került volna, hogy odafigyeljen a parlamentre, amelyik a tőzsde tőszomszédságából időnkint el-elzúgta a maga figyelmeztetését. De ki figyelt a papokra, kit érdekelt a puritánok mennydörgése és kinek jutott eszébe elvekre berendezkedni, amikor patakokban ömlött a pénz. A politika tényezőit vállalatok és igazgatóságok puha ágyaiba fektették be, csitítgatva morális aggodalmaikat s lenyűgözve őket a szenzációs eredmények lázával. Adtak nekik elég dolgot arra, hogy energiájukat az új viszonyok szabályozására fordíthassák, s még ha a közéleti tényezők hordták is magukban az ellenkezés ördögét, vagy hogyha meg is indultak a tisztánlátás sziklái felé, tapasztalniok kellett, hogy lábukat és szájukat behálózza az új erkölcs, amelyik majdnem mindenkit lerántott egy-egy bankvezér előszobájába.

Hogy is lehetett volna ilyen pénzügyi árvíz idején a rendeltetés és magasabbrendűség politikáját űzni, amikor a kormány nem látszott ki a folyó ügyek hullámveréséből se és mikor maguk, a korrumpáló szellemtől érintet-

lenebb képviselők is nap mint nap rohamra indultak ellene s kezükben az ostor a hivatali korrupciót verdeste a legjobban. Védekezésekkel, vizsgálatokkal, vádakkal és panamákkal rakták meg a politika napi uszályait, egyiket kivagonírozták, a másik már ott állt készen arra, hogy az ügyészség átvegye. A belpolitikában halvány kísérlet történt arra, hogy ezt a dudvákból álló közgazdasági őserdőt valamilyen gazdasági főminiszter próbálja meg ráncba szedni, mert volt, aki fölismerte, hogy a közjogi kérdéseknek befellegzett és helyükbe a gazdasági ügyek tódultak be, de ezen a kísérleten mosolyogtak a már égig nőtt szakminisztériumok is és mosolygott a bankvilág is. Őket próbálják megrendszabályozni?... Hiszen befolyásuk már kész közhatalom volt, millió szállal odaerősítve az állami gépezethez, s amióta bebizonyították, hogy az állam mozdulni se tud a pénzvilág engedélye nélkül, azóta elnézően tűrték, hogy az államhatalom legalább az erő látszatát ölthesse föl magára, igazolva létét önmaga és a közönség előtt, amelyik mégis csak mindig a végrehajtóval s nem a bankkal találta szemben magát.

A politika a maga nagy elfoglaltsága mellett el kellett, hogy hanyagolja nemcsak az ifjúságot, hanem az ezeréves hagyományokat is. Vezérszólama a rendcsinálás. Vissza szeretné szerezni elorzott irányító szerepét, de legerősebb ellenfelei elől kitér s csak a neki kiszolgáltatott tényezőkkel érezteti, hogy fölényben van. Érzik ezt a tisztviselők, érzik az önkormányzatok és megsínylik az adófizetők, akik felszólalási jogukkal már nem is élnek, mert kár az időért. A tőzsdei infláció

után elkövetkezett a politikai elvek felvizezése, papíron élő programok kibocsátása s ezekben a programokban meg is csillan valami abból a lendületből, amelyik fel tudná emelni a tömeget az érdeklődés színvonalára, de a végrehajtáshoz kevés a kormányok erkölcsi ereje.

Meg se lehet tehát ütközni azon, hogy külpolitikánk nagyon szerény életrevalóságot, leleményességet és mozgékonyságot mutathat föl. A trianoni komplexum megoldása késik, mert egyedül az igazságra támaszkodni itt nem lehet. A baráti szerződések aláirogatása nem zárja ki azt, hogy kellemetlen meglepetések érjenek bennünket, úgy a burgonyakivitelnél, mint a megnemtámadási szerződések megkötésénél. Egy-egy külföldi zászlódíszt, vagy látogatásaink során felhangzó díszmenetet, szalónkocsit és figyelmes fotografálást túlzott örömmel veszünk tudomásul, megáll a szívverésünk és bízunk az új barátokban. Kifelé nemcsak hogy mutatjuk a megindultságot, hanem át is érezzük és az ellenfél érzéseit is a magunkéhoz emeljük, holott lehet, hogy az csak udvarias konvenció. Keringünk olyan játszma körül, mint például a Duna-medence hegemóniája és nincs tétünk bent a játékban, csak rengeteg ujságcikkünk, amelyet erről a kérdésről ontanak a szép stílus szerelmesei. Abbahagytuk a külföldi vendégek etetését és itatását is, mert végre ráeszméltünk, hogy fehér asztal mellett lehet ugyan barátokat szerezni, de ezek a barátok tartják magukat ahhoz, hogy az emésztés befejezése után nem ülhetnek le velünk rögtön otthon, Londonban, Párizsban, vagy Hollandiában a zöld asztalhoz. Oda mindig más ül le

velünk. Kesernyés szájízzel vesszük föl a fonalat, hogy egyedül magunk tehetnénk érdekünkben valamit, de ennek az eshetőségnek még nagyon homályos a látóhatára.

A PÉNZ, MINT ÚJ NAGYHATALOM

Az uralkodó planéták közül rögtön a pénzt kellett volna elsőnek kiragadni, mert körötte zajlottak le a legizgalmasabb drámák. Kizárólag e kis korszak vívódásait figyelve, be lehet ugyan számolni arról, hogy voltak a pénznél értékállóbb illúzióink is, da egyik se beszélt olyan érthető nyelven, mint a pénz. Mint dermesztő rémhír járt szájról szájra a társadalomban az a fantasztikus valóság, hogy akadt az országban több olyan hófödte kis falu, ahol tíz pengője se volt a bírónak és az egész községben nem lehetett száz pengő készpénzt sem összeszedni. S mi volt rá a válasz?... Fagyos részvét. Hatvan-hetvenéves öreg cégek főnökei kinyitották a gázcsapot, mert nem tudtak kifizetni valami csekélységet, munkásbiztosítót, vagy gázszámlát, vagy ehhez hasonlót. A rendszeresített koldusnapon, pénteken, minden fodrász- és minden kalaposüzletben marékszámra állt a fillér, amelyből a beköszönő kéregetőnek egy darabot adtak. Érthetetlen, hogy havi negyvenpengős fizetésből miképpen tudtak megélni a gépírónők ezrei és hogy a 10—16 filléres órabérből mit tudott télire félretenni az a szakmunkás, aki csak nyáron keresett. Megdöbbentő parlamenti botrányok közt derült ki,

hogy a kereskedők élet-halálharcot kezdtek a forgalmi adó ellen. Rablógyilkosságok történnek húsz pengőért, fényes nappal leütnek az uccán csoszogó bankszolgákat, kirabolnak elhízott szakácsnőket, akik negyven pengőt rejtegetnek a szalmazsákban.

Általában lent a mélyben olyan példátlan pénzéhség jelentkezik, mintha egyenesen összeszedték volna a legalsó rétegekben a pénzt és eldugták volna a szegény emberek elől. Az élet mégis csak értékesebb holmi, mint a váltópénz és mégis nyakrafőre dobálják el maguktól, sorozatosan ugranak be a Dunába, úgy hogy az állam és a főváros kénytelenek tíz mentőcsónakkal kibővíteni a parti vízszolgálatot. Olyan szégyenletesen alacsony fokra hull alá az emberi munka értékelése, hogy senki se tud megélni egyfajta foglalkozásából, hanem szórakozás helyett, alvási idő alatt is új megbízásokat vállal, mert csak így tud hozzájutni ahhoz a szánalmas összeghez, amelyikből jut egy pohár sörre, virágcsokorra, vagy külföldi társasutazásra. Pénzüres tér képződik a munkás- és tisztviselőrétegekben, ez a fojtogató hiány szétlöki a családi kereteket, elrothasztja a lányok erkölcseit, agyafúrttá teszi a fiatal férfiakat, morog és rombol fölfelé, durvaságot visz be a szerelembe és tátongó szakadékot ás a pénzes és a pénztelen emberek közé. Valószínű, hogy ez a kártevés bekövetkezett a multban és bekövetkezik mindig, ahányszor csak pénzszűke lesz. De ebben a korban a pénzhiány majdnem halálát jelentette a morális fogalmaknak, mert a megszorult ember azonnal lemérte a maga dühe és szerencsétlensége mellett a jómódúak igéit is és nyiltan hirdette, hogy minden csak hazugság, a fő a dohány.

Pedig tetejébe még nem is volt mindig megingathatatlan pénzegységünk. De talán éppen ez a zuhanása és emelkedése a pénznek tanította meg az embereket arra, hogy játszanak a pénzzel, manővereket vezessenek ellene, önálló ellenfélnek tekintsék, amelyet külön is igába kell hajtani. A pénz árucikké nőtte ki magát, a közönséges fizetési eszköz mind többet és többet szippantott föl magába a nemzeti lét, az állami élet lényegéből, reprezentális tényezővé vált, mintha hadsereg, külképviselet és egyetemes gazdasági faktor volna. A multban a lobogók, a flotta színei, az államok címerei és határai ellen követtek el merényleteket, most ezek helyét is a pénzegység foglalta el, a nemzetközi tőzsdék kalózai és rablólovagjai elsősorban az idegen állam valutáját fúrták meg és senki se törődött azzal, hogy milyen lobogók alatt szaladgálnak a tengereken a hajók s talán hogy itt, ezen az érzelmi és jelképes fronton ártsanak egymásnak. A pénzben találták meg azt a sokkal érzékenyebb pontot, amelyen át a döfést pontosabban irányíthatták a másik nemzet szíve felé s mikor a pénznek ez a külpolitikai karrierje nyilvánvalóvá lett, továbbá mikor megindult belföldön is az egészen új rétegek felülkerekedése a pénz révén: lehet-e csodálkozni azon, hogy a pénz és az erkölcsi fogalmak viszonya alaposan megváltozott. Hogy a sokgyerekes anyákat nemzeti kitüntetésben részesítették s hogy ez a kitüntetés valami jelentéktelen pénzösszeg volt: azon már senki sem ütközött meg, noha mindenki érezte, hogy inkább babérral kellett volna

őket felékesíteni. De a babér hitele és varázsa valahol szétfoszlott s a babér helyét is a pénz foglalta el. És ez oly természetesnek tűnt fel, hogy mindenki meghatva készülődött az anyák napjára, amikor a 8—10—12 gyerekes hősnőket feldíszítették egy-egy százpengős papírjával. A zsidóság szoros egységének felkutatásánál napfényre került és köztudatba ment át, hogy ők még a templomok padjait is bérbeadják, tehát még az Istenhez való fohászkodás is pénzbe kerül. A keresztények nem kárörömmel és nem felháborodva mutattak rá a pénznek erre a térhódítására, hanem titkos igazolást kerestek benne a maguk elkalmárosodására.

A fix fizetések csökkentése elleni harcok rohamosan fejlesztették a pénz hatalmát, helyesebben azt a misztikus hitet, hogy a pénz hatalom, amelyik minden más erőtényezőt a térde alá tud gyűrni. Az anyagi előnyökkel szemben a készorítás, a baráti jobb odanyujtása, vagy az érdemek másformájú eszmei elismerése csalódást keltett az illetőben. Ő többet várt: pénzbeli jutalmat.

Így volt lent.

De fent se volt másként, azzal a furcsa különbséggel, hogy a milliók tulajdonosai szánalmas szívóssággal epekedtek az eszmei értékek felé, a címek, rangok és kitüntetések karácsonyfája felé, miután anyagias étvágyukat lecsillapították kastélyok, bérházak, ezerholdas birtokok, vagy nagy vállalatok megszerzésével. Eltiporták egymást a kormányfőtanácsosi címért, amellyel a méltóságos titulus járt. A cselédek, ha gráciába akartak kerülni a háziasszonynál, már egy főjegyző, vagy egy gyárigazgató feleségét is

méltóságosnak szólították. A társadalmi érvényesülésért, az elismerésért és befogadásért kifejtett erőfeszítés azt a látszatot keltette, hogy amit a pénz rombolt a morális értékeken, azt helyreigazítja a törtetők ambíciója. Hogy újra teljes fényében jelenik meg a társadalmi égbolton a becsület, a megbízhatóság, hazaszeretet és a nemes áldozatkészség csillaga.

Nem ez történt. Igen, ezek a fogalmak továbbra is felszínen maradtak, sőt egyik-másik előnyösebb pozíciót ért el, mint aminőt azelőtt élvezett. Például a nemzeti érzés, a hadsereg tisztelete, a régi határok visszavágyása, az egyház respektálása, a kereszténység fenséges eszméje, a tekintély stb. mind-mind ünnepelt ornamentikának számítottak, az arany valósággal alázatos patronátust vállalt velük szemben, halhatatlanságukat zengte, fennmaradásukat és szükségességüket bizonyítgatta és dicsőítgette örök tartalmukat, mert felismerte, hogy e pillérek nélkül fejére omlik a társadalom. Elvben követte őket, a gyakorlatban az arany törvényei szerint élt és gyarapodott. Hitet adott az embereknek, hogy tudják elviselni a sanyarúságot, közben ő maga, az arany, szemérmes bálvánnyá vedlett át, eltűnt az emberek szeme elől, saját öncélúságát elrejtve, a lábai elé került törvénykönyvek mögé, ezek közé falazta be önmagát, teljes biztonságban és védelemben, amelyet maga az államhatalom nyujtott neki. Túlnőtt az államon. Mindenkinek ő parancsolt, anélkül, hogy a létfenntartáson kívül egy morzsát is adott volna az embereknek. Az osztályokkal, az iparral, a művészetekkel és a politikával úgy operált,

mint függvényekkel. A bankokban tábla hirdette, hogy a hirtelen rosszul lett alkalmazottak hol részesülnek első segélyben. Az arany szociális szíve menzákat nyitott a meghajszolt tisztviselők számára, volt orvosi rendelőjük, rokkantsági segélyegyletük, csónakházuk, Duna-strandjuk és weekend-telepük. Dalárdát is szerveztek, az erkélyről a földig boruló nemzetiszínű zászló hirdette, ha ünnep volt, hogy itt a nép gazdasági fényforrásai éreznek együtt a meghatott néppel, s olyan ragyogó átalányrendszerrel dolgoztak a nyilvánosság felé, amelyik a kisebbségek zokogását, vagy a nagy tranzakciók, panamák és állami üzletek dübörgését nem engedte át a tapétás ajtókon.

A vagyonnak ez a példátlan tisztelete még arra is jó volt, hogy kordában tartsa a nyugtalan vagyontalanokat. Bármilyen különösen is hangzik, de a pénz az egyik fékentartó és fegyelmező erő vértjében tündökölt, rettegést keltett, a betevő falatot féltették tőle és az csak természetes, hogy az emberi méltóságot alája rendelték az ő érdekeinek. A feleség lefogta a férje kezét, ha ökölbe akart szorulni, vagy a száját, ha ki akarta nyitni. Hová mégy, ha kilöknek? — kérdezte az asszony a keserű embertől és nagyobb nyomaték kedvéért felsorolta, hogy hány gyerekük van, akiknek enni kell adni. A nős alkalmazottakat gyűlölni kezdte a pénz, robotosainak megtiltotta a házasságot, szerette a törvényen kívüli viszonyok felelőtlenségét, a következmények nélküli csókot, s a munkateljesítmény fokozásának, szentségének és nemzeti érdekének hangoztatása mellett foszlányokká tépte a nők érintetlenségét. Úgy dobta félre útjából

ezt az ósdi szemérmességet, mint a hóeke a szűz havat. A fiatalemberek gerincét megfosztotta férfiasságuktól s mikor ezek betanulták a pénz szolgálatába, vitték ki magukkal ugyanezt a szolgálati szellemet, lefelé az életbe, be a családokba, ahol egy-egy maradi papán, vagy csökönyösen erkölcsös anyán alig-alig tudtak megtörni ezek az új szokások és felfogások. Ezeket is magukkal ragadták az új hullámok és a becsületben megőszült apákat hol a Dunából fogták ki, hol a razziák terelték be a rendőrségre, hol pedig ott lehetett őket felfedezni, ahol kártyacsaták folytak, vagy ahol politikai ágenseket kerestek.

A pénz és az etikai fogalmak uralma közt sokan keresték a harmóniát. Pártok, cikkek, aszkéták és képviselők tépdesték azt az aranyból szőtt pókhálót, amelyik ráereszkedett a társadalomra, mint a köd. Világosan meg lehetett állapítani, hogy a tiszta hang, amelyik a pénz bűbáját szét akarta verni, visszhang nélkül halt el, mert már a visszhang is át volt itatva az anyagias felfogással. Az olvasók azt mondták, hogy helyesen beszél az illető, mikor vizet prédikál, de azért valamennyien borivásra törekedtek és szentül hitték, hogy a cikkíró vagy purifikátor se cselekszik mást. Felemás világ keletkezett, másról szavaltak a fórumon és mást cselekedtek a valóságban. Komolyan megrökönyödtek, ha egy-egy közéleti harcosról halála után kiderült, hogy koldusszegény volt. Mert ebben az időben az emberek már úgy gondolkoztak, hogy a szegénység hirdetése is egyike a legjövedelmezőbb foglalkozásoknak. Mindenkinek volt egy bűnös viszonya: a pénz-

imádás, amelyet a végsőkig eltitkolt. Érezte, hogy a fizetésében alaposan lecsökkentett tisztviselők, az elégedetlen kisgazdák és pénztelen proletárok vulkánja fölött jutott hozzá a nagyobb vagyonhoz. Igazolást csak abban az egyre halványodó elvben talált, hogy elvégre is szabad verseny van, az egyéni erők és képességek érvényesülési ideje, hogy kapitalista világrend van nálunk, tehát jogos minden jövedelemhalmozás. Forma szerint ez a lelkiismereti indokolás meg is állta helyét, csak a valóság volt visszataszító.

A szorongás fészket vert tehát a vagyonosokban s ha mások a hatalom erőviszonyai, bizonyára addig lehetett volna fokozni ezt a szorongást, hogy a vagyonos osztály legalább a kötelességét teljesítette volna a koplalásra, tengődésre és megalázásra ítélt milliókkal szemben. A hatalom azonban a pénz és vagyon megvédésére a végsőkig készen állt. Hagyomány volt nála ez a határtalan és vak védelem, a békeidők öröksége s különben is a törvény és annak szelleme nem ismert hajlékonyságot, az akkori törvényhozók álmát nem háborgatta olyan korkérdés, mint a jövedelem és a pénz igazságosabb megosztása s ennek a problémának hiányában merev és rideg paragrafusokkal ültették tele a törvénykönyveket. És hogy is nyúlhatott volna a hatalom például a nyerészkedési paragrafusok revíziója felé, amikor ezeket a paragrafusokat a pénz gárdistái őrizték, akik maguk is megvetették a halált, vagy annak legalább is jelképes formáját, az erkölcsi bukást. Az arany szemérmetlenül fönntartotta a kisebb országban is a nagy birodalomra érvényes kódexeket, kölcsöneivel elbájolta a közhatalmat,

leszórta vállairól a közterheket és olyan morált, olyan politikát és olyan gazdálkodást szuggerált, amelyik a nemzeti léleknek tetszetős volt, a tömegek se nagyon támadhatták meg s amelyet az újítók handabandájától megvédett a törvénykönyv.

A korszak történelmi felelőssége abban csúcsosodik ki, hogy a nemzeti fölemelkedés szempontjából nem fogta be igájába a pénzt. Tudomásul kellett volna venni, hogy a pénz tisztelete és az anyag hatalma odalépett az etikai erők mellé s hogy ez az új rivális új időket hozott, új szemléletet, új erkölcsöket, amelyeket nem lehetett a régi szólamokkal ledönteni vagy kiirtani, hanem amelyekkel rögtön számolni kellett volna, ezeknél is sorozást kellett volna tartani, újoncokat szedni belőlük s kiképezni az ő soraikból azt az új állami és pénzügyi hadsereget, amelyik a megváltozott világhoz alkalmazkodik. Hiszen ez a kegyetlen átalakulás megtörtént kint a külföldön is majdnem mindenütt. De amíg külföldön előbb-utóbb járomba törte az új erőket egy eszme vagy a régi államhatalom, nálunk ezek nőttek rá a fejünkre és gőgjükben szóba sem álltak azzal, aki változást mert hangoztatni.

MINDENKI SÍR, HIÁNYOL ÉS CSODÁRA VÁR

De mit is szegezhettek volna szembe a pénzzel ebben a pillanatnyi létben és átmeneti időben, amikor az anyagi jólét befészkelődött a szívekbe, mint egy ideál. Az általános panaszkodásra volt ugyan ok, de hogy ilyen egyetemes hűtlenségen csípjen rajta az ember mindenkit, aki valaha az önzetlenség körébe tartozó istenségeket követett: az gondolkozásra késztette az embert. Nem egy, de tíz fokkal akart mindenki magasabbra hágni, mégpedig egyszerre és éppen akkor, amikor kicsi lett az ország. Vagy talán éppen azért. Az eshetőségek, rangok, pozíciók mintha lejebb szálltak volna a magasból ebben a kisebb országban, minden közel jött és könynyebben elérhetőnek látszott. Föl lehetett ágaskodni értük a társadalmi magaslatok polcaira. Hát akkor miért ne ágaskodnánk föl? Csak a grófok tarthatnak nörszöket? Miért ne tarthatna a papírtröszt elnöke is, vagy egy divatos író felesége, aki célba vette, hogy az urából vagy képviselő, vagy legalább is méltóságos úr legyen? Általános a panasz a higgadtabb elemek körében, hogy e korszakban mindenki jóval magasabb szintre igyekszik és jóval előkelőbb allűröket vesz föl, mint aminők megilletnék. A területi zsugorodáson

kívül oka ennek a felhevülésnek kétségtelenül az a lélektani rémület is, amelyik megmozdult minden életrevalóbb egyénben s amelyet egy kiáltás formájában lehetne szavak útján kifejezni. Ez a felkiáltás pedig, amelyet a lélek vert vissza, körülbelül így hangzott: *Mi lesz velünk?* Vagy így: Hát velünk mi lesz?... Mi lent maradunk?... A társadalmi turisztika tízezrével hódította meg a tömegeket, amelyek mind föl akartak jutni a szent hegyre s lehetőleg autón. Hogy ehhez a hegymászáshoz miért választották himnusznak a sírást, az örökös panaszkodást és a kifelé való sopánkodást, az is érthető, ha elfogadjuk azt a tételt, hogy senki se szereti nyíltan bevallani azt, hogy ő nagyétkű. Leplezni csak kellett valahogy a mohóságot, amelyikre az embereket rászoktatta a tőzsde is, az infláció is és a bőség, amelyikben azok dúskáltak, akik már feljutottak a társadalmi csúcsokra. A fasori villák és vidéki kúriák megszerzése percek alatt történt, az új fészekben az új gazda megkezdte az estélyeket, ezeknek híre kelt és a fényes hírek újabb osztagokat mozgósítottak lent a mélyben, újabb csoportok lendültek fölfelé, hogy lefőzzék és utólérjék az arriváltakat. A legutóbbi évekig állandó mozgásban volt a társadalom, egyes rétegek lefelé költöztek, mások fölfelé tolongtak, de ez a helycsere csak madártávlatból igazolta azt, hogy a megújhodás időnkint új rétegeket dob föl a felszínre. Akik ugyanis alulra kerültek, azok ezt soha nem ismerték el és úgy is viselkedtek, mintha még mindig ők volnának az urak s övék volna a vezetés. Ezer szállal voltak hozzákötve a legfelső szinthez s ebből nem engedtek. Viszont, akik

felhágtak a legfelső peremekre, azoknak még sem idejük nem volt a mult levedléséhez, sem arra, hogy lábukat biztosan megvessék a vagyon s a rang díszhelyein.

Mondani se kell, hogy ez a mozgás lefelé igaz könnyekkel is járt s akik fölfelé törtettek, azok már csak tapintatból is szánakoztak. Az ösztön pedig azt súgta nekik, hogy minél hangosabban panaszkodjanak, mert így elviselhetőbb volt a helycsere sok izgalma, fájdalma és fáradsága. Egyébként a sírás összefüggött a fölfelé igyekvőknél az óvatos csúszás-mászással. Jobbra-balra pislogtak, hogy nem ütköznek-e bele valahol a fölkapaszkodottak érdekeibe s nem lépnek-e reá valamelyik hatalmas érdekeltség tyúkszemeire. Számítottak bizonyos fokú megértésre, bíztak az européer hangban s a vagyonszerzés cinkostársi megbecsülésében, de helyesebbnek tartották, ha hétrét görnyedve teszik első tiszteletüket a napsugaras fensíkokon, ahol az ő szemükben a barbár erők uralkodtak s ahol minden percben lehetett meglepetésektől tartani. Bizonyos kötelező taktikai és etikettszerű parancsnak is érezték a megalázkodás mutogatását; úgy hízelegtek a hatalomnak, mint a Dalai Lámának; megcsodálták a hatalom mancsait, de ugyanakkor már villámgyorsan azt latolgatták, hogy hogyan lehetne ezeket a mancsokat megmanikűröztetni, ártalmatlanná tenni és eltüntetni.

A hódításnak ez a fajtája egyidős az emberiséggel és ebben a korban se bizonyult haszontalannak. Az érvényesüléshez éppen úgy kellett, mint a megélhetéshez és a sírás olyan ragadós lett, hogy a kor közkedvelt társalgási stílusává fejlődött. Szemtől-szembe nem is

használtak más hangot az emberek, mint a panaszkodásét. Egymás háta mögött aztán alaposan leszedték egymásról a keresztvizet. Úgyis tudtak egymásról mindent, de ezt mégsem éreztették egymással, hanem tovább fejlesztették az álszenteskedő irányzatot, amelyik aztán lefelé úgy megfestette a közmorált, mint a pohárba beleejtett tintacsepp a vizet. Az ujságok fő megélhetési forrása éveken át a leleplezés volt, a közélet tele volt lepellel leborított vulkánokkal, amelyekben csak úgy rotyogott a szenzáció és elég volt megrántani a fátyol csücskét ahhoz, hogy kirobbanjanak a hazugságok, amelyekkel az emberek egymást áltatták.

Ennek a nagyfokú áltatásnak célja kétségtelenül a hatalom végleges és teljes megkaparintása volt; szócsatái, mérkőzései és villongásai mögött időnkint látni lehetett az ellenfelek fogsorát, amint éppen egymásra vicsorították, de nem azért találták fel a parlamentarizmust, az elvi harcokat s úgynevezett tárgyilagos szempontokat, hogy ezek segítségével el ne lehessen rejteni az avatatlanok szemei elől a valódi célokat. A férfiak küzdőtere körül a viaskodás alatt természetesen kialakult egy csendesebb közéleti zóna is, sőt volt a lovagi tornának egy fényűzőbb galériája is, amelyet a hölgyek töltöttek meg zsúfolásig, a nők, akik a síró férfiak könnyeit gyöngyök alakjában adták vissza a világnak s akik egyáltalán nem panaszkodtak. Aki e korszakocska lapjait forgatja majd a múzeumban úgy száz év mulva, az könnyen azt hiszi, hogy itt szüntelenül csak a panamák zúgtak, robotoltak a bíróságok, öldösték egymást a legkiválóbb férfiak a porondon és

hogy nem is volt idő és mód arra, hogy az egymástól elorzott kincseket fel is használhassák némi jogos ragyogásra. Hiszen a lóversenyek pompájának is régen befellegzett, a nemes paripák tenyésztését és kultuszát fölváltotta a proletáribb futballisták divata, a hölgyek ruházkodásában a vezérelveket a napfürdőzés és strandolás állapították meg. Hol és mikor fejthették volna ki a nők és a ráérő férfiak azt a fényűzést, amelyik megcáfolta volna azt a sivár képet, amelyet a közállapotokról az egykori krónikák nap mint nap följegyeztek. Talán a magánéletben eldugva a világ szeme elől, leeresztett redőnyű villák, külföldi fürdőhelyek és a mobil vagyon százszínű spanyolfala mögé menekülve dőzsöltek, úgy hogy erről sehol semmiféle följegyzés nem maradt s ennek nyomát se lehet fölfedezni?

Nem tudom, mennyiben fontos, hogy kései utódunkat helyesen informáljuk e korszak napsugarasabb oldaláról. Inkább a magunk megnyugtatására jegyezzük föl, hogy amit e korban fényben és ékszerben a közéleti romok alól ki lehetett kubikolni, azt valóban mind a hölgyek lábai elé öntötték a férfiak. A nők voltak e kor nemesfémgyüjtő állomásai. Tapadt ehhez nemesverejték, csalások, bukás, roncsolt idegzet, temérdek izgalomban született epe- és vesekő, tapadt sok börtön, vesszőfutás és krónikus álmatlanság, de kimódolta, hogy hölgyei el ne maradjanak Párizs mögött. A férfiakat lehet a szertelenség vádjával illetni s az is igaz, hogy egymást becsapták, hogy telesírták egymás fülét s hogy nem vetették meg a földnek azt a gyönyörét, amelyet a nő

közelében kell keresni, de mentségükre föl kell említeni, hogy ennek a hajszának megteremtésében a nők is prímszerepet játszottak. Mi volt az állam, a főváros és a községek illeték- és vámszedése ahhoz a kecses szabadrabláshoz képest, amelyet az életkedvvel telített hölgyek vittek véghez a gyengébb idegzetű és harácsoló természetű férfiakon? A férfi a strandokon, a tánchelyiségekben, week-endeken, hajókirándulásokon, irodalomban és a jó társaságokban is egészen közelébe férkőzött a nőnek, helyesebben: a nők egészen közel engedték magukhoz ezt az ősi ellenfelet, hogy ízzé-porrá zúzzák szét s hogy magukra rakják a hímneműek minden készletét. Leomlottak a válaszfalak! — hirdették kétségbeesetten a szószékekről a papok, Szodomát emlegettek és az erkölcsök pusztulását tárták föl valamennyi beszédükben. A világ és a társadalom nem dőltek össze, mert a nők is voltak annyira ügyesek, hogy fenntartsák e pilléreket s csak az történt, hogy a fényűzés irányítása siklott ki a férfiak kezéből. A nők fölfedezték, hogy fényük és mosolygó környezetük többet ér, mint a részvények egész tömege s a férfiakon nem a női báj uralkodott, hanem a nők trösztje, az az öntudatos egyéni alakulat, amelyik ha ki is szedte a férfiak koponyájából az üdvözítő ötlettel együtt a hajszálakat is, de adott is érte valamit. Soha nem szökött föl annyira a férfiak valőrje, mint ebben az időben, amikor majdnem minden erőfeszítés anyja egy női szeszély volt s amikor a nők még a választójog komoly követelésével is felhagytak és amikor gombamódra szaporodtak a háztartási tanfolyamok, ahol a hölgyek főzni tanulták és tudták azt,

hogy egy férfinak naponta hány gramm szénhidrátra, mennyi zsírra, nedvre és kalóriára van szüksége.

Ők nem hazudtak a férfiaknak, mihelyt az anyagi világ meghódításáról volt szó. Vagy mihelyt pozíciót, pénzt, rangot és tekintélyt kellett elérni. Őszinte adót vetettek ki a férfiakra, de vitték őket fölfelé magukkal anélkül, hogy megbántották volna őket. Sőt nagyon vigyáztak reájuk, mint általában a legbecsesebb jószágára szokott ügyelni az ember, hogy el ne veszítse és ki ne dőljön alóla. A nők elkápráztatták híveiket, azt az érzést ébresztették föl a férfiakban, hogy már nincs tovább, nem jöhet nagyobb öröm, itt a betetőzése a világnak, hiszen az elérhetetlen ideál, a nő, íme, karjaikba dől és kegyesen elfogad tőlük mindent, amit a férfi a földön össze tud sebtiben szedni.

Mégse volt senki sem elégedett. Egyelőre ott tartunk még, hogy minduntalan egy nyugtalanító hiányérzet üti föl fejét. Hol egy prófétát hiányolunk, hol az igazi ifjúságot követeljük, hol pedig valami új eszmét várunk az idők méhétől. Egyáltalán: mintha a csúszó-mászó sírás, kapaszkodás és törtetés nem hozta volna meg a férfiaknak azt a kielégülést, amelyik a társadalmi póznák ormán üdvözülés formájában leng. Le is hanyatlottak egy kissé a közéleti becsvágyak, mert a teljhatalom őrzői mégse szolgáltatták ki magukat teljesen s a pénz nem minden! utalással sikerült megakadályozniok, hogy ez az ország belefulladjon az örömökbe és átalakuljon a kartelek kantonjává. Az se árasztott örök fényt erre a földre, hogy sikerült elérni a dúskálást a női gyönyörökben. Az emberekből ki-kicsap a koldusság lázadása. Hiányzik az uralom és az uralkodás szédítő izgalma, a nemzetiségekkel, külállamokkal, az egyenlően erős ellenfelekkel állandóan hadrakelt hadsereg erőérzete s az az örökös támadó állás, amelyik nem a maga rongyos életét, hanem az élet pompáját védi. A társadalom a szemrehányások meddő korát éli, az ifjúság az öregeket űzi, az idősebbek az ifjúságot püfölik. A kereskedőknél bűn a profit, a kisgazdákat lenézik, mert műveletlenek. Az értelmiség friss vért követel saját soraiba, a középosztály a vérpadról kiabál, hogy váltsák meg, a kisiparosok és kiskereskedők föl szeretnék pörkölni a nagyáruházakat, az adósok a végrehajtókat s nincs pontja, nincs mezeje az egész együttesnek, ahol a vád mellett ott ne sisteregne még egy nagy panasz: az, hogy mi és ki hiányzik ebből a korból. Azt mondják, hogy a diákokban nincs meg a lobogás, a művészekből hiányzik a szent tűz, a politikusokból az önzetlenség, a nőkből a szemérem, a férfiakból a férfiasság, a bátrakból a bátorság. Megtagadnák egymástól a jó tulajdonságok velejét még akkor is, ha látnák azokat, kiállítva, kézzelfoghatóan s meg vannak győződve arról, hogy ebben a korban az emberek mindent csak mímeltek és semminek sem voltak ténylegesen a birtokában. Egy rendes orvosra, aki becsületesen értette a dolgát, úgy néztek fel, mint egy félistenre és a kuruzslóra illő legendákkal aggatták körül. A fix pontnak, a régi Nagymagyarországnak megingásával magyarázgatták azt a zűrzavart, amelyik amellett, hogy fék nélkül törtetett az egyéni jólét felé, állandóan attól remegett, hogy egy kéretlen csoda megfosztja őt

a kényelmes süllyedéstől. Olyan csodára vártak, amelyik a süllyedést is biztosítaná és magával is emelné a kort, megrázkódtatás nélkül, közmegelégedésre s a műkedvelő előadás langyos lelkesedésével segítené át az embereket egy tisztább világba.

Ilyen csoda azonban nincs.

KÖZÉLETI SZEREPLÉS

Ezt a csodát azonban sejtetni mégis csak azoknak kellett volna, akik beléptek a magyar közéletbe. Akármi késztette is őket erre a lépésre, behúnyt szemmel is a történelmi célokra kellett volna tapintaniok. Az utódállamokban szükség volt arra, hogy a rajzás a közéleti gócpontokra válogatás nélkül történjék meg, mert pótolni kellett azokat a réseket, amelyeket a magyarság letaszítása ütött. De nálunk ennek éppen az ellenkezője történt: zsúfoltság támadt a kis országban, az értelmiség bősége, Erdély, a Felvidék, a Bánát és a kiürített nyugati területek ide öntötték feleslegüket, amelyet nem lehetett ideiglenes dagálynak tekinteni, hogy mindez majd hamarosan lelohad. Az anyaország maga is duskált a honmentő becsvágyakban. Saját fiaival túlterhelve, roskadozott az értelmiség túlsúlya alatt. Ha mindenkit valamilyen történelmi mérce alá lehetett volna állítani, mielőtt belépett volna a közélet területére, akkor talán kikerült volna ebből az áradatból egy norma, amelyik megszabta volna a nemzetnek, hogy ki után merre kell mennie. A közéleti tisztesség, a tiszta kéz, a tehetség, a jószándék, vagy ehhez hasonló békebeli mértékek kevésnek bizonyultak ezekben az időkben, ezek az alapelemek a segédeszközök

szintjére kerültek, mert a nemzet vezetése mellé, mint ennél sokkal nagyobb feladat, odakerült a nemzetmentés munkája is. Aki tehát beiratkozott egy pártba, pozíciót vállalt, politizált, vállalatot irányított, írt, szervezett, vagy különösen aki hatalmat ragadott a kezébe, az le kellett volna hogy vesse magáról a közéleti szereplés koloncait.

És aki bevonult a közéletbe, az maga után húzott egy sötét uszályt: mit akar elérni ez az ember?... E gyanú alól talán senki se mentesült, kivéve az olyan monumentumokat, mint Apponyi Albert gróf. De hányan voltak ilyen nagyok, akiknek megadatott a cselekvés és állásfoglalás legteljesebb szabadsága? Bethlen István gróf egyévtizedes kormányzása után sem ért el többet, mint azt, hogy a közbizalom egy központi elsimító hatalmat tisztelt benne s csak miután mint a történelmi célok közkatonája jelentkezett külföldön, akkor hódoltak előtte úgy, mint egy államférfiú előtt. Addig elsősorban is kitűnő pártvezér volt, egy rendszer Mohamedje, aki egy volt vezérkari kapitány katonai szaktudásával könnyűszerrel szorította be a szervezetlen nemzetet egy politikai kaszárnyába. Ez az egység formai és fegyelmi alakulatnak készült, nagy célok szolgálatára, amelyeket nem is tévesztett sohase szem elől, azonban meg is maradt mindig formai és fegyelmi egységnek, amelyikből mást, mint tartalmatlan párthatározatot és rendíthetetlen párthűséget nem is lehetett kikényszeríteni.

Amire ez a rendszer invitálta a kort, az kikapcsolt az életből minden kockázatos mozgalmat. A cselekvések minősítésében hamar ráhúzták mindenre, hogy „veszélyes kaland",

De miért? Nemcsak azért, mert a király hazahívása, a pénzgazdálkodás átalakítása, vagy a földbirtok megosztása önmagában is valóban veszélyes volt, hanem mert kialakult egy közéleti szellem, amelyik hízlalásra és üdülésre rendezkedett be, tehát még az olyan ártatlan tűszúrást, mint például a forgalmi adó ügyében elhangzó interpelláció: ezt se tűrte és ezt is tompítani igyekezett.

Akiket aztán a hivatottság hajtott ki a magánéletből a közéletbe, azok temérdek áldozatot hoztak azért, hogy a közt szolgálhassák. Egész sereg közéleti nagyság bújt el például a telefónkönyvben a titkos számok mögé, mert éjjel-nappal zaklatták őket a bajba jutott egzisztenciák. Ezek a meggyőződéses emberek mind panaszkodnak, hogy nem tudnak a családjukkal törődni. Bizottságból bizottságba kell rohanniok, mert ha nincsenek ott, rögtön olyan zavarok támadnak, mintha vásott nebulók ültek volna össze tanácskozni a tanító nélkül. Az egyik párt vezérét saját hívei is megrótták, hogy zárkózott és megközelíthetetlen, holott tudták róla, hogy külön titkárság útján bonyolítja le egy egész felcsigázott keresztény társadalom panaszait s hogy naponta átlag ötven-hatvan különböző ügyben tárgyal. Hogy mi postája van naponta egy közfunkcionáriusnak, arra jellemző, hogy a polgármester magánlevelezését, amellyet nem hatóságokkal, hanem egyénekkel és protektorokkal kell folytatnia: három titkárnő kell hogy intézze. Ha egy miniszter elment egyszer a színházba, akkor a mellette lévő páholyban legtöbbször az elnöki osztály legfőbb referense foglalt helyet és a szünetben referált a főnökének. Különben a mi-

niszter, ha színházba ment, okvetlenül bekerült a lapok színházi rovatába. Betétette a színház, mint jó reklámot, de különben is följegyezték volna ezt a ritka eseményt maguk az ujságok is, amelyek ezzel a közléssel igazolták többek közt azt is, hogy a közélet szolgái nem érnek rá magánemberekké átvedleni. Pedig mit ér az egész ragyogó közpálya, ha mögötte megsemmisül az ember mindennapi kis élete. Erről csak a halhatatlanok mondhatnak le, de ők is csak a haláluk után. A kimerültség és sokszor a hiábavalóság, amelyet a szellem és a köz élharcosai éreztek, nem kapott elégtételt azzal a ténnyel, hogy a viszonyok nem vadultak el véglegesen s úgyahogy felszínen maradtunk. A közért dolgozni még akkor is barátságtalan küzdelem volt, ha eredmények mutatkoztak, mert azokat csak egy kisded csoport méltányolta, ha még olyan közérdekűek voltak is s a nagy többség közönyösen emésztette a közélet kiválóságait, mintha ezeknek egyenesen az volna a feladatuk, hogy táplálékul szolgáljanak egy kornak, amelyik elfelejtett magával élelmiszert vinni.

Élvezhették ezenkívül az alantas támadások pergőtűzét is. Egyik oldalon a kérvényezők megmásztak minden kiemelkedőbb egyéniséget, mint az exotikus kirándulók a szfinxeket, a másik oldalon belekötöttek multjukba, firtatták nevük eredetét, szemmel tartották rokonságukat, hogy nem kaptak-e patikaengedélyt és lefényképezték azt a feleséget, akinek az ura állami autón járhatott, ha rajtacsípték, hogy az asszony egyedül szállt be a kocsiba. A katolikusok tartózkodók voltak a protestáns közéleti szereplővel szemben

és fordítva. El kellett viselniök azt a csapást, hogy rajtuk fürtökben csüggnek az élősdiek, rajtuk és belőlük élnek, mint az ő táboruk, mint az ő rendíthetetlen hadseregük — s ez volt a közéleti szereplés legélvezhetetlenebb momentuma.

Mert mióta a közélet is kenyérkereseti pályává lépett elő, azóta a ragadozók, sirályok, orvhalászok és lerázhatatlan kullancsok egész serege tódult erre a dús mezőre, maga előtt tolva, vagy feje fölött lobogtatva egy-egy eszmét, vagy leginkább egy posszibilis pártvezért. A vezetők körül kialakult látszólagos díszkíséret két erőforrásból táplálkozott: a vezér emberi gyengéiből és a saját egyedei energiájából. S ez az utóbbi mindig jelentősebbnek bizonyult. Megengedték minden időben, hogy az udvarok, kíséretek, munkatársak és fizetett alvezérek arassanak s hogy ők lássák hasznát a közéleti viadaloknak, de ezek az idők önzetlenséget kívántak volna a szvittől, vagy legalább is önfegyelmet és mérsékletet. Azért, mert a nép fáradt volt s mert az ország kicsi lett.

És még azt se lehetett reájuk bizonyítani, hogy a köz rovására alakították meg a temérdek részvénytársaságot, alkalmi betéti társaságot és vállalatot. Mintha a törvények megöregedtek volna, vagy mintha lyukakat vájt volna bele az idő: mögéjük kerültek, baldachinnak használták a paragrafusokat és kiváló ösztönnel hatoltak a közületi vagyonok felé. A moralisták kezükben a kaszával irtották a panamákat, mögöttük pedig a markotányosok teleszedték a zsebüket. Így volt ez mindig? Vagy így lesz ez mindig?... Azért virul a közélet, mert mögötte aratni lehet?

Hát Trianon se volt elég arra, hogy az egyéni haszonlesés csökkenjen? Nem épülhetett meg egy rendőrtelep, egy finánclaktanya, vagy állami bérház, hogy föl ne csapjon mellőle a vád: itt is visszaélés történt. Valaki naiv lelkesedéssel bedobja a közéletbe a magyar bor külföldi propagandáját és néhány év mulva az összeomló külföldi borházak milliókat temetnek maguk alá. Közgyűlési határozatok, sajtó, parlament és az orvostársadalom követelik a tüdővész elleni hatásos védekezést, mire kiderül, hogy a Mátrában luxushoteleket és ragyogó szanatóriumokat emelnek. A Balaton melletti munkásüdülők homlokzatáról két év mulva le kell kaparni az építtető államtitkárok és miniszterek neveit, mert a Kárpátoktól az Adriáig zúg a felháborodás. De ha hozzányúlsz a sóhoz, a szénhez, a kőbányákhoz, textiláruhoz és autóbuszalkatrészekhez: ott is ebbe a fertőzött közéleti lébe márthatod bele az ujjadat. Nem lehet pontosan nyomára találni, hogy felülről szivárog-e lefelé ez a fehér méreg, vagy pedig alulról, oldalról, vagy esetleg a közélettel szomszédos gazdasági területekről ömlik át az ellenőrizhetőbb rétegek felé. Az élet minden pontján ott trónolnak a bíróságok, elég szaporán és elég szigorúan dolgoznak, sokszor egész vadonirtást rendeznek s egy-egy közhatalmi korifeus, vagy pénzügyi kapacitás kidöntése valóságos népünnepély, — mégse szűnik a botrányok száma és egy cseppet se javulnak az úgynevezett erkölcsök, mert romlott az alap is, amelyen a közélet áll.

Természetesen történtek tiszteletreméltó kísérletek arra, hogy enyhüljön a romlottság, vagy hogy kevésbé romlott közéleti levegő

kerüljön a tüdőnkbe. Az egyik miniszter például megtette, hogy máról holnapra egész ügyosztályt cserélt ki s a tisztviselőket Budapestről vidékre helyezte át, számszerint huszonhetet. Szalmaszállításról volt szó. A hír a végletekig felzaklatta a társadalmat. Az erély előtt az emberek lekapták a kalapjukat és várták a folytatást. Úgy beszéltek erről az esetről, suttogva és elfulladva az örömtől, mintha egy új nap tört volna fel az égre. Még hónapok mulva is reménykedtek, az uccáról magányos emberek bámulták az illető minisztérium kivilágított ablakait; azt lesték, hogy transzparenseken át mikor közlik velük ennek az izgalmas közéleti regénynek új fejezeteit, egy új világ berobogását várták a szalmazsákokon át, s aztán csalódottan elszéledtek, mert folytatása nem volt s az illető miniszter az első fölhevülés után lehiggadt. De akadt egy miniszterelnök is, aki nemcsak purifikált, hanem takarékoskodott is. Kis matrózpipával a szájában, gyalogosan és siklón járt föl a Várba, követségeket vont össze, eladatta az állami autókat, leszállította a fizetéseket, a létszámokat, a költségvetési kereteket és olyan ízelítőt adott az embereknek a puritanizmusból, hogy még fölöslegesen beszélni se volt hajlandó. Ezt az embert a megkönnyebbülés frenetikus éljenzése fogadta, mert azt hitték, hogy tovább megy a bankok, trösztök és óriási vagyonok őserdeje felé és ott is folytatja, mégpedig konokul és kérlelhetetlenül, a pazarlás megszüntetését. Hamarosan tapasztalhatta azonban, hogy a közélet irányítását egyoldalúan, az állami gépházból elvégezni nem lehet s hogy se felülről, sem alulról ezt megváltoztatni

nem tudja. Hogy ehhez nem elég miniszterelnöknek lenni, hatalommal rendelkezni, meggyőződést vallani és rendszeresen törni a cselekedetekben a kornak és az időknek megfelelőbb életformák felé, hanem ehhez más is kell: belevinni a vérébe az embereknek egy új hitet s arra építeni fel az új világot. Folyton csak sértegetett, tyúkszemekre lépett, érdekszálakat tépdesett össze és nem volt kötőanyaga, nem volt tömege, hiányoztak az apostolai, hogy a szétvagdosott drótakadályok helyére újabb korlátokat húzzon a társadalom köré, mert hiszen ezek nélkül egyik emberi közület se tud megélni.

Csak elméletben.

NŐK A KÖZÉLETBEN

Miután maguk a férfiak is túlsokan voltak kint a közéletben, el lehet gondolni, hogy milyen fanyalogva fogadták a hölgyek előnyomulását a közszereplések felé. Igazi feladatokat nem is juttattak nekik sohasem. Úgy kezelték őket, mint a szép nem képviselőit. Udvarias hódolattal fogadták önfeláldozó munkájukat, eltűrték, hogy téli hajnalokon a lelkes női csapatok ragasszák ki a választási plakátokat, keverjék a csirizt és cipeljék a pépesvödröket, meg a pemzlit s a ragasztólétrát. A női táborok üzengettek tagjaiknak a napilapok hírei közt, felkarolták a háziipart, rokka- és szövőszékmozgalmat kezdeményeztek, teadélutánokat rendeztek férfi előadókkal, gyüjtötték a szelvényekre választásokkor az ajánlásokat, cselédelhelyezőket vezettek, szociális missziók keretén belül foglalkoztak a munkáslányok megmentésével és odaálltak a hatóságok mellé, mikor kartotékozni kellett a szegényeket. A tereptanulmányokat kitűnően elvégezték s az ország kormányzójának felesége állt a nyomorenyhítő akció élére. Néhányan bejutottak a törvényhatósági bizottságokba, sőt a parlamentbe is. Nyelvismeretük révén feltűntek az idegenforgalmi car-ok tetején is, szócsővel a kezükben. Egyébként megtartották pozícióikat a dedókban, isko-

lákban, a postán, az írógépek mellett és a közigazgatás legalacsonyabb szintjein. Erőteljes térhódításukat lehetetlenné tette az agyafúrtság teljes hiánya s az a hamvas hit, amelyre égetően szüksége lett volna a férfiaknak, de nem kértek belőle, mert akkor vége lett volna a gyilkos üzleti szellemnek, amelyiknél szebb éket férfi ebben a korban el se tudott képzelni a maga homlokán.

Pedig a hölgyek a tenger áradásával hozták magukkal a közéletbe ezt a tisztább felfogást, a reménytelen ostrom örök hullámverésével sóhajtották a férfiak fülébe, hogy ők a felsőbbrendűek. Mi nők — mondották — megmaradunk a férfi árnyékában, a második vonalban és eszünk ágában sincs, hogy a hatalomra aspiráljunk. Ez a nemes tartózkodás egy cseppet se hatotta meg a férfiakat, ezt a félreállást, a hölgyek háttérbe vonulását magától értetődőnek vették. Nem is tételezte föl senki se a hölgyekről, hogy egy új nőuralom kontúrjait rejtegetik mosolyuk mögött, azonban a férfiak ezt a készséget alaposan félreértették. Bizonyára szándékosan.

Szándékosan, mert ők soha nem akarták eltépni a nőt a családtól s ha szerepet szántak neki a közmunkák terén, akkor ez a szerep a dédelgetés volt, a szív szava és a szeretet funkciója. Úgy vélték, hogy nem árt a hölgyeknek, ha egy kis mellékfoglalkozást űznek és nem hagyják el örökre a bölcső és a konyha birodalmát. Eleve műkedvelőknek tekintették asszonyaikat és lányaikat, akikről a tipikus férfigondolkozás alapján föltették, hogy a mellékszereplés révén a lányok a jól megérdemelt házasságot szeretnék hamarább elérni s az asszonyokról azt, hogy hűségesen előmozdítják férjeik előmenetelét. A női hivatásrak ez a kezdetleges értékelése persze csak azon a területen volt divatban, amelyen a női nem gyujtotta fel a luxus vágyait és ahol nem ragadta el a nőt se szépsége, sem a pénzes férfiak pattogása. S ha a tanyákon, falvakban és a legalsó munkásrétegekben nem változott a nő mozgási köre — ami érthető —, annál többet nőtt ez a kör a többi társadalmi régiókban. Igények szempontjából igazán a legszerényebb követeléseket támasztották a házias hölgyek, a középosztály hölgyei és leányai, akik a női munkaerők elismerését kérték, méltánylást és kenyeret. Még a dolgozó, tehát a kenyerét kereső nők fellépését is bevonta a finom tónus fénye. A harcos szüfrazsettek eltűntek, nem volt talajuk, a női önállóság és függetlenség hangoztatása korszerűtlen és egy vikendsátor megszerzéséig terjedt. Ott még, helyesebben ott már szaporodtak a női élharcosok, a homokon, a hegyekben és a vízen. De a női jogok területén csend volt.

Csend volt már csak azért is, mert a férfifrazeológia elhintette azt a megvesztegetően szép tant, hogy még mindig jobb eltartott nőnek lenni, mint szabadnak és függetlennek. És a férfi nem restelte ilyenkor feltárni a nő előtt, hogy íme nézze meg közelről: mennyit ér a férfiak függetlensége. Nem sokat ért. De a hölgy, aki már verekedett a kenyérért a főnökökkel, a csinos titkárokkal, alattomos munkaadókkal és az egész férfinemmel, az szívből vissza is kívánkozott az emancipáció előtti időkbe. Az szerette volna már meghúzni magát egy férfi biztos árnyékában, úgy hogy

a férfiak frazeológiájának e téren teljes sikere volt. Akadtak nők, akik gyárban, hivatalban és üzemekben állták a sarat, de ezek aztán soha nem kívánkoztak kilépni a nyilvánosság elé, megmaradtak magánszereplőknek.

A nőt is ugyanazzal az ítélettel sújtották, mint általában az érzelmi világot: degradálták. Lefokozták anélkül, hogy az értelmi berendezkedést és színvonalat tökélyre emelték volna. Átengedték a hölgyeknek az elöljárósági pincék és alagsorok hűvös helyiségeit, ahol a népjóléti gondozónők és missziós nővérek kitárt szívvel fogadták a világból beözönlő nyomorultakat, a koldúsokat, a lecsúszott egzisztenciákat, a szemérmes szegényeket és az elesetteket. Arra jók voltak a nők, hogy rátegyék forró kezüket ezekre a lehanyatló fejekre. Ez a kor odaküldte a nőket posztra, ahol újra kellett tölteni a lelkeket hittel. Ahol a vidám, a gazdag és a felelőtlen társadalom forgácsait kellett összeszedni. A Bé-listások nagy része a női szervezetek irodáiban kötött ki, akit kilakoltattak az uccára, ahhoz valamelyik akció hölgyei futottak gyorssegéllyel, ők rakták hordágyra azokat a sebesülteket, akiket se kórházak, se menházak már nem tudtak fölvenni.

Az igaz, hogy ebben a néhány esztendőben csupa durva munka adódott a köztereken s a férfiak is sokszor útálkoztak tőle. De hogy a nők ereje hiányzott a közéletből, azt senki nem tagadja. Nem voltak talán kellőképen felkészülve erre, vagy nem rendelkeztek nagy egyéniségekkel s azért érték be az árnyékos oldallal: nem tudom. Az egyszerűség bevezetése lett volna igazi hivatásuk s az, hogy megtanítsák a férfiakat a lemondás nagyszerűségére, a szónoklás hiábavalóságára, a beszédek, a személyi fontoskodások elvetélésére és a nagy célok szíves szolgálatára. A szereplő hölgyek túlnyomó többsége úgy szervezkedett, azokon az alapokon, mint a férfiak, a visszhangot adták a férfi patetizmusához, pedig ezekre a férfiakra ráfért volna a megujhodás. A hölgyek azonban az otthont választották s ki tudja, hogy nem helyesen tették-e.

FÉRFI ÉS NŐ VISZONYA

Vajjon azért vállalt-e többet ezekben az években a férfi, mint amennyit elbírt, hogy erősebben meghódítsa a nőt és hogy jobban megszépítse az életet, vagy pedig lelki kényszer hajtotta-e a túlórázás és a többletmunka felé? Siralmas figurákkal népesedik be a kor, a szép férfipéldányok eltűnnek, daliás férfit egyre ritkábban lehet látni, a színpadokon törpe amorózok debutálnak, ami nem azt jelenti, hogy erre a szerepkörre csak a szálas és jegenyetermetű óriások alkalmasak, hanem azt, hogy a színházak kénytelenek beérni a satnyább kiadásokkal. S hogy valami megváltozott a férfiak kenyérharca körül, azt elárulták a kórházak statisztikái, a szanatóriumi operálások kimutatásai. Férfiak virágkorukban roppannak össze, rengeteg a 40—50 év közötti halál s valahányszor egy-egy ilyen korú, makkegészségesnek látszó férfi kidől, a többieknek ajkára fagy a mosoly és mindegyik belediderег abba a fenyegető eshetőségbe, hogy hiszen ő is már 45 éves, mi lesz vele? Ő is ilyen hamar bevégzi?... Hiszen még jóformán el se kezdte. A szervezet kopása feltűnő, úgy nyűttük ebben az időben az életet, mintha tíz lenne belőle, pedig csak — Istenem! — ezúttal is csak egy életünk volt,

s azt sem angol szövetből szabták ki, hanem háborús anyagból. A szellemi és fizikai erőforrások közt a majoritást, még a komoly sporteredmények ellenére is, a szellemiek ragadták magukhoz, a férfiak akaratereje még mindig hatalmasabb volt, mint a testi tartalék. A test gyászmenetben követte a szellem száguldozását, lerongyolódva kullogott az ész után, amelyik kíméletlen tempót diktált.

A száj hullatta fogait, a fogtechnika lendülettel fejlődött, a kés kiemelte a mandulákat, epéket, veséket, roppant divatos a bélfekély s a nikotinmérgezés. A nikotinmentes szívnivalók terén egész Európában páratlan kultúrát értünk el. Mert arról szó se lehetett, hogy lemondjunk erről a méregről, sőt fokozottabban szükségünk volt erre a zsongító élvezetre, miután fokozottabban éreztük, hogy küzdelem közben egyre távolabb kerülünk a harmóniától és a megelégedettségtől. Neves és tekintélyes orvosok élvezetes és változatos szakácskönyvek írására adják fejüket, mert nincs más mód rá, hogy megrendszabályozzák az étkezés kilengéseit. Minden második embernek rossz a gyomra. A szem romlása ijesztően közeledett a japán statisztikákhoz. A fürdőváros propagandája általános rokonszenvvel találkozik, mert általános az a vélemény, hogy a gyógyvizekre milyen nagy szükségünk van. Érzik a férfiak, hogy itt zsákuccába kerültek, hogy a testet belehajtották az erején felüli teljesítményekbe, de nem úgy segítenek a bajon, hogy megállnának, vagy visszafordulnának, hanem úgy, hogy szaporítják az orvosi kiadásokat, a gyógyintézeteket, a segélyegyleteket, munkásbizto-

sításokat és az utazásokat külföldre. Halvány reménység csillant fel a hétvégi pihenők rendszeresítésében, s ebbe úgy belekapaszkodtak, mintha ez volna az egyetlen mentség s a test feltétlenül felüdülne e kiruccanások alatt. A sport is sokat ígért — ráadásul olcsó izgalmat is — és a turisztika tömegmozgalommá szélesedik. Mindent megteszünk, hogy elhallgattassuk a túlhajtott test jogos panaszát. A cukorbajosoknak nem kell már lemondaniok a tésztaevésről, a lisztből kivonják a szénhidrátokat s minden cukorbajos megkaphatja kedvenc fánkját és feketéjét is szacharinnal, úgyhogy kosztja látszólag mit se változik és ő izgulhat tovább is úgy és annyira, mint azelőtt, mert cukorbaja nem veszélyes többé és diétával nem kell gyengítenie azt az iramot, amelyikből a cukorbaj támadt.

Ha ez a testi lerongyolódás valóban a belső szükség és a nagyratörés lendületének lett volna következménye, akkor ennek látható eredményei kellene hogy legyenek. Több volna a gazdag ember, vagy egyre-másra bukkannának föl új zsenik. Ehelyett egyre több az elszegényedő gazdag ember és egyre kevesebb a magasba szárnyaló zseni. Az eredmények majdnem azt mutatják, hogy a férfiak hasztalanul koptatják el és nyűvik el testüket, mert gazdasági és szellemi téren ennek a szervezeti pazarlásnak nem jelentkezik az ellenértéke. Az tény, hogy a viszonyok roszszabbak és az eshetőségek csökkentek, de ez egymagában még nem ad feleletet arra, hogy miért kerekedik föl e temérdek energia, miért visz véghez emberfeletti küzdelmeket, miért teszi tönkre egészségét, nyugalmát, idegzetét és egyszerű emberi örömeit, amikor ott van,

ahol volt, vagy esetleg még ott se. Azt se lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a háború után rosszabb kondícióban vettük fel a munkát, mint amilyenben abbahagytuk és hamarabb kerültünk az orvosok előszobáiba, mintha nem lett volna világháború. Azonban még ez sem indokolja a férfiak elkorcsosodását, a sok korai halált és a számtalan betegségszaporulatot, mert ezeket a testi nyavalyákat, ezt a sok elkövesedést és elpudvásodást ez a generáció a külső adottságokon és hátrányokon kívül még más megterhelésnek is köszönheti.

Az e korból való férfiak egyik csoportját lehúzta a műtőpadra a túlfeszített munka, amelyet a családért és a megélhetésért kellett vállalniok, a másik csoportot pedig, amelyik szintén cafatokra tépette idegeit a hajszában, oda juttatta a sok narkotikum használata. A családapák, vállukon a gyerekekkel és a feleséggel, meg a rokonokkal, valóban becsületben rokkantak meg ebben a korban, őket eléggé megőrjíthette a felelősség és csodálom, hogy két-háromszáz pengős havi jövedelem mellett miért nem alapították meg a családos férfiak országos egyesületét s jelvényként miért nem hordták a töviskoszorút. Az ő túlórázásuk és az ebből következő lerongyolódásuk a létfenntartásért történt, alapja az önzetlenség, az önfeláldozás és a hősiesség, amelyért senkitől, csak saját lelkiismeretüktől kaphattak némi elégtételt.

A másik fegyelmezetlen férficsoport azért jutott idő előtt dögrovásra, mert nem tudta elviselni a nők fölényét. Azoknak a nőknek fölényét, akik soha se nemzettel, se vallással, se családdal, se társadalommal, törvénnyel és

erkölccsel nem vállaltak közösséget, csak saját kényelmükkel. Ezek a nők nagyobb aggodalommal nézték a háborúban a sok drága anyag pusztulását, mint a férfiak. A háború után erőt vett rajtuk a rideg világszemlélet, amelyik teleduruzsolta édes hízelgéssel a tőzsdés fülét, míg ezt a fület kékre nem festette a magas vérnyomás. De akkorára már megvolt a villa, az ékszer, az autó, megtörtént a társadalmi emelkedés. Ezek a nők (bocsánat, nem külön kasztra gondolok, vagy megjelölt szépségekre, vámpírok egyesületére, vagy ehhez hasonló boldogtalan női rendre, amelyikbe csak be kellett lépni, hogy az illető nő tagja lehessen egy ilyen férfifosztogató társaságnak, hanem általában azokról van itt szó, akik fölibe kerekedtek nemcsak a férfiaknak, hanem a világ egész rossz berendezésének és önmaguknak is s akiknek istenségük a saját jólétük, szépségük, hiúságuk és emelkedésük volt) — tehát ezek a nők visszafizettek a férfiaknak minden lenézésért, minden háreméletért és minden csalásért. Ezek a nők újra rendezték a férfi és a nő megállapított természetes viszonyát, megismertették a férfit a robot fogalmával és saját jelentéktelenségét olyan magasra fokozták, ahol a férfi a pontnál is kisebb lett s csak mint hasznothajtó értelmes lény számíthatott ideiglenes elismerésre. Ezek a nők tönkretettek ifjú grófokat és dúsgazdag lipótvárosi bankárokat, börtönbe juttattak ferencvárosi ifjúmunkásokat és magasrangú tisztviselőket. Sikerükkel, amelyet a körmeik közé került jámbor szerelmes, vagy előkelő kéjenc útján értek el, felingerelték a többi közepes bestiát is, őket is a kapaszkodásra inspirálták, szegényes fényűzésre, vagy adósságcsinálásra és sikkasztásra, amelyikből a Markó-uccai fogházba vezetett az út. A férfi képességeivel és vágyaival együtt éppen olyan anyaggá változott a nő kezében, mint az arany, az ezüst, vagy a réz. Így voltak aztán aranyos és haszontalan férfiak.

Voltak asszonyok, akik nemesre sarkallták a férfiakat, az kétségtelen, noha kérdés, hogy akarta-e az a férfi a nemest, vagy a nemesebbet. A férfi se volt mentes a nagyravágyástól s nem mindig az asszony, vagy a nő volt a láthatatlan bűnös, ha a férfi összeesett a feladat súlya alatt. Ellenben az feltétlenül igaz, hogy a szőrmések, ékszerészek, selymesek kirakatai a nőket hevítették föl, hogy cicomázhassák magukat s ez a cicoma sokszor a férfi egzisztenciájába került. Mert ha ez a megtámadott idegzetű férfi ellent tudott volna állni a női fényűzésnek, akkor soha nem lett volna annyi öngyilkosság és a nők soha nem jutottak volna egy különös fölényhez. Ez a különös fölény szívet mutatott a férfinak és szerelmet hazudott, könnyeket ontott és bálványt faragott a férfiból, ellátta jó tanácsokkal, bizalmat öntött belé, összemérte szaktársaival és kimutatta, hogy az ő embere a legnagyobb — ebben talán még hitt is a végén, mert ámította önmagát is, a férfit is, csakhogy biztosítsa a férfi akcióképességét, harci kedvét és a sikert. A nő varázsa vitte előre a dolgokat a becsületes és becstelen irányok felé s az elgyengült férfi mindent a nő lábai elé rakott, hogy nyugalma legyen és meg ne szűnjék egy percre sem a magasztalás, amelyet a nőtől kapott. A nők mindig közelebb maradtak a szép csillagokhoz s ezért

oly nagy árat kellett fizetni!

Fizettek is a férfiak. Fizettek a kegyekért a hajuk hullásával, a szabálytalan vagyonszerzések veszélyének elvállalásával, a közvélemény kritikájának elviselésével, megpattant idegszálaikkal és korai kidőlésükkel. A nők szépek maradtak, a Váci ucca fényesebb volt, mint valaha, virultak a Dunakorzón, a premiereken, az Operabálon és a temetéseken, ahol egy-egy szívszélhűdéses áldozatukat mélyen megtörve helyezték el örök nyugalomra.

A MAGÁNTULAJDON SZENTSÉGE

De vajjon akad-e bíró, aki a vagyont szerető nők és a vagyont hajszoló férfiak fölött pálcát tudna törni, amikor ezeket a nőket és férfiakat így nevelték, erre tanították és ösztönüket, szimatjukat ebbe az irányba terelték. Hiszen az emberi munka fölött a római jog ragyogó törvénye uralkodott, amelyik szentnek és sérthetetlennek nyilvánította ki a magántulajdont, annak valamennyi formáját, a garast és a mammutvagyont egyaránt. Ebben hitt a kispolgár, a munkás (még a kommunista is, titokban arra gondolva, hogy majd az övé szent lesz és sérthetetlen), ezt vallotta az állam, ezt hirdette egyház, ezt védték a bíróságok és erre építették föl a gazdasági és politikai programokat. Valami csalafintaság már történt ugyan az elv körül, mikor az állam devalválta a pénzt, aztán meg mikor az adók révén mélyen belenyúlt a polgárok zsebébe, de mit ártottak ezek a visszaélések és kényszerhelyzettel magyarázott ad hoc intézkedések az elv lényegének? Semmit. Azaz, hogy az elv elméletben nem csorbult meg, de a valóságban, az emberek gondolkozásában, megindult az elv revíziója.

Hogy milyen zavarokat keltett ennek a szentségnek tiszteletbentartása, annak jellemzésénél fölösleges az orosz kommün, Jézus

tanítása, a fasiszta, a hitlerista s az amerikai aranyletörésnek példáira rámutatni, mert eléggé éreztük mi a saját bőrünkön ezeket a tarthatatlan állapotokat. Ha az ezeréves határokat meg merték változtatni, akkor a korlátlan magántulajdon elve is eltűrhetett volna némi korlátozást. Mégpedig azonnal, mihelyt a Szent Korona birodalma fölvette átmeneti alakzatát. Nem is azért nem nyirbálták meg ezt az ősi fogalmat, mert rettegtek az érdekeltektől, a fogdmegektől s az üvöltő tájékozatlanoktól, akik nem voltak tisztában a lényeggel s akik kabátjukat, aranyórájukat, feleségüket, családi házukat s párezerpengős betéti vagyonkájukat féltették a magántulajdon korlátozásától, hanem azért maradt el az elvnek az időkhöz való alkalmazása, mert akiknek ez módjukban lett volna, sőt: kötelességük lett volna megtenni a nemzet jövője és energiája érdekében, azok mind görcsösen hittek a tulajdonszerzés korlátlanságában, annak fenntartási szükségességében és abban, hogy ez az elv — ez is — fogja megsegíteni a nemzetet a talpraállásban. Meggyőződésből vontak köréje védfalakat. Hibájukat nem menti az a kulisszák mögötti vallomás, hogy úgy az államkapitalizmus, mint az államszocializmus tulajdonképpen megkezdte a magántulajdon elvének áttörését, állítólag a köz javára s a köz érdekében. Ami nem igaz. Mert csak az állami gépezet tökéletesítése érdekében történt meg az elv áttörése. Az eladósodott állam, amelyik az állameszmét prostituálta a nagytőke szerelmével, nem is volt alkalmas arra, hogy egy ilyen jelentős reformot végrehajtson. Mussolini megtalálta azt a bűvös szót, amelyet a sárbatiport állami tekintély he-

lyébe sikerrel húzhatott föl az árbocra, amikor a haza misztikus és érzelmi gyüjtőfogalmát tette meg szentségnek. Hitler is ráhibázott a Harmadik Birodalom tág és ködös keretére. Nálunk Gömbös Gyula tett egy óvatos gyakorlati lépést a hitbizományi reform felé, tehát a legjelentéktelenebb terület felé, de anélkül, hogy elkapta volna az idők morajából azt a jelszót, amelyik a lelkekben legalizálta volna ezt az igyekezetét.

Emelkedettebb szempontból nézve a magántulajdon elvét, a megcsonkított Magyarországon az olyan kétes értéknek, mint a forgalmi pénznek, nem is lett volna szabad megengedni, hogy egyáltalában tulajdonná válhasson — ad absurdum. Csak kicsiben. Ismerhetjük jól a magunk átkozott természetét, amelyik halmozni szereti a pénzt és tudhatjuk jól, hogy tisztelt szomszédaink, meg általában a külföldi tőzsdék és a közbecsülésben álló nagy spekulánsok háború hiányában azzal szoktak szórakozni a világpiacon, hogy kockáznak a maguk és más nemzetek pénzével. Ez a nemzedék is elhitte, hogy a nemzetek értéke a jó és rossz hírektől függ s azokat a pénz révén le lehet aratni. Nagyot néztek a félrevezetett emberek, amikor Roosevelt agyonverte ezt a hazug legendát. Pénzünk, a régi korona, alaposan meg is járta. A pénz révén ki voltunk téve minden oldalról a legalattomosabb és legnyiltabb támadásoknak. Állandóan benne ültünk az oroszlán torkában. Még nem neveltünk fel olyan pénzügyminisztert, aki megszabadította volna a nemzetet ettől az örökös rettegéstől. Eddig még mindegyik a betétkönyvet ajánlotta a népnek, mint gazdasági bibliát; a bankok a betétképző-

désre voltak büszkék s az ebben a rendszerben *való hit* olyan megdönthetetlennek tűnt fel, hogy más értékmérő bevezetését utópiának bélyegezték, irreálisnak tartották, az idealisták álmodozását látták benne és főleg arra hivatkoztak, hogy más értékegységet, mint az aranyfedezetet, be se lehetne illeszteni korunk államai közé, amelyek bennünket körülvettek és aranyalapon állottak, vagy bukdácsoltak.

A visszaélések egész sorozata nem következett volna be, ha a pénz nem érték, csak forgalmi eszköz. Ha tehát elvesszük háta mögül az aranyfedezetet. S ha a Nemzeti Banknak mindenáron fedezetre van szüksége, ott van a pengő mögött közel tízmillió magyar munkája, élete, földje, háza stb. Ezzel a fedezettel nem lett volna annyi baj, mint az arannyal, amelyik hol apadt, hol egészen eltűnt. Sose tudta az ember, hogy ott van-e a helyén. Folyton mozgott, mert mozgatták, rángatták, kétségbevonták és sokszor nem is ülhetett nyugodtan a páncélpincékben, mert volt olyan hitelezőnk, aki csak a csengő aranyat szerette és adni kellett neki belőle. Ez a megbízhatatlan fémkészlet tartotta kezében milliók boldogságát. Nem is volt belőle soha annyi, hogy ennek megfelelő váltópénzt és bankjegyet tudtunk volna a bennszülött lakosság rendelkezésére bocsátani. És ez volt fedezete, ércalapja a magántulajdonnak, a közvagyonnak, a munkának, terveknek, családoknak és egyéneknek, mindenki annyit ért, amennyi pénze volt. A könnyelműség netovábbja az, amit itt az aranyfedezettel űztek.

Vajjon, ha tudta volna minden tehetséges ember, hogy jövedelmeit és vagyonát csak bizonyos határig fokozhatja s ezon túl nem:

összeomlott volna-e az állam és kihalt volna-e az egyéni ambíció? Mi szükség volt a végtelenség fenntartására, amikor olyan szent dolog, mint a haza földje is, túlságosan véges lett. Erkölcsös felfogás-e az, amelyik megengedi, hogy az eszesebb, kiválóbb és telhetetlenebb emberek és alakulatok besöpörjék a többiek orra elől a pénzt, ezzel megfosszák a kevésbé ügyeseket a megélhetéstől is és katasztrófákat idézzenek elő, amelyeket aztán a jótékonyság lobogója alatt igyekezzenek ímmel-ámmal enyhíteni. Egészséges elv-e az, amelyik a vállalkozás szabadságának örve alatt fosztogat és a jóhiszemű tömegek kárára óriási hasznokat vág zsebre? Megérdemli-e a védelmet az a közszellem, amelyik nem tud parancsolni tőkéseinek, hogy mindenkinek adjanak munkát? Nem is parancsolni kell ezt. Mindenki magától meg kell hogy tegye. És olyan kivételesen rossz helyzetben, mint ma a mienk, miért kell megengedni, hogy a nagyság, a kiválóság, a zseni pénzben mérje önmagát? Miért nem pályáznak ezek a közgazdasági zseník például a köztiszteletre? Miért csak a pénz a végcél?

Sajnos, ezzel a nemzetközi hatalommal sem a háború, sem a békekötések nem bírtak, a pénz s vele együtt a magántulajdon határtalan formájának tisztelete az egész polgári Európában megerősödött. Csonkamagyarországon közel kétezer embernek havonta százezer pengőre rúgott a jövedelme, egészen a legutolsó évekig. Ezért a kétezer — egyébként kiváló — férfiú kedvéért tartottuk fönt a magántulajdon szentségét?... Aligha. De mindenesetre ők élvezték ki az elvfenntartás előnyeit, míg mások, a milliók, színvonalon

jóval alul kerültek, bolsevizálódtak abban a reményben, hogy egyszer visszafizetnek.

Mennyivel szolídabb érték az ingó, a hűtlen és bárki által tönkretehető pénzzel szemben a magántulajdon másik megtestesítője, a föld. Még ezt is a pénz frontjáról fenyegette a legtöbb veszedelem. Sőt csak a pénz volt a földnek igazi ellensége, ősi versenytársa, amelyiktől talán soha nem is fog megszabadulni, mert amíg szavazatot, becsületet, szívet s más elvont értéket csak titokban lehet megvásárolni, a földet nyilt árverésen, legtöbbször dobszó mellett szerezte meg a pénz ebben az időben. A telekkönyvek nyiltan feltárták, hogy minő ádáz machinációk folytak az ingatlanokkal. Mintegy ezerkétszáz tulajdonos bírta az ország kétharmadát s a többiek a másik egyharmadot. A magántulajdonnak ezt az elfajulását a rómaiak se merték elképzelni, akik ezt a törvényt adták a világnak. Lehet-e ott nyugalom, ahol ilyen betegség dúl, lehet-e ott egészséges a pénz, van-e ott polgári és munkásöntudat, ahol a legelsőrangú ércfedezet, a föld, ilyen illuzórikus formában szolgálja a közérdeket? Nincs ember ma Magyarországon, kivéve a teljesen halott lelkiismeretűeket, aki ne kívánná, hogy vonják meg precízen a magántulajdon határait s tegyék ezt meg a pénznél éppen úgy, mint a papíroknál, földtulajdonnál és a művészi értékeknél is. Erre nézve azonban még csak óhajt se mertek eddig hangoztatni sehol se, csak nyögnek és jajgatnak a magántulajdon szentségének átka alatt, lázongnak a harácsolók ellen, ahelyett hogy törvénybeiktatnák: bizonyos átmeneti idők alatt senki se gyüjthet és tezaurálhat

több vagyont, mint például egymillió pengő értékűt, mint végső és felső határt véve alapul ezt az összeget. Ezen túl az önzetlen többtermelésnek micsoda ragyogó távlatai nyílnának meg! De ilyen józan fejlődésre nem adhatott alapot e kor, mert nem volt erkölcsi hatalom, amelyik térde alá gyűrhette volna a magántulajdon makacs elvét s megteremtette volna azt a magántulajdont, amelyik roppant szélsőségeivel nem fenyegette volna a társadalmat folytonos megrázkódtatásokkal.

A CSALÁD VÉDELME

A másik ősi alakulatot, a családot pedig annyi szemérmetlen támadás érte, hogy megszilárdulása fölött bátran lehet csodálkozni. Ezt merték támadni, hangosan és a gyakorlatban, mert távolabb esett a politikától és a közgazdaságtól. Különben is ez már félig-meddig érzelmi mezőny volt, lenézett és elhanyagolt alakulat, magánterület, üzleti és politikai célokra kevésbé fölhasználható anyag, tehát másodrendű és kevésbé fontos. Pedig a családi tető alatt bújtak össze jobban mindazok, akiket meglegyintett a háború és a forradalom s akiket a vérségi kötelék fűzött össze. Mint legkisebb és legigénytelenebb testület, beérte a családi összejövetelekkel, családi estékkel s roppant hízelgett neki, hogy a családi házakciók életre keltették a kisember álmainak álmát, a kertes kis villát, ahol a családfő öreg napjaira meghúzhatta magát. Családi koszt! hirdették a büffék és ezzel valami szenzációsat mondtak, a házikenyér illatát és a jóízű főzelék szagát húzták el a járókelők orra alatt. A lapok megnyitották hasábjaikat a háziasszonyok kedvéért a konyhai receptek előtt, kézimunkára, befőtteltevésre oktatták a makrancosabb fővárosi familiákat, himnuszokat közöltek a vidéki családi idillekről. Az anyák külön napot kaptak az esztendő folyása alatt, az apa pótlékot élvezett a gyerekek után (keveset!), ha közalkalmazott volt s a nevelőintézetek növendékei számára maga egyik miniszterünk állította össze egyenruhatervezetet. Általában hatóságok és egyéb köztényezők szeretettel közeledtek ehhez az alakulathoz s úgy látszott, hogy mindenki megerősítésén dolgozik.

Nem is lehet azt mondani, hogy ez csak hipokrízis volt, mert valóban áradt egy kis melegség a köz részéről a család felé. Az otthonnak voltak ugyan nagyon kellemetlen látogatói, mégpedig gyakori vendégei, mint például a végrehajtó, a villany-, gáz- és a vízdíj beszedői, de ezek a hivatlan vendégek nem akarták robbantani ezt a szerény kört, ők csak kötelességüket teljesítették. Arról nem tehettek, hogy az adó sok volt s a közüzemi számlák magas díjtételeket alkalmaztak a családdal szemben. A családi bútor sokszor útra kelt, nemcsak azért, mert a transzferkocsi vitte az állami közraktárak felé, hanem azért is, mert a család kénytelen volt a háromszobás lakást kétszobással, esetleg szobakonyhással fölcserélni. A zsugorodás területben is, élvezetben is, vitalitásban is és életkedvben is kikezdte a kis korporációt s megtépdeste a családfő koronáját. Megtépdesték ezt a tekintélyt kívülről is, de megtépdesték belülről a gyerekek is, akik az apát és anyát tették felelőssé a körülmények romlásáért. Ha az apa úr is volt a maga kis fészkében és az anya iránt éreztek is meghatottságot a gyerekek, attól nem mentette meg őket senki se, hogy el ne szenvedjék a fiatalok bántó önállósági tö-

rekvéseit. A felnőtt fiatalok legnagyobb része ágyrajáró otthonnak tekintette a családi kört, ahová haza kell menni a sovány ebédért, amelyik iránt nem éreztek különösebb hálát, s amelyet fitymálólag emlegettek, mint egy tehetetlen és kiürült eszmét, vagy mint egy hervadt kertet, ahol a tisztességet, a jó modort és a régi világ többi lomjait ápolják.

Az asszony mellől ők kezdték meg a család tégláinak széthordását, ők, a fiatalok, akiket a kifelé való gravitálásban az apa nem tudott megakadályozni. Az asszony érdeme, hogy a családot mégse tudták földig lerombolni, ő védte meg ezt a várat a családi asztal mellől, a megfoltozott fehérneművel, a házi varrógéppel, egy kis virággal a vázákban, a háztartás egyensúlyával és végtelen türelmével, amelyikbe beleolvasztotta a vallás, a költészet és a jóság elemeit. Ebbe az asszonyi kis birodalomba be se hallatszott a forradalmi fiatalok vitája a családi otthon avultságáról. Az ellen már az anya se tudott semmit se tenni, hogy a fiatalok idő előtt kenyérért szaladgáljanak és az ellen se tudott védekezni, ami szabadosságot a strandok, tánciskolák, tánchelyiségek és kirándulások árasztottak a konzervatív család felé. Amióta a fiú bemutatkozás nélkül utána nyúlhatott a leány derekának, azóta ezek az emberek elnéző mosollyal léptek át az anyán, aki nem szállhatott szembe az egész megváltozott világ modorával csak azért, hogy leánya derekára formaságok után tehesse reá tenyerét az ünnepelt rumbatáncos. S hogy miből csomagolták be olyan habos kelengyébe a csecsemőket, azt csak a jó Isten tudná megmondani. Ők, az anyák is fordulhattak volna szubvencióért az államhoz, sokkal több joggal, mint a szeszkartel, mégse tették meg és azért se tartottak nagygyűlést a Vigadóban, vagy a Vérmezőn, hogy alkossanak családvédelmi törvényeket. Saját erejükre utalva mentették át ezen a zűrzavaros időszakon a család intézményét s a szívük nagysága előtt hódolattal hajlik meg még az is, aki soha nem érezte az otthon melegét.

A családi vagyon megóvása, a tradíciók tisztelete, a pereskedések, házasságok, pozícióharcok nem érdekelték ezt a ridegebb kort, legföljebb az intimitások és botrányok, amelyek esetleg beszennyezték egyes családi címereket. Ha színpadon jelenik meg a házilány figurája, akkor ez avatag, s ha könyvben szólal meg az anyai szeretet vagy az apai hatalom, akkor ezen csak az idősebbek andalodnak el, a fiatalabbak legföljebb az olyan témákat tüntetik ki figyelmükkel, amelyek a két generáció összecsapását tárgyalják. A szerelem nem a családi keretek közt születik meg, hanem külső talajon, idegenben, messze a családi album és a kommód levegőjétől. A szerelmi házasság esete delikátesz társasági anyag és évekig szőnyegen forognak azok a hihetetlen részletek, amelyek két szív regényes közeledését és egyesülését örökítették meg.

A SZERELEM

A férfiak a háború alatt elragadónak találták a szerelmet, a nők sokat engedtek a tartózkodásból, a büszkeséget leolvasztotta róluk a tűzvonal, amelyet ők soha nem láttak és könnyebben adták a csókot, mert ők is a végveszély nyomása alá kerültek, akárcsak a férfiak. A szerelem árnyalatokban él, elemei a megérintés, mosoly, suttogás, sóhaj, együttlét, vágyakozás, várakozás, találka, kar karba öltése, az ölelés és a sok elhallgatott szó, amelyikből virágcsokrok születnek. Ezeket a légies alkatrészeket mind hanyatt-homlok futásra kényszerítette az ágyúdörgés, halál, szuronyroham, srapnell, lövészárok, sebesülés, kórház és a többi égbekiáltó nyomorúság, amelyikből a háború tevődött össze. A nők belátták, hogy lényüknek egész arzenálja megsemmisült a front fergetegében s hogy azzal az előnnyel, amellyel a hadbaszálló férfi rendelkezik, az ő gyöngéd világuk nem kelhet versenyre. S a férfiakban volt annyi önzés, hogy a nők rettegését fenékig kihasználják, tiportak a szíveken, tiportak a könnyeken s elbizakodottságukban kísérletet tettek az összes prózai és kötött műfajokban, hogy érzelmeik mélységét és nagyságát dalban adják tudomására az imádott teremtésnek. S

amíg csak daliák voltak, hősök és a megpróbáltatások felé induló emberek, akiket egyszerű talapzatukról a felhőkbe emelt a sok virág, zászló és a menetszázadok zenéje, addig őszintén bírták a nők ellágyulását. A meghatottság és megindultság kiváltotta a nőkből a szerelem fenséges formáját, a nők legyőzve hevertek a férfi lába előtt, a férfi számíthatott arra, hogy a megrendült nő nemcsak a szamaritánus kötelezettségeit látja el vele szemben, nemcsak érmelegítőt köt neki és ápolja, hanem büszke rá, felnéz reá, hősnek látja, akit a szív hevével és legtisztább gerjedelmeivel illik körülvenni.

Ez a legendás békekötés nő és férfi közt véget kellett hogy érjen az első kakasszóra, mert a nemek ősi ellentétét még olyan gőzhenger se tudta elpusztítani, mint a világháború. A katona még egyszer megízlelte, hogy milyen lehetett a paradicsom s tarsolyában valamennyi vitéz nem marsallbotot, hanem legalább egy női fényképet vitt magával a frontra, amelyik kissé tovább maradt fönt, kissé tovább tartott, mint a szerelem szempontjából üdvös lett volna, úgy hogy a kölcsönös meglepetések és kiábrándulások gyorsan bekövetkeztek. Az örök szerelem hősi halált halt a csatatereken, ha ugyan ennek a fényes fogalomnak és hitnek fenntartásáról eddig is nemcsak az álmodozók gondoskodtak, akik soha nem vizsgálják meg tüzetesebben a dolgokat. A szerelem légvárakba került a háború elején, a bomlás rendkívül gyors volt, mi erről akkor nem igen tudtunk, hiszen kevés tengerész volt közöttünk s nem ismertük azt az állatias szerelmet, amelyik kikötőnkint lobban fel az égig. Huzamosabb

időre a férfiak nem távoztak el százezerszámra és a nők se maradtak hosszú hónapokra egyedül. Mi a sápadtabb, a költőibb és az eszményibb formáját ismertük a szerelemnek, tele apróbb veszélyekkel, a szülők aggodalmaival, a rokonok beleszólásaival, társadalmi obligókkal és morális törvényekkel. Az ágyúk beleszólását, a távolságok közbeiktatását számításon kívül hagytuk. Azt se tudtuk, hogy mennyi a teherbíróképessége nőnek és férfinak, túlságosan elfoglalt bennünket saját sorsunk, a fronti beosztás, a fronti események nyilvántartása, a katonai fegyelem elleni védekezés, a kötelességek teljesítése, úgy hogy a legnagyobb megdöbbenéssel értesültünk arról a kellemetlen hírről, hogy otthon is maradtak férfiak.

A hűség a frontokon is rosszlábon állt, ellenére az áradozó leveleknek és dícséretes kivételeknek s mihelyt mind a két félről lefoszlott a rémület varázsa, mind a kettőnek volt mit tartania a másiktól. E tizenötéves korszak küszöbére tehát a szerelem alaposan megtépázva érkezett meg, romantikus csillogását végképpen elveszítette, cinikus lett s nem azt nézte, hogy a szerelemben mit adhat a másiknak, hanem hogy mit kaphat tőle s ez mennyibe kerül. A testi és lelki vonzódás alkotását, a szerelmet, a forradalmak levetkőztették, a megszállás megalázta, a konszolidáció kenyérhez juttatta s a legújabb évek olyan szórakoztatási anyaggá gyúrták át a szerelmet, amelyik nem hiányozhat egyetlenegy színdarabból se. A szerelem kiszorult a jelentős kategóriák birodalmából, nincs az élen, nem szerepel az elit hatalmak között, kínos magánüggyé devalválódott s nincs köl-

tője, aki újra trónra ültesse. Úgy szolgálja az irodalmat, mint a közélelmezés egyik elengedhetetlen iparcikke, amelyikből rengeteg hamisítványt dobnak piacra. A leány udvarol a fiúnak s hogy van az, hogy ennek senki sem örül. Sem a fiú, sem a lány.

A forradalom elbódította az embereket álszabadsággal, ennek a hatása feltűnt a szerelem határainál is s minden kis forradalmár ujjongva köszöntötte a szabadszerelmet. Következett volna tehát az egyház áldásának mellőzése, az állami formaságok nyűgének lerázása, a gyereknevelés, az öröklés kérdésének s a vagyoni vonatkozásoknak teljes átszervezése. De mindez elmaradt. A forradalomnak minderre nem volt ideje, mert nem sokáig tartott, s olyan mélyreható reformhoz, mint a szerelem mögött kialakult jogi konstrukció átalakítása: ehhez az időn kívül meggyőző érvelés is kellett volna. Vagy egy új világ vonzó képe. Az uccán csatangoló nők megszaporodása s a szónokló nőstényfarkasok agitációja nevetséges érv volt arra, hogy a nő elementáris erővel kívánja a feltétlen és korlátlan szerelmi szabadságot. A forradalmi hónapok semmiféle szabadságdömpinggel, semmiféle álbohém viselkedéssel, meztelenségkultusszal és felvilágosítással se tudták elérni, hogy a két ember közti misztikumot, a szerelmet kiirtsák, mint a filloxérát. A kommünnek se volt több szerencséje. Divatos lett valami nyegle hang, amellyel a szerelemről beszéltek, nyers és világos megállapítások kerültek forgalomba a szerelemről, csúfolták a csókolódzást, de a döntő pillanatban a népbiztos is letérdelt a szépség előtt. Népegészségügy címén radikális kompromittálása folyt

a szerelemnek, a hasznos vérvizsgálatok, anyavédelmek, csecsemőtáplálások és védőoltások szükségességét azzal a brutalitással hirdették, amelyiknek sanda célja egy kissé mindig a szerelem érzelmes oldalának lerángatása is volt, csakhogy a szerelem megfoghatatlan volt, fürgébb minden siklónál, kiszámíthatatlan és fölényes, mint egy őselem, amelyiknek eszeágában se volt a maga titkait feladni a politika kedvéért.

Bemocskolni a szerelmet: azt el lehetett érni, ehhez nem kellett sem impériumváltozás, se kommün, se megszállás, hanem elég volt az egyik félnek, a nőnek felkínálkozása ahhoz, hogy a szemérmes szerelem elbujdosson a fővárosból, vidéken húzódjék meg és talán még most is ott éljen. A férfihiány joggal ejtette kétségbe az anyákat, a lányok nőttek, az apák egzisztenciája bizonytalanná vált, a felnőtt fiúk huszonötéves korukban is még mindig otthon laktak s a lányoknak nem volt se kérőjük, se kelengyéjük, még kevésbé kenyerük. A háború alatt még lehetett valahogy leplezni a lányok árvaságát egy-egy hadi jegygyűrűvel, de ennek a gyűrűnek előbb-utóbb elapadt a fedezeti értéke, mert a vőlegény vagy elesett, vagy fogságban ült s esetleg sehol se volt található. Az érett lányok előtt ott tátongott a szakadék: se kenyér, se férfi. Hánynak volt kedve ilyen vígasztalan mezőnyön továbbra is fölemelt fővel lépkedni, vagy ereje ahhoz, hogy kitaszítottságát gőg mögé rejtse el és heteken át el se mozduljon a varrógép, a batikolás és a főzőkanál mellől. A kilincselés és előszobázás felőrölte a lányok büszkeségét, a nagyratartást kint kellett hagyni a főnök előszobájában, s

a gép mellé, vagy a pult, a gyár és a műhely asztalaihoz már úgy kellett leülni, mint egy szárnyaszegett verébnek. A tőke szerfölött válogatós lett, a hivatal túlkövetelő, különféle képesítéshez kötötték a nők alkalmazását, megtiltották a férjhezmenést, keveset fizettek és sokat kívántak tőlük, elsősorban a szépektől, akik vagy beletörődtek a szégyenletes állapotokba, vagy hazamentek sírva az apa nyakára.

Ez a pokoli helyzet két irányba terelte a szerelmet. Akinek semmi se sikerült, az otthon maradt és romantizálódott. Aki megvetette valahol a lábát, az realizálta a szerelmet. A mozik mindig tömve voltak nőkkel, ha valamilyen érzelmes filmet pergettek s a ponyva újra lángralobbant. A keményebb lányok pedig kiformáltak a maguk számára valami tűrhető morált kint az életben, közben maguk is idomultak a férfiak modorához és vagy munkateljesítménnyel, vagy fifikával és udvarlással támasztották alá pozíciójukat. Ezek a típusok elszántan megesküdtek, hogy soha nem lesznek szerelmesek, mert tudták, hogy ez a véget jelenti, az elbocsátást, állásvesztést és a közhumort. Titokban ápolgattak szívük mélyén egy álmot az eljövendőről. S a környezetükben mozgó férfiak nem is kívántak tőlük mást, mint a kezelhetőség keretei közt némi rátartiságot, a látszat megőrzését s a diszkréciónak azt a fokát, amelyik elég aljas ahhoz, hogy mind a két fél akár szemtől-szembe is megvesse magát a szenvedélyért. De a másikat is. Viszont ezzel a sztratégiai tudással együttjárt a perzselő és a katasztrófákat hordozó érzésnek messzire való kikerülése, nyilt megvetése és szívbeli megkívánása.

Emiatt sokat szenvedtek a nők. Úgy féltek az igazi szerelemtől, mint a pestistől, miközben elepedtek érte. Inkább majmolták a könnyelműeket, az üres lelkűeket és félelem nélkül szálltak csónakba a fiúkkal, mert tudták, hogy ott aztán ez a veszedelem nem fenyegeti őket.

A fiúkat pedig megtévesztette ez az álromlottság, amelyik kezdte letépni magáról a szerelem utolsó lepleit is. Ha a nő odaadása ilyen semmiség, ha ez ilyen veszélytelen s ha ezért a kellemes melegért nem kell utólag számot adni senkinek se, akkor a lányokat oda lehet vezényelni a római partokra már kora reggelre, hogy mossák meg a csónakot. Sőt meg lehet hívni őket, hogy aludjanak kint a bungalókban, csónakházakban és a viharsátrak alatt. A szülőket terrorizálni lehetett azzal, hogy a főnök s a testületi szellem ezt úgy kívánják és különben is: mi beleszólásuk van a szegény szülőknek ebbe az új stílusba, amelyik aperte megmondta, hogy sem az érintetlenséget, sem a szeplőtlen hírnevet nem becsüli olyan sokra, hogy amiatt gátlásai legyenek. A törvényen kívüli szerelem olyan sűrűn szedte áldozatait, hogy hétről-hétre megismétlődtek a magzatelhajtási botrányok, orvosok és kuruzslók gyakran kerültek az érdeklődés központjába és a lazuló önfegyelmezést senki sem tudta megállítani.

S ha ebből csak az a kár származott volna, hogy a kávésnénikék és az erkölcscsőszök felháborodtak, akkor oda se neki! De nem születtek meg a gyerekek. Ijesztően ritkultak a házasságkötések. Az összeadott pároknak majdnem fele elvált, voltak házasságok, amelyek hónapokig se tartottak, mert a felek már

az első hetekben kételkedtek egymás érzéseiben. Megütközve kérdezték a társadalomtól: ki mondta azt, hogy az örömön kívül mást is vállalni akarunk?... Se gyereket, se terheket, sem adót, se semmiféle koloncot nem akarunk, amelyik megnehezítené az életet. Inkább elválunk!

Hát persze, hogy szerelem az is, amelyik csak a testet használja. A test anyag. S a többi anyag: a selyem, a ruha, a cipő, az arany, az étel, a tégla, a lakás és minden, aminek szolgái vagyunk, oly sokba került. Még az emberi test is bekerüljön a luxuscikkek közé?... Mint csábeszköz: igen. Bárokban nappali villanyfénnyel szépítették meg, estélyeken mélyen kivágott ruhákkal tették kívánatossá, egy-egy sétára a hölgy vagyonokat vitt magával cipőben, ruhában, ékszerben és csókálló rúzsban. És minél jobban teleaggatták ezt a testet csecsebecsékkel, színekkel és drága holmival, annál értéktelenebbé vált maga e drága anyagok hordozója, a test s úgy látszott, hogy csak a hozzávezető út van telehintve akadályokkal s aki ezeket pénzzel legyőzi, annak ölébe hull a nő. Akik az udvarlásnak erre az exotikus expedíciójára vállalkoztak, azok aztán kiábrándultak a valóság közelségében, mert részben belefáradtak a küzdelembe, részben pedig egy kozmetikai csoda tárult elibük, hisztériás szörny, aki már nem is volt nő, hanem az ápoltság víziója, vagy még inkább a testiség szertartásának félőrült papnője. A gyönyört, amelyik ennél a nőnél várt a férfira, az áldozat szívesen felcserélte volna egy egészséges parasztleány hamisítatlan mosolyával. De volt erre mód?... Ez a szerelem azzal kérkedett, hogy ismeri a

testet és annak minden csinját-binját. Mégis engedte, hogy a kozmetikai műveletekkel becsapják, félrevezessék és kiábrándítsák, mert annyira az anyaghoz tapadt, annyira beleszédült a valóságok imádatába, hogy ettől elszakadni nem tudott. A bethleni konszolidációs korszak alatt fellendült a külföldi utazások rendszere, verőfénybe futottak el a szerelmes párok, próbálgatták ott utólérni a test titkain túl élő szerelmet, milliókat herdáltak el nőkre, fjordokra, Afrikára, Nizzára, a görög partokra s azt remélték, hogy ott a forró tájakon mutatkozik meg talán előttük az a beteljesülés, amelyre itthon hiába szomjaztak. Egy újfajta regényesség ejtette meg a szerelmeseket, a régi romantikus Mimi-féle padlásszoba és mohos kis kunyhó másik véglete: a márványpaloták, pálmák, naponta ötszöri öltözködések, rózsadombi villák varázsa, a bódítószerek élvezete, híres zenészek hangversenye, óceánjáró hajók fényűzése, kaszinók estélyei s hozzádörgölődzés valamelyik száműzött európai fenség környezetéhez. Olyan mértéktelen volt ez a vagyonba menekülő testi szerelem, mintha idehaza és körül az egész földtekén boldog béke ragyogna s a nyalánk-falánk testnek meg kell engedni mindent, amit csak megkíván, mert különben az élet fabatkát sem ér.

A valúta-nehézségek hurkot vetettek erre a tobzódó stílusra is. Ma tisztultabb formákat keres a szerelem. Ma házasodni is próbál a szerelem, noha van elég mit hallgatnia, ha rásütik két emberre, hogy szerelmi házasságot kötöttek.

A HÁZASSÁG INTÉZMÉNYE

Az elméleti emberek szerettek volna mást tenni a házasság helyébe. A húszas évek derekán erősen propagálták a próbaházasságot. Színdarabok lettek belőlük. A film is hálásan fogadta ezt az új variációt. A pajtásházasság ellen már a pápa is kifakadt s a polgári társadalmak mindenütt perhorreszkálták. Azért elég szépen elszaporodtak. Alapjában véve e formációkban más nevet kapott az együttélésnek az az ismerős megoldása, amelyet régebben is, ma is vadházasságnak hívnak. Az intézmény maga szilárdan állt, az egyház keményen alátámasztotta és kitartott eredeti álláspontja mellett, amely szerint a polgári egybekelés még nem jelenti a frigy megkötését. Az csak az egyház áldásával és e szentség fölvételével válik törvényes házassággá. Az állam bele se nézett a házasság rendszerébe, nem érdekelte, hogy a házasfelek erkölcsileg és anyagilag hogyan boldogulnak ezekben a bizonytalan években, hogy nincs-e valami kívánságuk, nem volna-e valami könnyítenivaló a sorsukon, nincs-e valami elkorhadt paragrafusa a törvénynek és nem volna-e tanácsos az együttélés alapjait megszilárdítani. Az államhatalom és a törvényhozás reflektálnak a bölcs jelzőre, s ha ez semmire se kötelez, akkor tényleg fel van-

nak mentve az alól, hogy a legfőbb közérdek nevében érdeklődjenek egy olyan közhasznú intézmény iránt, mint aminő a házasság.

A házasság mindig a legérzékenyebb társadalmi alakulat volt s nem érdemli meg, hogy ridegen két ember szövetkezésének tekintsék. Istenem, milyen mély szövetkezés ez! S milyen vakmerőség — nem is vakmerőség, hanem vakság — is kellett ahhoz, hogy két ember nekivágjon ebben a korban a házasságnak. A holtomiglan-holtodiglan összeköttésnek anyagi és erkölcsi, értelmi és érzelmi oldalai vannak, s ha a közületnek valóban semmi köze sincs az érzelmi részhez, az bizonyos, hogy nem lehet süket a házastársak anyagi élete iránt. Nem volt elég lakás a korszak elején, ahova a házastársak visszavonulhattak volna. Mit, lakás?... Kuckó nem volt elég! Az egybekelt párok ezrével ostromolták a felállított lakáshivatalt egy oduért, ott nősültek meg a fiatalemberek a lakásbírák ajtajai előtt a folyosókon, hogy megindítsák a bírák szívét. Milyen leforrázása volt ez a dolgozó férfi és a szerelmes asszony szívének, akik nem is lakást akartak szerezni a hatóság útján, hanem fészket szerettek volna rakni a maguk erejéből, ami egészen más valami.

S a lakbér talán nem állt-e be abba a sorba, amelyik a lándzsák egész erdejét szegezte a fiatal pár mellének. A nagynehezen végrehajtott hatósági házépítések se jelentettek könnyítéseket. De ha túl voltak a lakásszerzésen és összekuporgatták a házbért, hol maradt még a megélhetés, az állásszerzés, a gyermeknevelés, a férfi igényeinek kielégítése, az asszony megbecsülése azáltal,

hogy kapjon egy cselédet a durva munka ellátására. S gondoskodni arról, hogy a feleség ruházkodni is tudjon, uzsonnára, vacsorára vendégül láthassa az ismerősöket, legyen bútora, egy komplett szervísze, néhány festmény a falon, könyve, lapja, köre és olykor egy-egy táncmulatsága, mert a feleség még nem szűnt meg nőnek lenni, még nem vesztette el emberi érzékét az ártatlan hódítás iránt és ha át is vette a konyhát, a gyerek tisztába rakását és a háztartás millió gondját, még sokáig fiatal maradt s mint ilyen: szép is akart maradni. Nem is egészen a maga kedvéért, mint inkább az ura és a világ szemében is. Ez nem volt bűn, ezt elfojtani csak az a felfogás akarja, amelyik azonnal kicsapongásra, az asszony hűtlenségére és erkölcstelenségére gondol.

Milyen kár, hogy hiába látta be ezt a férj, nem volt rá pénz és az asszonyok túlnyomó többségének elfojtott egyéni élete volt. A többség krémje eljutott a színházi támlásszék bérletéig, a másodhetes mozik nagy filmjéig, havi hitelük volt a szövetkezeti fűszeresnél s volt szép útibőröndjük, amelyikkel Aligára mehettek nyaralni, még belefoghattak egy telekvételbe is, de a családi házat már csak LAB-kölcsönből tudták esetleg fölépíteni, megvonva szájuktól az ízesebb falatokat és lemondva arról, hogy napilapjuk, könyvük és esetleg több gyerekük legyen. Az átlagházasságoknak ez a sikerültebb külső képe, amelyik befelé takarhatott ugyan két megértő szívet, de hogy ez a két szív önmagával törődhetett a legkevesebbet, az bizonyos. Húzták az igát, lehetőleg úgy, hogy a világ szeme ne lássa és bedugdosták nagylelkűséggel és lát-

szattal azokat a réseket, amelyeket az anyagi eszközök hiánya ütött a házasságon. A szerencsésebb puritánok ugyan azt állítják, hogy a boldog házassághoz nem okvetlenül kellenek ezek az anyagi eszközök, azonban fájdalom, ezek előbb-utóbb érezhetően hiányoznak. Erkölcsileg száz irányból óvták a házasságot; államilag, egyházilag és társadalmi úton hordták alája a homokzsákokat és úgy eltorlaszolták, mint egy kis várat, de a világi dolgok tekintetében elfelejtették a házasságot megsegíteni. Az egész tizenöt év alatt nem látunk egyetlenegy intézkedést sem, amelyik ezeknek a szürke hősöknek segítséget nyujtott volna. Csoda-e, ha a műkereskedők üzlete megtelt a vándorútra kelt ósdi kommódokkal, antik bútorokkal, családi képekkel és a vidéki kúriák berendezésével s hogy a vagyonmentő vásárokon maga az állam kapta kezébe a kalápácsot, amellyel lekopogta a hiénák előtt a kedves tárgyak árait. Ki figyelt oda, hogy recseg-ropog-e ez az intézmény, amelyik az állam legféltettebb rezervoárja volt? Az ősi intézmény helyett összeomló malmokat támogattak meg, amelyek frissen alakultak s amely támogatásból sohase családoknak volt hasznuk, hanem csak egy családnak: annak, amelyik ezt a malom-latifundiumot kisajátította. Azt se vizsgálták, hogy milyen utódokat hoz világra az a házasság, ahol az apa idegzete bomlott, a hajsza megviselte s ahol az anya elfásult kedélyű.

Újabban meg egyenesen üldözik a házasságot, mikor a férjes asszonyokat minden hivatal és minden üzem el akarja bocsátani. Így akarnak helyet csinálni az ifjúságnak. Ezek az alkalmazottak nem valami alantas becs-

vágyból tették össze a fizetésüket, hanem mert másképpen nem tudnának megélni, mint házasok. Ahol férj és feleség pénzt keres, ott rendszerint a nagyszülők a cselédek, a szakácsnők, mosónők, bevásárlók és takarítónők, sőt ők nevelik a gyermekeket is. A dolgozó házaspár tehát még 5—6 személyt tart el. És így a férfi sincs kilökve az uccára, nem kocsmázik, nem veri el keresetét kétes nőkre és a feleség is megkapja a házasságtól azt, amire minden nőnek joga van. A kenyérkereső férjes nő elbocsátása kész katasztrófa, rendeletek és törvények útján előkészített bolsevizálása a házasságnak, tisztán anyagias érdekek alapján és éppen az ellenkezője annak, amit a polgári társadalomnak tennie kellene. Azokat a leányokat pedig, akiket nem enged férjhez menni, elüti emberi jogaiktól, elüti a szerelem jogaitól és titkos prostitúcióba taszítja.

A boldog házasságok oly ritkák voltak, hogy ezekről himnuszt kellene írni. Az e korszakból való himnusz azonban úgy ütne el az uralkodó vezérszólamtól, mint a madárdal a gépkattogástól. És helyes volna-e ezekkel foglalkozni addig, amíg annyi szerencsétlen házasság zsúfolódott össze ebbe a korba. Mert az intézmény belterületén rengeteg szemétbe botlott bele az ember, a házassági háromszöget még a közunalom se tudta lelökni a színpadokról, írók irtóztak tőle, a közönség betéve tudta, hozták az amerikai filmek, tárgyalták az ujságok és erről suttogtak a szomszédok: mégse halt meg ez a régi-régi dal, amelyik ebben az időben olyan gyakori volt a valóságban, hogy ez a százalék messze túlszárnyalta az írók képzeletét. A szórakoztató

vállalatok a házasságtörésekből éltek, a családás olyan köztudomású tény volt, hogy a kabarék és mulatók alapkőletételénél ha azt írták ki a homlokzatra, hogy itt irodalmat játszanak, akkor tudta mindenki, hogy ott a házasságot szellőztetik. Annak a szennyesét teregetik ki, de nem elriasztás, vagy a javítás kedvéért, hanem a derű és a humor segítségével gusztust csinálnak még a legszendébb házasfél számára is. És ha a színpad, vagy a regény csak tükre volt a valóságnak, akkor milyen lehetett a tényleges helyzet? Vagy csak a híre volt rosszabb e kor asszonyainak és férfiainak? Aligha. S hogy mégsem estek neki cséphadaróval a házasság intézményének, ez azt bizonyította, hogy egyrészt sokkal edzettebbek voltak, másrészt a legtöbb tisztaságot mégis csak e korlátok közt találták meg.

A GYEREK

Ahhoz eléggé zilláltak voltunk, hogy a magunk erkölcseit ne tudjuk rendben tartani. De hogy még a gyerekeinket sem engedtük egy kissé ráncba szedetni, az mindenesetre több mint jellemző reánk nézve. Mindenki felszisszent, ha egy gyereket elnadrágolt a tanító. Embertelenséggel és gyilkossággal vádolták meg Pestalozzi szegény utódját, reája zúdítva a pedagógia, a kultúra és a szülői harag minden átkát. Pedig valamenynyiünket elvertek legalább egynéhányszor in illo tempore és ebből csak hasznunk származott. Mi volt tehát a felháborodás indító oka? Valószínűleg ugyanaz az ellágyult gondolkozás, amelyik a kaszárnyákból száműzte a csajkát és porcellánnal terített, fehér abroszon, az ujoncoknak is. Mert a csatárok szívesebben halnak meg majd a harctéren, ha utolsó vacsorájukat is hófehér asztal mellett költik el. Az emberészárlás, amelyre elkerülhetetlenül nevelni kell őket, tudvalevőleg emberemlékezet óta barbár munka volt, az is marad és teljesen független attól, hogy valaki miképpen bánik a késsel és a villával. Akibe pedig belecsepegtetik az evési etikettnek ezt az édes mérgét, az igen jó társaságbeli fiatalemberré válhat, még ha a trágyásszekér mellől is került be a laktanyába, de alighanem el-

távolodik attól a végcéltól, amelyik a szuronyt szereti megforgatni az ellenfél gyomrában s nem az illedelmesen tartott kést és villát. Ez a kor nem akadt fönt ezen a katonai nevelési elferdülésen, mint ahogyan azt is rendbenlevőnek találta, mikor egy panama révén sikerült megtudnunk, hogy regrutáink alá fínom lószőrrel bélelt matracokat fektetett az ágyba a legfelsőbb hadvezetőség. Ejha! mondtuk mi, régi békebeli és fronti harcimarcik. Talán azért nem nyertük meg a világháborút, mert a derékaljunk csak kemény priccs volt, vagy rendezettebb kaszárnyákban öntöltésű szalmazsák. Eddig csak a paradicsomi ágyak hivalkodtak eredeti lószőrmatracokkal, most már minden porosfülű azon alszik. Milyen megvetéssel fognak majd ezek az elkényeztetett gyerekek kitérni a parancs elől, amelyik a feneketlen sárba, vagy az éles karszti sziklákra vezényli őket, ahol a kapaszkodás alatt a kő kitépheti az ember tenyeréből akár a nyers húst is. Nem kultúrkatonának való az, hogy valaki nekimenjen az ellenségnek, mikor éppen délidő van s a kaszárnya éttermében meisseni porcellántányérban párolog a májasgombócos leves.

A katona és a gyerek közt talán sokan nem látnak majd összefüggést. Azt mondják, hogy a nádpálca és a lószőrmatrac két pólus, amelyik soha nem érintkezhet egymással. Olyan felfogás mellett, mint ahogyan ez a puhány kor kezdett berendezkedni, nem is kerülhet egymás mellé ez a két nevelési eszköz. Célok határozzák meg az eszközöket. A kor pedagógiája törölte a testi fenyítéket, virágnak tekintette a tanulók testét, mintha a lábuk, majd ha felnőnek, rózsaszirmokon masírozhatna a

boldogulás felé. Szó sincs róla, mintha a nádpálca rejtené magában a nevelés egész bölcsességét s a lélek csiszoltságára és spártai szellemére nem volna éppen olyan nagy szükség. De nem merült-e ki teljesen a történelmi célok szolgálata az elméletben, amikor a költészet, a dal, a szavalás, a felnőttek zengzetes szónoklata közvetítette csak a nyíladozó lélek számára azt, amiért készülnie kellett a hősiességre s amiért keménynek, elszántnak és haláltmegvetőnek kellett lennie? Alig nőtt fel a háborús ifjúság, azonnal tapasztalhatták ezek a bölcs nevelők a saját bőrükön, hogy az állásokért mekkora ostorpattogtatással vágott végig rajtuk az új generáció, — nem szólva arról, hogy némi joga is volt ehhez a pusztai föllépéshez. Boldogok, akik azt hiszik, hogy a szép szó elég a fegyelmezett utódok fölnevelésére.

Hát vajjon a templomi szószék elég-e arra, hogy a felnőttek felhagyjanak a kellemes bűnökkel? Minden érett ember tudja, hogy neki is jut egy üres börtöncella, mégis vétkezik. A rendőrök kint állnak a forgalmas uccákon, az ügyészek, vizsgálóbírák, törvényszéki tanácselnökök naponkint szerepelnek az ujságokban, mégse rettentik vissza sem az értelmiséget, sem a csőcseléket attól, hogy bele ne hágjanak a tilos területbe. A rengeteg fegyelmi bizottság, kaszinói választmány, kihágási és büntető alakulat mind óva inti az eszes és ostoba embereket attól, hogy ne síboljanak valútát, ne kívánják meg a másét és ne gyilkoljanak: mégis megteszik, noha mi már igazán tudhatnók, hogy ennek mi a következménye. Az öntudatlan gyermektől, akiben ugyanezek az eltávolíthatatlan ösztönök zsonganak, el-

várjuk, hogy folytonos figyelmeztetésre, riasztó példák felsorolására felhagyjon a torkossággal s minden erejét a fennköltre összpontosítsa. Ez a bámulatos hiszékenység abból a használhatatlan közszellemből fakadt, amelyik a háború után elárasztotta a felnőttek világát, elernyedtünk, elérzékenyedtünk, szemünk előtt elhomályosodott az egyetlen nagyszerű cél, belefáradtunk a harcba és olyan nagyfokú gyöngédséget pazaroltunk a gyerekre, mint aminőre mi magunk áhítoztunk.

Hipnotizáltuk a gyereket, hogy jó dolga van, odanyomtuk a szájába a hatósági tejakciók cuclijait ahelyett, hogy az anya mellén nőtt volna fel. Miért apadt el az anyák teje ebben a nyomorúságos időben, miért nem értek rá szoptatni, miért száradt el a mellük, hol töltötték egész napjukat ezek a koravén fiatal anyák, s miért kellett a napközi otthonokat szaporítani, ahová beadták a gyereket, mint a ruhatárba a poggyászt, s ahol megkezdődhetett a gyereklélek elszürkítése és kollektiválása? A téves irányba haladó társadalom hangosan követelte, hogy az iskolákban orvosok, fogászok, nővérek álljanak a gyerekek rendelkezésére. Csak éppen azzal nem törődött, hogy egészséges szülőktől, higiénikus környezetben és emberi viszonyok mellett jöjjenek a világra ezek a sápadt és csenevész utódok. Arra nem volt gondja, hogy minden jó, amit a gyerek kap, azt a családtól kapja, az anyától és az apától, nem pedig az idegenektől. Az iskolaorvosok kimutatása szerint az iskolásgyerekek tíz százaléka sem egészséges, a tanulók 75 százaléka már 10—14 éves korában pótfogakkal rág, a proletárgyerekek

zömét nem tudják eléggé süttetni a nappal a nyaraltatási akciók során, ezek a csenevész és rosszultáplált gyerekek tüdővészesek, angolkórosok, ellenállóképességük minimális, sok köztük a szellemileg fejletlen és ijesztő a fertőzött vérűek száma. A társadalom tapsol, mikor a külföldi vonatok zászlóerdők közt viszik ki gyerekeinket Hollandiába, Svájcba és Belgiumba, hogy meghízlalják őket. Amilyen üdítő látvány lett volna ez, ha egészséges gyerekekkel száguld a vonat az Adriához és a holland tejesköcsögökhöz, éppen olyan lesujtó, ha arra gondol az ember, hogy ez szükségakció volt. Talán egyedül a cserkészet fért hozzá szerencsésen a gyerek lelkéhez, mert egyidőben a szellem fejlesztésével törte a testet is, kényszerítve az áldott természetet, hogy adja ki magából, ami jó és gyűrje le a csenevész testekben azt, amit miazmákban a gyerek útravalóra kapott az otthontól.

S vajjon ezek az érzékeny gyerekfülek mit hallottak abban a sivatagban, amelyet ebben az időben családi otthonnak neveztünk? A papa nyögött az adók miatt, keservesen adta át fizetését az anyának, aki örökké elégedetlen volt, mert más nem is lehetett és szidta a kormányt. A gyerek fölfigyelt arra az éles ellentétre, amelyik az otthon nyomora és a tanítók kötelességszerű optimizmusa, sőt idealizmusa közt mutatkozott. Megjegyezte magának, hogy valaki hazudik. Vagy az iskola, vagy a szülők. Szép fővárosunkról, mely a Duna két partján fekszik és tündéri panorámájával idecsalogatja a külföldieket is, már az uccán és a községi játszótereken megtudta a futballistáktól, hogy Budapest vízfejű

szörny, amelyik nem illik olyan kis ország vállaira, mint a mienk. De hogy miért nem illik s hogy mi történt itt s hogy mit kellene tenni: azt már nem közölték a futballcenterek. Szédületes sporttájékozódást szereztek, a kanadai, texasi és a helyi rekordokkal, a versenyzők nyakatekert neveivel, boxolók, rúdugrók, hátúszók és vízipólósok élettörténetével hamarább tisztában voltak, mint Erdély sorsával. Iskolakönyveink még mindig Mucius Scaevolákról zengtek áporodott hőskölteményeket, amikor itt vitézeket avattak és százezer és százezer Mucius Scaevola szaladgált a községi jegyzőhöz, hogy ne árvereztesse el egyetlen tehenét. A gyerek termékeny fantáziáját átengedték millió képzetnek, szorgalmát szétverték százféle irányba, túlterhelték és túlzsúfolták, nehogy egyetlen cél irányában koncentrálhassa minden friss erejét, mert féltek az egyoldalúságtól. Az olasz balillák lángragyújtása se zavarta klasszikus irányzatunkat abban a szent hitében, hogy a feltámadás a kultúrfölényből fakad, ennek első zászlóvivője a gyerek kell hogy legyen s ujjaikkal malmozva várták, hogy a sarkunkban lévő nemzedék visszaszerezze mindazt, amit mi elveszítettünk

S ez az agyondédelgetett, ez a felvilágosult, ez az elkényeztetett tizenötéves gyerek felkapta a Muskotály uccában a favágó baltát s agyoncsapta vele az édesanyját.

LECKÉZTETIK AZ IFJÚSÁGOT

A legjobb volna szemethúnyni korunk legszégyenletesebb fejezete előtt, de akkor tegyük le a pennát és hajtsa le fejét a jobbik lelkiismeretünk is, ha nem mondhatja el véleményét arról a komédiáról, amelyet az uralkodó felfogás játszott az ifjúsággal. A mi mulasztásunk, hogy ez az ifjúság sűrűn kint van az uccán, hol mert igazoltat, hol mert sorbaáll egy darab kenyérért. Közben szinte szenvedélyesen szemére lobbantjuk ennek a háborgó és engedély nélkül csoportosuló ifjúságnak, hogy semmi sincs meg benne a márciusi ifjak hevületéből, hogy pórázon vezetteti magát, hogy nem ismeri történelmi hivatását s hogy erélytelen, únott, rongyos és tehetetlen. Nincs elég jelzőnk pipogyasága megbélyegzésére, uszítjuk és az üstökét rángatjuk, folyton-folyvást a barrikádokra küldjük, hogy harcolja ki a jövőt és meg se kérdezzük, hogy tulajdonképpen mikor tanul? Megszóltuk őket azért, mert a forradalom őszi rózsáit nem viszonozták kőzáporral az alkotmány, a király és a társadalmi rend védelmében, hogy nem estek el halomszámra a vad tengerészek és matrózok géppuskái előtt s nem szolgáltak a gyáva polgárság épülésére olyan követendő példákkal, amelyeket aztán készséggel följe-

gyeztünk volna a történelem számára. Mint valami érelmeszesedett hős: úgy kritizáltuk az ifjúságot, mintha nekünk már jogunk lett volna letenni a fegyvereket: úgy unszoltuk a fiatalokat, hogy ragadják fel azokat ők és ontsák ki vérüket miértünk. Miértünk, akik mintha dugdostunk volna valami lopott kincset az ifjúság elől, talán a rongyos életünket, talán a komműnből visszakapott safe-jeinket, vagy a nyugalmunkat, vagy visszaállított társadalmi hierarchiánkat, amelyikben az ifjúságnak már nem akartunk helyet biztosítani. Szakadatlanul panaszkodunk az új nemzedékre, hivatkozunk a magunk tavaszára, a magunk lobogására, mintha a világnak nem lett volna szabad megváltoznia és elrútító álszeméremmel háborodunk fel azon, hogy ez a mai ifjúság cipőért, meleg télikabátért lő Budaörsnél a királyra, amikor mi csak nemes közjogi eszmékért szálltunk hadba annakidején a rendőrök kardlapjaival. Mily rút fordulat!... kiáltja e kor valamennyi széplelke a Vass-menűt és Róbert bácsi Kálvin téri üstjeit körülálló csapzott ifjak felé, mekkora süllyedés és milyen züllött ifjúság ez, amelyik egy tál lencséért eladja a lelke üdvösségét is. Mi úgy képzeltük el a dolgot, hogy az ifjúság, mint a kor azúrflottája, erejét és szépségét csillogtatva nyugtat meg bennünket afelől, hogy nincs itt semmi baj s mint állandó repülőraj, az ifjúság mindenütt ott terem, ahol a társadalmat szorítja a csizma és a maga túláradó tüzével feléget minden akadályt, amelyik a mi jólétünk és puha álmunk útjában áll. Módfölött rosszul esett nekünk, hogy az ifjúság elhanyagolta a mi nagy kérdéseinket, nem szakított a mindenkori kor-

mányokkal, nem tette le a diáksapkát, mikor elvégezte az egyetemet, hanem továbbra ifjúságnak deklarálta magát, még őszülő fejjel is annak hívja magát, egyszerűen nincstelenségére hivatkozva.

Nyíltan senki se merte vállalni ennek a kényelmetlen helyzetnek feltárását, ellenkezőleg: lehetőleg mindenki úgy nyilatkozott, hogy az ifjúságért mindent meg kell tenni; mindenki az ifjúság barátjának vallotta magát és csak a rekriminálások mögül kandikált ki az a vigasztalan valóság, hogy az ifjúságért se tenni nem tudunk semmit se, de még azt a gyanút se tudtuk tökéletesen eloszlatni, hogy nagyszabású változtatásra pedig nem is vagyunk hajlandók.

Ez a félrebeszélés nem szüntette meg az ifjúság fejmosását, a leckéztetés tart még ma is, amikor pedig az ifjúság már biztosan sejti, hogy ő is alaposan csalódott az intéző hatalmakban és az uralkodó felfogásban. Tudnunk kell, hogy az olyan tartalmas frázis, mint például ez, hogy az ifjúság a jövő letéteményese: a valóságban, kint a menzákon, a padsorokban és az intézeti vaságyak mellett szétbomlik a leghűvösebb részletekre, mint például arra, hogy nincs zsebpénz, hogy hetenként háromszor esznek mákosnúdlit cukor nélkül, hogy két inge van a filozopternek s hogy az egyik keresztény párt megint napidíj nélkül hívja őket sorfalnak a holnapi nagygyűlésre. A gyűlésen ez és ez a nagyság beszél az ifjúság kérdéséről!... Amikor ilyen maró semmiségek hasítanak bele az ifjak szívébe, agyrém abban bízni, hogy a jövő letéteményesei a pártok hívására felpattannak fűtetlen szobájukban és repülnek sorfalat

állni a huzatos kaputól fel egészen az emelvényig, arcukon lángrózsákkal, az üdeség hamvával és szemükben a lelkesedés tüzével. Hiszen rendes cipőjük se volt és hány sáros őszi, vagy téli felvonulás alatt állt ki a négyes sorból sok diák, mert a talpa elmaradt már a Múzeum körúton és a parlament elé kellett menetelniök.

Ha pedig kibérelték nagyjaink az ifjúság tömegeit díszkíséretnek, vagy mennydörgő tömegnek, akkor beszennyezték ezt a mocsoktalan szívtengert a pénz és a napibér bűzével, odagyüjtve erkélyeik, vagy pálmákkal ékesített dobogóik alá az avatatlan lelkek egész garmadáját, akik elképedtek a kongó frázisokon és haragjukat, megvetésüket és lenézésüket odahaza öntötték ki, ahol megegyeztek abban, hogy az illető keveset fizetett. S hogy valahol másutt kell keresnie az ifjúságnak a maga ideáljait, amelyekért érdemes hordani azt a keresztet, hogy ők a jövő letéteményesei.

Az csak természetes, hogy a megváltás keresésében bujdostak a rendőrség elől, bujdostak patrónusaik és saját vezéreik elől, sötét szuterénekben tettek esküt az elszakított rögökhöz való hűségre és olyan politikai alakulatokat hívtak életre, amelyek kifelé valami álszent nevet viseltek, irodalmi lobogó alatt működtek és vitaesték megtartásával terelték el a figyelmet keserűségükről. Mélyen meghatotta őket, hogy egy-egy aktív politikus, vagy merészebb és szomorúbb pártember leereszkedett hozzájuk, panaszirodát nyitott számukra, adatokat gyüjtött, parlamenti felszólalást, közgyűlési interpellációt ígért, olykor be is váltotta ígéretét s aztán maradt minden a régiben. Miért?... Mert ezek a jószándékú párthívek a döntő tényezők hatalmas ellenérveléseibe ütköztek bele s megkapták a felvilágosítást, hogy az ifjúság kedvéért csak nem fordítjuk föl egészen a társadalmi rendet! Várjon az ifjúság!... volt mindig a válasz, mintha az ifjúság valóban csak arra lett volna elszánva, hogy kiűzze az álláshalmozókat és jövedelemhalmozókat a pozíciókból. Mintha ezen fordult volna meg az egész kérdés hordereje. Merő képtelenség volt elzárni az új generációt a kor szociális és anyagias ügyei elől, hiszen itt éltek köztünk, hallhatták hajnalokig tartó viharainkat a Házban, látták kiteregetve szennyeseinket a sajtóban és a bíróságokon, velünk együtt végezték az igazak és túlfűtött idealisták visszaszorítását, benézhettek üres szólamaink mögé, razziát rendezhettek a közéleti morál mocsaraiban és ők is kétségbeeshettek azon a megbocsátható kevélységen, amellyel miniszterek és tekintélyek védték a látszatot. Az ifjúsági kérdés külső megnyilatkozása volt csak az elhelyezkedés fölvetése, a lényeg az a nyugtalan vágy volt, hogy újhodjék meg az egész nemzet az átalakulás jegyében, változtassa meg tőkegazdálkodását a tömegek javára, valljon színt a világ előtt, hogy nem akar tovább a béketűrés száraz kenyerén élni s elveti azt az egyéni szabadságot, amelyik az ősök erényeivel ajkain még a hazaszeretetből is üzemi hasznot és monopóliumot erőszakolt ki. Az ifjúság olyan iga után áhítozott, amelyikbe az önfeláldozás, az önzetlenség s az igazságosabb élet fogták volna be a történelem táltosait. Egy kátyuba került társadalom szekerén ültek velünk együtt, erről a

veszteglő járműről le-leugrottak és lökték egyet a lőcsökön, de a kocsit kiemelni a tengelyig nyomuló sárból nem tudták, mert erről a kocsiról senki más nem szállt le, senki más nem akart gyalogolni mellette, míg szilárdabb talajra jut, csak ők.

A legkézenfekvőbb alakulat, az ifjúság pártja se jött létre s mozgalmuk annyit tudott elérni, hogy elkönyvelhetett egy ifjúsági főispánt a Nyirségben. Függőségük a segélyegyletek révén a kormánytól éppen olyan egzisztenciális kérdés volt számukra, mint a kistisztviselőnek a szerény állás, amelyikben nem nagyon rúgkapálózhatott, mert azonnal kibillentették a kenyeréből. A társadalom maga tartotta fönn az ifjúságot, szervezetten, majdnem szervezeti szabályzat alapján, mint egy irreguláris hadtestet, amelyik ifjúsági díszeitől megfosztva, engedelmesen kellett, hogy viselkedjék, mert különben exkommunikálták még a díjnoki stallumból is. Gombnyomásra kellett lázonganiok és elhallgatniok s ha egyszer-egyszer kitörtek a kényszerű karámból, akkor miniszterek és miniszterelnökök ültek le velük a zöld asztalhoz, mint egyenrangú ellenféllel szokás, amit a társadalom megint süket fülekkel, tátott szájjal és elképedve szemlélt, mert hiszen erről az eltolódásról igazán nem volt tudomása senkinek, csak azoknak, akiknek a hátán a kor lelkiismerete végigborzongott. A pacifikált ifjúság erőpróbája nem következhetett el, mert erre nem nyilt alkalom, de a militarizált ifjúságról, a szónak abban az értelmében, hogy harci készséget ebből a tartalékból merítsenek a vének: erről pillanatnyilag le kell

mondani, le is mondtak, s talán ez is volt a céljuk.

...Így gondolja el ezt a mai rendszer, rajta tartva a fedőt az ifjúságon, amelyik azonban forr és háborog s csak idő kérdése lehet, hogy lerázza magáról a megalázó bilincseket és megmutassa a világnak a maga tiszta és lelkes arcát.

A SPORT FÖLLENDÜLÉSE

Azért valahol ki kellett, hogy robbanjon az ifjúság energiája, junioroké és szenioroké egyaránt s olyan semleges formát keresett, amelyik kegyben állt a felsőbbség és a nagyközönség előtt is. Láb- és karizmaink fejlesztése nem lehetett casus belli még a legféltékenyebb idegen állam szemében se. Már a céllövészetet nem látjuk virágzani, ez már sérthette valakinek, vagy valakiknek érdekeit s régi pátriárkális lövészegyleteink megfeneklettek a söröző asztaltársaságok helyiérdekű hőstettei körül. Fiainkba beleszorult az apák nagy fantáziája, amellyel a Szent Korona birodalmát járták, mozogtak a Kárpátoktól az Aldunáig, szervezték, igazgatták, kereskedtek és uralkodtak. S mindez a sok energia, szellemi és testi tevékenység végigverekedett egy világháborút. A birodalom nagy hadserege lekötötte a test érdeklődését és tevékenységét, a nemzetnek majdnem minden fia bekerült a katonaság jótékony testmozgásába, Galiciától Bosznia-Hercegovináig és a dalmát vizekig hullámzó tenger volt a magyarság, ínait és agyrészecskéit a birodalom összetartásának gondolata foglalta le, az edzést magáért az edzésért nem volt ideje űzni, mert más célja volt, hatalmasabb és egyetemesebb, amelyiknél nem a rekordok számítottak, hanem a szolíd kézbentartás egyenletes eredményei. A forradalmak után ez a sok százezer láb nem rúgta többé a gyakorlótereken a díszlépést, tétlenségre volt kárhoztatva, a kaszárnyák üresen tátongtak, azután a kereskedő klientélájának köre lett kisebb, az ügyvédnek nem kellett Brassótól Pozsonyig gondolkoznia és leveleznie, a banktisztviselő korábban elvégezte a csonka területre kiterjedő könyvelést, sok szabadidejük lett az embereknek, amellyel nem tudtak mit csinálni s a működés és elfoglaltság összezsugorodásával nem járt egyidejűleg a test és a szellem összevonása is, a mell érezte a renyheséget, a kéz evező után sóvárgott, a láb futni akart, jönni, menni, gyalogolni, vagy bármi más mozgást végezni. Csak nem ülni, állni és feküdni.

Ezek a megváltozott körülmények vezettek a sportolás megkezdésére, az izmok mákonyt kevertek, menekültek a semmittevés elől s ahol a huszas évek elején giz-gaz nőtt, valami városvégi térségen, ott hamarosan labdát kergettek a gyerekek, pálya nőtt a dudva helyén, a katonai gyakorlótér helyett tenniszezni jártak az emberek, futballcsapatokat alakítottak még a rikkancsok és a kényeskedő bankfiúk is, vívótermeket béreltek, korcsolyapályákat láttak el mesterséges fagyasztó készülékekkel. Az állam is észbekapott, hogy a birodalom, a katonaság és a háború alól felszabadult energiákat konzerválja s hogy munkához juttassa az izmokat és felállítja a Testnevelési Főiskolát, megépítik a fedett uszodát, elrendelik a leventeoktatást és mikor látják, hogy egy-egy meccset 40—50 ezer ember izgul végig: megjelenik a

pénztárnál a fináne és az állam fényes mellékjövedelmet biztosít magának a sport fellendüléséből. A családokat magával ragadja a turisztikai hullám, az államvasutak színes plakátokon appellálnak a hazafias érzésekre, hogy ismerjük meg hazánkat és utazgassunk benne. Az infláció bedobja ebbe az áradatba a puffogós mótorbiciklit, a gazdagabbak autókra kapnak fel, feltűnnek a nagy autobuszok, amint kirándulásokra hordják a tömegeket, kezdődnek a nagy társasutazások és komolyan kezdik lerakni az idegenforgalom alapjait. Mindez már eléri az élvezet határait, a szűk határok közé bepréselt szellem egészségügyi sétákra vágyik ki a nagyvilágba s ma az a helyzet, hogy úgy látszik: nincs hatalom, amelyik ezt a dagadó folyamatot meg tudná állítani. A sport különféle műfajai, köztük a tízezrekre szaporodott vadevezősökkel, új életstílust alakítottak ki, eltépték a tömegeket más élvezetektől s viszik abba az irányba, ahol már csendben az őrület kezdi szárnyait bontogatni.

Világjelenség ez s a béke teljes virágbaborulásának lehetne tartani, ha az öröm mögött nem lobbanna föl egy-egy figyelmeztető gondolat, amelyik arra int, hogy sem a szépségkirálynő-választások, sem a baráti szerződések diadalkapui, sem pedig az olimpiai nagyszerű sikerek nem javítják meg egy-egy nemzet esélyeit a döntő politikai és gazdasági kérdésekben. Játéknak elsőrangú a sport, de a hatalom a világbajnokokat se tartja többre, mint a jó könyvet, vagy a halhatatlan festményt. A nemzeti önérzet ébrentartására kétségtelenül sikerültebb eszköz és hatásosabb is például egy vízipóló-mérkőzés

megnyerése Párizsban, mint például egy jó vámszerződés nyélbeütése északi szomszédainkkal, de rá kell jönnünk — mint ahogyan annyi külföldi sportgyőzelmünk után rá is eszméltünk —, hogy az e játékokban kivívott diadalok nemcsak a nagyrabecsülést fokozzák a nemzet iránt, hanem ugyanakkor irígyeit is megmozgatják. Pontokban felküzdhettük magunkat a világ népei közt a hetedik helyre, tehát aránylagosan a sportnagyhatalmak közé kerültünk, mégse tolja arrébb ennek a világsikernek a szele egyetlenegy új cölöpjét se annak a papirosnak, amelyiknek címkéje ezt a szót viseli, hogy Trianon. A nemzet erőfeszítését a sportkampányok alatt megszentelte az a tudat, hogy a sportsikerek halmozása egyike a legreálisabb tevékenységeknek, amelyeket az adott viszonyok mellett folytathatunk. És ez a szempont sok minden más előnyös és kiváló képességünket háttérbe szorította a nemzetközi versenyekben. Sőt itthon is. A képzőművészet például mérhetetlen haraggal beszél a sport térhódításáról, elhanyagolva érzi magát az irodalom is, azt állítják, hogy a sport öncéllá lett, hogy tobzódik, magáénak vallja a tömegeket s hogy önteltségében a nemzeti erők harmóniájában már túllépte a józanság határait.

Különösen a futballpályák sztárrendszere ellen irányul a kritika éle, mondván, hogy egy-egy összekötőből, kapusból, vagy balszélső csatárból félisteneket csinálnak; ezek a jó térdű és széles nevetésű, színes dresszben és szöges cipőkben villámgyorsan dolgozó primadonnák a tömeg bálványai lesznek, a nap hősei, nagy rétegek ünnepelt kedvencei, akik elvonják az emberek figyelmét minden-

től, még a politikától is. A közügyekkel nem törődnek annyit, mint egy zseniális hátvéd egészségi állapotával. A diákok többet forgatják a sportlapokat, mint a történelmet, vagy a logaritmustáblát. A testi erő és ügyesség minden nyelven beszél s ezt az előnyét arra használja föl, hogy mindig a nemzet színeiben és képviseletében jelenjék meg külföldön, ahol ha előnyösen is ítélhetnek meg bennünket egy-egy sikerült szereplés végén, de ez a megítélés egyoldalúvá válik, ha mindig csak a sport vívja ki.

A féltékenykedésnek ez a hangja azonnal elhalkul, mihelyt külföldön leterítjük valamelyik ellenfelünket. De a balsikerek után annál erősebben csattan föl és a sportmánia korlátok közé való szorítását sürgeti. Ezekben a villongásokban a szellem hivatott brigádjai vezetik rohamaikat a sport túlsúlya ellen. Nem a nemesebb sportágak ellen szól ez az ellenvetés, mint például a kard-, a tőrvívás, szertorna stb., mégcsak nem is a vízipóló s az összetett versenyek ellen, hanem a sport egyes ágainak elüzletiesítését hozzák fel érvül arra, hogy itt mennyi visszaélés folyik. A nemzet sokat köszönhet kiváló sportembereinek és bajnokainak, s ha az ő segítségükkel le tudná verni az egész világot, akkor se hallgatna el ez a kritizáló hang, amelyik az ízlés eldurvulását, a színvonal zuhanását és a sekélyebb érdeklődés nagyranövelését kéri számon a tömegversenyektől. Egyelőre minden remény nélkül.

A KOR SZÓRAKOZIK

Nem lehet azzal vádolni ezt a korszakot, hogy beletemetkezett volna a nagy nemzeti gyászba és megfeledkezett volna a szórakozásokról. A heves sportimádat se volt annyira l'art pour l'art érzés, mint ahogyan a népszerűségére féltékeny szellemi munkások sokszor el szerették volna hitetni önmagukkal. Az emberek szórakozni akartak és ezt a kívánságot az embersport tőle telhetőleg honorálta is. A parlament félárbocra eresztett zászlaja, a szabadságtéri országzászló, az irredentaszobrok, a hősi emlékművek és a naponta elhangzó beszédek fenntartották ugyan az állandó gyász emlékét, de a rokkant is megszokja idővel a fél falábat. Ami történt, azt nehéz volt elfelejteni, mégha nem is beszéltünk mindig a nemzet tragédiájáról s ha csak az egyének veszteségét is vettük számba, azonban még így is, ilyen alacsony mértékkel mérve is a gyászt, be kell vallani, hogy ez a korszak különös könnyedséggel tette túl magát a katasztrófán. Milyen jól esne ezt az életrevalóság javára írni! Az életkedv és az életerő javára, amelyik felsikolt ugyan, mikor megcsonkítják, de aztán nem is törődik gyorsan gyógyuló sebével, hanem félkarral is éppen úgy dolgozik, mintha száz keze volna.

Mert célja ugyanaz, tüze ugyanaz, hite nem változott és ha mulat is, ha nevet is és ha úgy tesz, mintha mi se történt volna: az ember érzi, hogy egy halhatatlan lélek játékszere csak a csonka test, amelyikkel a szellem azt csinálja, amit akar.

A mi szórakozásunk az ellenkezőjét árulta el. A test örömei rajzottak fel s a test csinálta azt a lélekkel, amit csak akart. Nem szellem volt a szórakozásunkban, hanem érzékiség. Valami átjutott a háborús évek „Ma még piros élet..." dalából és minden mindegy mámorából ebbe a korszakba is. Csakhogy nem explodálva, egy-két éjszaka rövid perceibe sűrűsítve, hanem a köznyugalomra, a konszolidációra, a kormány erejére támaszkodva, most már rendszeresítette a szórakozást. A nagy veszély elmúlt, túléltük — hála Istennek! — s mivel nagyobb bajtól most már nem kell félni, tehát lássunk hozzá, hogy lehetőleg semmi se zavarja meg a vidámságunkat. Kisebbek lettünk?... Rosszabbak a viszonyok? ...Kevesebb a pénz?... Összébb kell húznunk magunkat?... Hát annyi baj legyen!... Csak nem járunk örökké megtépett köntösben, fejünkön a hamvazószerda hamujával?... Miből élnek meg a kávésok, a bárosok, az italosok, az énekesek, a dzsigolók és a mulatók, ha mindenki mindig búnak eresztené itt a fejét? Talán még moziba se menjünk, kerüljük el a színházakat, mert nemzeti gyász van és mert ahány moralista csak kinyitja a száját, az mind jobb erkölcsöket prédikál? Hova jutnánk így — mondották —, ha folyton gyászolnánk; hiszen az embertelenség lenne, ha meghalna a jókedv és ha másra se gondolnánk, mint arra, hogy új életet kellene kezdenünk.

Szó sincs róla: a korszellem érvelése elől nem lehetett kitérni s az országból nem lehetett temetőt csinálni. De ki kívánta ezt?... Ki akart nemzeti katafalkokat felállítani a bárok és mulatók helyett? Hiszen olyan tündéri tapétákkal vonták be az első bárokat, olyan fényes világítással, annyi ízléssel és oly gazdagon rendezték be, hogy a győztes államok fiai, a missziók tisztjei és polgári tisztviselői szemlesütve léptek be ezekbe a kis kolibri-paradicsomokba. Azt hitték ezek a jól nevelt idegenek, akiket átitatott egy más ország nagy szerelme, hogy itt csupa gyászba savanyított, komor, kemény és vassá vert szívet találnak majd. Nem mertek kimenni az uccákra, mert attól tartottak, hogy a fájdalom jön majd velük szembe. Lebilincselő kedvességgel és tapintattal beszéltek velünk, mert azt hitték, hogy itt mindenkit porba sujtott a vereség s hogy azok a tényezők, összekötők és síma modorú urak, akik velük érintkeznek, csak hivatalból ennyire nyájasak, de ha leteszik a parlamentáris arcot, akkor előttük áll majd az igazságtalanul szétszabdalt ország egy-egy kérlelhetetlen vádlója.

Ők azonban tévedtek. Tévedtek, mikor úgy ítélték meg ezt a megmaradt országot, hogy ez átalakult a hejehuja tanyájává s hogy bánatát a sutba vágta. Amit ezek az első ide merészkedő derék idegenek észleltek nálunk s amit a később ide csalogatott kíváncsiak megállapítottak a mi hangulatunkról, az nem fedte a valóságot, mert felszínes volt. Ők azt gondolták, hogy a nemzeti szerencsétlenség egymagában is elég lett volna arra, hogy összezúzza a jókedvet s hogy ennek a csapásnak hordereje lehatolt a társadalmi

csúcsokról egészen a sötét pincelakásokig. Holott ők nem is férkőzhettek csak egy-két réteg közelébe s ezek a rétegek nem is érezték annyira a csapás súlyát, mint azok, amelyeket az ő szemük elől elrejtették a vagónok, a menekültek telepei, a kenyér nélkül bolyongók szükséglakásai s a középosztály kiürülő otthonai, amelyekbe ők soha nem jártak s ahová őket felesleges is lett volna elvezetni, hiszen ez rajtunk nem sokat segített volna s nekik nem lett volna elég mulatságos.

Akkor kellett volna, hogy megnézzék ezt az új kort, amikor már bizonyossá vált, hogy a nemzeti szerencsétlenség átváltozott válsággá, majd később szegénységgé. Akkor majd megértették volna, hogy sokáig nem akartuk tudomásul venni a katasztrófát, minden este nappali fénybe borítottuk a kávéházakat, mert még minden barátságos vendégünknek eldicsekedtünk azzal a polgári komfortra célzó mondással, hogy Budapest a kávéházak városa. Nem a nemzeti csapás, hanem a szegénység értette meg ezzel a korral, hogy mi is történt hát mivelünk!... Mikor a legköltekezőbb vendégek egész éjszakákat elültek egy üveg sör mellett a ragyogó kávéházban, mikor egész családok csak egy kávét és egész üteg pohár vizet fogyasztottak s mikor föl kellett teríteni először vacsorához, azután már ebédhez is a kávéházi márványasztalokat: akkor kezdett derengeni itt, hogy valami nagy baj történt, amelyik messziről és gyökereiben támadta meg a polgári elemek szerény szórakozását.

Szórakozás volt: enni a kávéházban. Szórakozás lett: az ingyenpadokon helyet foglalni este az Állatkertben, mikor Gundelnél a fizető

vendégek számára operaestélyt rendezett a szimfónikus zenekar. Kimentünk a tejcsarnokokba, hogy a yoghurt mellé kamarazenét kapjunk. Vasárnap elleptük a környékező hegyeket, hogy egy hétre való jó levegőt raktározzunk el a tüdőnkbe. Összecsaptuk a kezünket, mikor — hogy a kávéházakkal, mint konszolidált szórakozóhelyek sorsával végezzünk — azt láttuk, hogy a kávéházak utána loholtak ízlésben az automatabüféknek, sőt nagy plakátokon hirdették, hogy a tisztelt vendégeknek cukortalan diétás menüt is adnak. Ez volt a halotti beszéd a tisztes ipar fölött, ez a diétás menű, hiszen ez után már csak az alkoholmentes italok bevezetése, a koffein nélküli feketekávé feltalálása és a ruhatáros nélküli kávéház megteremtése következett volna.

A szórakozást ezekben a nyilvános fényes otthonokban, a kávéházakban egyre keserűbbé tette a sok mellékkiadás, mert borravalót várt a cukrász, a telefónos, az ujságos, a pincér, a főúr, a ruhatáros, a trafikos. Később már a tulajdonos is és ez se segített rajta, mert a kávéház békés napközi otthonná vedlett át, irodává, üzleti helyiséggé és étkezőhellyé, vagy pedig bezárt, átengedve a versenyteret a gőzölgő büféknek. A pénzes ember bárba ment, ahol a világítás diszkrét szerénységében elmosódtak azok a válaszfalak, amelyeket a férfi és a nő keze közé a társadalom szeme emelt. A válogatottabb és raffináltabb örömökre a mulatókban lehetett rábukkanni, ahol az iparfejlesztés címe alatt, továbbá az alkalmazottak kenyere s a főváros és állam érdekeinek búsás vigalmi és fogyasztási adók révén való támogatása jog-

címet adott arra, hogy a behúzott vörös függönyök mögött a nő és a férfi lelke egyesülhessen. Meztelen revűket kívánt ez az éjszakai világ és lenézte a cikornyás cigánymuzsikát. Habozás nélkül pódiumra ültette a jazz-zenekarokat, mert csak nem maradhatunk el a nemzetközi városok és tengeri fürdőhelyek parkettjei mögött; ez nagy szégyen lett volna, förtelmes vidéki zamat, amelyik fájdalmasan elválasztott volna bennünket a civilizált népektől. A hangtalan énekesek, a költészetmentes dalszövegek, súrolókefék és álorosz muzsikok zenekarának virágzó korszaka volt ez a mi időnk, a cigány és a magyar dal a mikrofónban húzódott meg, mint egy vihartető alatti galambdúcba s nem volt az a propagandája a magyar dalkultusznak, amelyik megmenthette volna a szíveket attól, hogy „ott sírjanak majd, ahol senki se látja" őket.

Ennek a cocktailes, szendvicses, reggelig rumbázó világnak semmi köze sem volt a nemzet tartós nyomorúságához, sem ahhoz, hogy itt minden farsangkor fölsorakoztak a középosztály pálcás urai a bálakon és megmutatták frakkjukon a fehér szegfűt a kisasszonyoknak. A bálak beszéltek a szórakozás jogfolytonosságáról, olcsón bérelt pálmaerdők és örökzöld girlandok alatt, életjelt adva a stílusról, amelyikből nem volt szabad engedni és amelyik foszladozó fényével öntudatlanul is alkalmazkodott az állandósult kényszerhelyzethez. A vidék teljesen elcsöndesedett köröttünk, dáridói zaját alig lehetett hallani, még a sírvavigadás nyomait se lehetett fölfedezni, mindenütt csak a jótékonyság lobogója alatt mert megmozdulni a vigalom s a vidéki elnéptelenedett kávéházakban csak akkor muzsikált a cigány, ha a főispán bankettet adott az agitációs körúton városunkba érkező miniszternek, vagy ha lókupecek jártak a városban, akik drachmáért, vagy aranyrúbelért lovakat vásároltak a külföldnek. Tudunk ugyan arról is, hogy villákban és palotákban népes estélyek zajlottak le, de ezek az elrejtőző bacchanáliák konjunktúra-kitörések voltak, hírük több kárt, mint tiszteletet szerzett az illetőknek.

RUHA TESZI AZ EMBERT

Talán legenyhébb kilengésünket az öltözködés terén követtük el, vérig sértve vele a hazai szövetipart, mert a végsőkig ragaszkodtunk a férfidivatban az angol áruhoz. Különben is nagyon kétes volt az a haszon, amelyiket a magyar textilipar a hazai gyártmányok hathatósabb felkarolása esetén juttatni tudott volna a munkásoknak és a köznek. Ez a haszon, amelyik a vámtételek ügyes felépítése folytán igazán tekintélyes volt — szemben az áru gyarlóságával —, nem nagyon vándorolt zsebből-zsebbe, hanem hamar megállapodott a kartel kasszáinál. És a textilszakma olyan állandó szociális tűz alatt állt, éppen a munkások kihasználásával kapcsolatban, hogy még ez az elszegényedett korszak is fölmentve érezte magát, ha fejéhez vágták, hogy nem pártolja a hazai ipart. Az önbiztatás egyik válfaja volt a jó ruhához való ragaszkodás, tudtuk, hogy milyen jelentéktelen szerepet osztottak ki reánk a világ színpadán s megvolt bennünk az úrnak az az öröklött sajátsága, hogy jelentőséget adjunk a kesztyű tartásának is. Ezt a gyöngeségünket könnyen le lehetett kopírozni, mert felszín volt, külsőség volt s ha nem takart semmit, akkor hamar üressé is vált. Mint ahogyan éppen a kesztyű tett meg a népszerűség és a csúszás felé egy óriási utat, virággá válván a férfiak kezében s monoklit követelve a félszemre, amelyik egészséges volt s a monokli szépen tönkretette. Az se volt utolsó mozzanat a jó ruhaanyag és a jó szabás szeretetében, hogy a kontinensen mindig mi öltöztünk a legízlésesebben. Ezt a hölgyek fedezték föl s a férfi van annyira hiú, hogy ha sokallja is a nők ruhaszámláját, a magáéba nem engedi meg, hogy beleszóljanak.

Valódi pompát még a hadseregnél se fejtettünk ki s megtörtük azt a stílust, amelyik a világ legszemrevalóbb férfiújává emelte a magyar huszárt. Tőle tanult öltözködni a cári testőrség, a porosz gárdista és a francia lovasság is. Mi átigazítottuk a díszruhákat, fölkaroltunk egyes régebbi magyar motívumokat, hódoltunk a függetlenség örömére a kornak s a kuruc romantikának, de nem tudtunk ellentállni a modern amerikai ízlésnek se, amelyik praktikus volt és szürke.

Szerencsére semmiféle parkettáncosi borjúszájú nadrág és jampeces vágott mellény nem kapott lábra nálunk, ők nagyon sokat harangoztak e túlbő nadrágban a korzón, de a férfikonzervatizmus itt nem állt kötélnek. Irányító nézeteinket se változtattuk, ami nagyobb mulasztás volt s ezt az állhatatosságunkat nem igazolta a divatban követett szigorú következetességünk. Mert a divat — Istenem! — mégse volt lényeges kelléke életünknek. Furulyanadrágban is átminősíthettük volna a bankokráciát pénzkezelési szervezetté s ha éreztük e másfél évtized alatt a divat bolond pocsékolását, úgy az nem a mi oldalunkról vágott zseben bennünket, hanem a hölgyek frontja felől.

A jószimatú üzletemberek fölfedezték, hogy csak a hölgyeken lehet vagyonokat keresni, ügyes könyvkiadók keresztülvitték, hogy csak a nőknek írjanak regényeket s a színdarabokkal sem állt jobban a dolog. Az üzleti elv megdönthetetlen volt: csak az jó, ami tetszik a hölgyeknek. Békében bárókon, grófokon, gazdálkodókon és az államon kerestek pénzt az emberek; ebben az időben a nőkből élt a fodrász, a kalapszalón, a szőrmés, ékszerész, cipész, fehérneműs, szappangyáros és illatszerész. Hogy a hölgyek miképpen jutottak e nagy forgótőkéhez és milyen bűvészkedéssel tudták előteremteni, vagy milyen könnyek és áldozatok árán jutottak a költőpénz e tüneményes mennyiségéhez, az nem volt vitás, azt tudta minden divatszalón, de élénk hízelgéssel fönntartották a hölgyeknél azt a látszatot, hogy a nők mind királynők, hátuk mögött teli széfek indulnak el velük komissiózni, az uruk bankigazgató és ők maguk, a rendelő hölgyek, valamennyien a legjobb ízlésű és a legkényesebb igényű sztárok.

Költséges revűk és pazar kiállítású színdarabok buktak meg azon, hogy a primadonnák nem tudták „leöltözni“ a nézőtér hölgyeit, azaz nem voltak elegánsabbak és káprázatosabbak, mint ők. A színésznőnek győznie kellett a divatban is, még ha strassz villogott is az ujjain a brilliánsok helyett. Különben nem számított és igazgatójával, együttesével, íróival, zenészeivel és álmaival együtt elmerülhetett az epés tapsviharban, vagy a színi kritikák magasztalásában — ha véletlenül tehetséges volt és kitűnőt adott. Ruha teszi a nőt — zengett e korban a frázis, erősebben minden szociális viharnál és a férfiaknak csak a ius murmurandi jutott, mint hatástalan óvási forma.

A nő tetszeni akart és macskabőrök nemesedtek át kirgíz rókaprémekké, amelyekkel a dús álmú irodakisasszonyokat ruházták fel az élelmes segédek. A nő francia selyemről álmodott és megsértve húzta föl a műselyemárukat. A nő ragyogni akart és a mostoha viszonyok mellett beérte a japán gyöngy és az üveg csiszolt ékköveivel. A nő repülni akart és megalázva ült be a mótor kosarába. A nő meg akarta mutatni gyönyörűen lesütetett hátát és derékig kivágta a ruha anyagát. A nő illatárban akart a férfi felé közeledni és behozatta a férfiakkal a francia parfőmöket. A nő pillangószárnyakba akarta bujtatni mind a két lábát és a világ legelső iparává fejlesztette a magyar cipészmesterséget. A nő lelkesedett a letompított lakásért és támogatta a csőbútor terjeszkedését. A nő a régi bútorokban megérezte az elmúlt korok és szerelmek illatát és üldözte a régiségbúvárokat, hogy hajtsanak föl neki minél tisztább barokk ágyakat és legendás csipkéket. A végén talán ketten élvezték a férfival mindezt a luxust, amelyik békeidőkben föl se tűnik, valóban szóra sem érdemes s csak ezekben a nyomorult években nyomult előtérbe, azzal a kísérő kérdéssel, hogy honnan és miből?... A nő imponálóan tartotta az iramot az anyag változatosságával, a ruha vonalának, színének, anyagának és varázsának esztétikai rajongója maradt és ezekben az években már nem volt hajlandó úgy meghatódni a közállapotok felfordulása miatt, mint azt a háborúban tette. Egyszer hitt a férfiak előadásának,

a háború alatt és azt is megbánta. Amíg az ágyúk dörögtek, szerény volt, nem ruházkodott és megadta magát annak a nyomasztó közhangulatnak, hogy a durva anyag, a vér, a katonai célok, állampolitikák és más hasonló zavaros eszmék fölülkerekedtek a világon és a férfiak — szegények — most nem bírnak velük s ráadásul még a fűbe is harapnak. Mihelyt ráeszmélt, hogy a réz, a vas és az ágyútűz étke, az arany és az embervér részben nem tudta fölényét a harctereken tisztázni, részben pedig minden kezd visszatérni a normális mederbe: azonnal szakított mindenféle kíméleti idővel és tökéletesen megvalósította azt, amiért a férfitársadalom legjobbjai hiába harcoltak: saját szépsége és kényelme szolgálatába állította a legdrágább anyagot is. A nő elérte, hogy uralkodott az anyagi világ fölött. Beleértve a férfiakat is.

Borzasztó árakat fizetett az eredeti modellekért s a ruhaszalónok selyemszőnyeges, empírbútoros várótermeket rendeztek be a próbára várakozó hölgyek számára. E szalónokban a viruló és hervadó hölgyek hosszú órákat töltöttek el, gyilkos pillantásokkal méregetve egymást, mint a fogorvosok előszobáiban és ha csevegésbe ereszkedtek, ez egyúttal földerítő hadművelet is volt, bekerítő mozdulattal igyekeztek megtudakolni a szebb és fiatalabb női példányok magánügyeit, a férj jövedelmét, kilátásait, üzleteit, összeköttetéseit. Ahogy a lornyónon át fölmérték egymást, abban benne volt az is, hogy kíváncsiak egymás hinterlandjára, erő- és pénzforrásaira s mire az ismeretlen démon belebegett próbára a függönyök mögé, a boxba: már jobban le volt vetkőztetve, kihallgatva, rubrikázva és nyilvántartva, mint azt a szalón tulajdonosnője tette, aki szintén egész regényt jegyzett föl egy nagy könyvbe valamennyi rendelőjéről. Megtudta az ember egy ilyen előkelő ruhaszalón fogadójában, hogy az élő lények két kettéhasadt világban élnek a földön s amikor a hölgyek így együtt voltak, magukban, férfiak nélkül, akkor rejtélyes arcuk megvilágosodott, mosolyuk igazat mondott, hanghordozásuk mellőzte az összes ízeket és érdes volt, könyörgő és fenyegető, kifejezve a nő nemiségének egyetlen nagy félelmét, azt, hogy rossz lesz a ruhája. Ez úgy hangzik, mintha jelentéktelen külsőség volna, pedig ez reprezentatív érzés volt, képviselte az egész nőt, aki a részletekkel órákat elbabrált, mert a részletek ezer figurája, a bodrok, az applikációk, behúzások a ruhákon, a lakk színe a körmökön, egy hullám lendülete a frizurán, a kéz bebalzsamozása és egyetlen szemöldökszőr elfekvése a vonalba, mind ugyanazt a célt szolgálta: hódítani, anélkül hogy ő meghódolna. Hogy őt csak imádat illesse.

Jó volt ez nekünk, férfiaknak? Ezt mindenki egyénileg viselte el. Voltak idegrendszerek, amelyek belepusztultak ebbe a hajszába, mert a nő ebben tekintetben nem ismert tréfát. Kérlelhetetlenül szembekerült a férfival. Pillanatokra adott csak időt a lélegzetvételre, két csőd között, míg a férfi számkivetésben, vagy a Markó uccában ült. Voltak lovagok, akik hódolattal hajoltak meg a sors csapásai előtt, amelyek közé a ruhaszalónokat s a többi bájos divatintézményt is számították. Úgy gondolkoztak, hogy oldalukon a nő ki kell hogy

fejezze fényével és az anyagok drágaságával az ő szellemi pozíciójukat. Sokszor már ők maguk is úgy fityegtek a nő mellett, mint a bajonett a katona derekán: tokba rejtett fenyegetés gyanánt, amelyet a nagyhatalom, a nő, szeretettel mutogatott barátnőinek s amelyet használat után fölötte nagyra becsültek.

ÁRTALMAS-E A KOZMETIKA?

Amíg a nő az öltözködés varázsával fokozta báját, addig legalább csak idegen anyagokat rakott magára, de nem nyúlt hozzá saját testéhez, hogy azon is megjavítsa a természetet. A kis szőlőzsírral kezdődhetett a test mesterséges megszépítése s ezekben az időkben már kecses rúddá nőtt a nő kezében az ajakír. Vakmerő kísérletek folytak egy darabig a szoknyával is, felhasították oldalt, elől, aztán hátul s mikor a szekszepil erre sem akart jelentősebb eredményeket elérni, megkurtították a ruhát, jött a bukjel- és a térdszoknya, jött a bő, jött a szűk szoknya. Végül is abbahagyták ezt a sikertelen szoknyavariálást; a szoknya mint hódítási eszköz és mint kísérleti anyag megbukott. Ellenben megmaradt belőle a lábszár, vagy legalább is: a szoknyakísérletek terelték rá a figyelmet. A férfiszemek a szoknyaviseletek lezajlása után hűségesen tapadtak a női lábszárakra. Ez a lábkorszak is rövid volt. Ma különböző vonalakat mutatnak a hölgyek, a hátan, mellen át, oldalt és nem kis megdöbbenésünkre a férfiak szintén áttértek az úgynevezett diadalvonal keresésére. Áldozatul esett a hosszú haj s amit aztán a megmaradt hajmennyiséggel csinálnak, az a bűvészkedés

és az inkvizíció körébe tartozik. Nem kerülhette el sorsát a szemöldök se, amelyet az Isten a nő verejtékének feltartóztatására teremtett, hogy a homlokról a verejték be ne csepegjen a szemekbe. Ez a szőrgát fölöslegessé vált, mert melyik nő verejtékezik, aki ezt kicibáltatja? Izzadni?... Verejtékben fürdeni?... Hiszen ezt a férfi szokta csinálni. A kellemetlen szemölcsök és májfoltok irtása csak bevezető volt a modern kozmetikához, amelyik munkába vette az orrot, szívalakra összehúzta az ajkakat, felvarrta a csüngő arctáskákat, műtőpadra hurcolta a nő melleit, kikanalazta belőle a zsírt és a faggyút, kipumpálta a hasból a hájat. Összevagdalta a nőt elől-hátul, bekergette a tornatermekbe, elvette előle az ételeket, rabkosztot írt elő nekik, éhezteti és kínozza őket, a kirakatokba rémítő viaszbábukat állít ki, mint szépségideálokat. A kozmetikus belekontárkodik a természet munkájába, nyesi, faragja és aszkézisre szorítja a nőket, látszólag a csinosság és szépség fanatizmusában és ama lobogó alatt, hogy a férfiaknak csak így tetszenek, így megnyomorítva, szőrtelenítve, laposra gyalulva és citromlébe savanyítva, holott eddig még egyetlenegy férfi se nyilatkozott, hogy ő igen is kívánja ezt az őrületet és elvárja, hogy a nő, aki az ő kegyeit bírni óhajtja, az feltétlenül átmenjen a kozmetika minden retortáján.

Elkövetkezik ennek a visszája is, az bizonyos, de addig még minden bérházban megnyílik egy új kozmetikai szalón. Már most könnyű kitalálni, hogy egy nő, aki kvarcolni, onduláltatni, manikűröztetni, masszíroztatni, pedikűröztetni jár, aki keni-feni magát, aki

belélegzik és aki tornászik, aki naponta úszik, vív, sportol és flörtöl: hogy az a nő nem teszi be a lábát a konyhába, már csak a hagymaszag miatt sem és undorral bízza a mamára, vagy a dadára a gyereket. Ha ugyan van neki ebből a kollekcióból. A gyerek esetleg a legrútabb kozmetikai szépséghiba lehet, akit — és ez nagyon kellemetlen — nem lehet büntetlenül leradíroztatni a koráról. Tehát a háztartás után a kozmetikai moloch elnyeli a gyereket, eltünteti az útból s aztán következik a süllyesztőben a férj. Ő is teljesen felesleges szemölcs az asszony karján. Csak olyankor jelenjék meg, amikor más hasonló asszonyok előtt a nő nyomatékot akar adni saját egzisztenciájának. Különben vonuljon félre és szorgalmasan keresse a pénzt. Bukhatnak kormányok, felválthatják egymást világfelfogások, élvezheti uralmát a puritán kereszténység és tobzódhat a legnyiltabb hedonizmus: a kozmetikázó nőt ez nem zavarja. Nincs közössége a férfiak zivataros életével, csinálják a dolgukat úgy, ahogy tudják, neki fontosabb feladatai vannak a saját szekszepilje körül.

De hát mik ezek a feladatok? Mik ezek a célok? Védekezés a rútság, az öregség, a ráncok és a halál ellen? Hát lehet ezek ellen védekezni?... Érdemes a „lokál"-okban a jampecek, e felelőtlen szerelmi elemek ajánlataiért feláldozni mindent? Mi hajthatja a nőt ebbe a megalázó és kétségtelenül lealacsonyító hadjáratba? Unatkozik? Elhanyagolják? Rájött, hogy a férfiak szeretőket tartanak ki és őt becsapják? Tehát bosszúállás az egész? Vagy öncél?... Bizsereg az arcukon a bőr a hazugságok illuziója és csókja

után?... Úgy vélik a nők, hogy elég volt ideálnak lenni s most már ők akarnak szeretni, ők akarnak ideált találni?

Veszélyes volna azt mondani, hogy ezt az ideált aligha fogják megtalálni a férfiban. Végzetüket nem rázhatják le magukról, hogy a férfi azt higgye: a nőnél van elrejtve a lét titka. De a gyereket se mellőzhetik, a lakás gondjait se, a háztartást se, az élet megosztott felelősségét sem. Kiszámíthatatlan rombolást végeznek a kozmetikázással s mit érnek el? Futó kalandot. Ezt elérhetik a test mesterséges megváltoztatása nélkül is. Ha csak ez kell. S nagy a gyanú, hogy játszani akarnak tovább, anyák és fiatal leányok, vén mamák, akik maszkíroztatják magukat és apró csintalanságok kedvéért vágják a sarokba azt a kegyetlen tisztességet, amelyiknek rengeteg öröme van, de ezeket még messziről se vizsgálják meg, mert fő eledelük: a férfi hódolata.

És itt vár reájuk a legrútabb büntetés, mert a kozmetikával meghódított férfi valami ösztönös iszonyattal menekül a kikanalazott mellektől és a kipumpált hasaktól. Utálja a rúzsos ajkakat, ha már az övéi voltak. A kikészített nő látványossága élénken emlékezteti őt az ipari kiállítások lényegére, ahol mindennek ára van. És arra, hogy ez a szép báb felgyujtott maga mögött minden intím szerénységet, családot, gyereket, szolídságot, s a pillanatnak él. Állítólag a férfi kívánságaihoz alkalmazkodott, amikor a pillanatnyi tündöklésre rendezte be életét. Ki hiszi ezt el? Inkább fogalmazzuk úgy az indokolást, hogy mindkét fél örömmel engedett a vérében keringő közönségességnek.

A FÉRFI VÉDEKEZÉSE

A másik fél, a férfi, laza erkölcseivel számtalanszor került a vádlottak padjára. És azzal védekezett, hogy túlzott igényeket támasztottak vele szemben, túlsokat vártak tőle, elfoglaltsága vészesen megnőtt, nem volt ideje arra, hogy részletekkel bibelődjék, hogy elmélyedjék és méltányolja a nő rejtett értékeit. Sietnie kellett. De e rohanás alatt is feltételezte, hogy ami aránylagos nyugalmat tudott biztosítani a nőnek, az elégséges kellett hogy legyen a nőiesség erényeinek épségben tartására. Föltételezte, hogy a nő becsületesebb, mint ő és tulajdonságait átmenti e korszakon. Végre is — vetette föl a férfi — én dolgozom, én keresem a kenyeret, én állok harcban mindenkivel, én vagyok kint a fronton, én hadakozom a hivatali intrikákkal, én válok géppé az irodákban, engem aláznak meg a mellőzések, engem idéznek a bíróságok, az adókivetők és a hitelezők, rajtam próbálják ki a keresztényi türelmet s mikor már birkává lettem, mikor már megvastagodott a bőröm és igazán gépiessé váltam, akkor engem racionalizáltak meg és engem tettek ki az uccára. Annyit nem lehet tőlem elvitatni, hogy a lényeges kérdésekben álltam a harcot. És azt is el kell fogadnia a kornak,

hogy lazítanom kellett azokon a részeken, ahol még lehetett: a morális oldalon. Próbáltam volna kevesebbet keresni. Éhenhaltak volna a gyermekeim. Próbáltam volna kevesebb adót fizetni. Leszorítottak volna az emeletről a pincelakásokba. Próbáltam volna elhanyagolni az üzletemet. Lehúzták volna a rollót. Próbáltam volna pályát cserélni. Fölfaltak volna az új környezetben. Nem vehettem kezembe a vándorbotot, hogy külföldön próbáljak szerencsét, mert beleütköztem a fajelméletek új kínai falaiba. Ha keresztény voltam, hiányzott a tőkém, ha zsidónak születtem, le kellett gyűrnöm a közfelfogás akadályait. Ha kötélből lettek volna az idegeim, akkor is kidőltem volna valamelyik fronton, vagy az állam vagy a család igája alatt estem volna össze. Most szememre vetik, hogy túlsokat robotoltam és elhanyagoltam a szépséget, a nőt, a gyermeket és a családot. Hát kiért robotoltam? Magamért, hogy több titkos örömöm legyen? A magam kedvéért elég lett volna az a foglalkozás, amihez értek s amihez kedvem van. Arról nem én tehetek, hogy a világ megbolondult és mindenkit kivetett eredeti medréből s aki ott maradt, azt nem látta el még a mindennapival se. Ki kellett lépnem saját képességeim keretei közül, új mesterségeket kellett megtanulnom, az ifjúság és a lusták szempontjából állást és jövedelmet kellett halmoznom, hogy felszínen maradjak és előbbre jussak. Bennem is él az a mosolygó keleti tunyaság, a Pató Pálok kényelem- és nyugalomszeretete, amelyik a hiábavalóságot és a céltalanságot hirdeti a teli has mellől, vagy amelyik a bölcsességet prédikálja a hiúságok vásárán, de ha idáig züllök, vagy ha idáig tisztulok, akkor egy másik vádbeszéd dörög felém. Az, amelyik a becsvágy kihalásával vádol meg, továbbá érzéketlenséggel a kötelezettségek iránt, rámkeni a fásultság vádját, a szívtelenségét és a család, a nő és a rokonok iránti csúf közömbösséget. Hát most melyiket válasszam? Henyéljek és hallgassam, hogy az amerikai tempó már megérkezett hazánkba, csak én nem akarom tudomásul venni? Vagy vegyem föl a versenyt a viszonyokkal? Bármelyik felfogáshoz csatlakozom, a másik a maga önző fellegvárából hátba támad és szidalmakkal áraszt el. Én nem tagadom, hogy sok minden ragadt hozzám és hogy kisebb lettem a saját szememben is. S hogy nem feleltem meg a történelmi mértékeknek. Azt is szégyelnem kell, hogy hűtlenkedtem. Hűtlen voltam minden eszményképhez, amelyik nem használt szorító vasat, hűtlen voltam az emelkedett formákhoz, a női ideálhoz, művészethez s minden magasztos gondolathoz, amelyik nem volt mindig a sarkamban, mert lencsét kellett láncolnom Szentesre, hogy megélhessek, részletfizetésekre kellett keresnem, hogy berendezkedhessem egy lakásban és ötfelé vállaltam munkát, hogy minden hozzámtartozó megkapja a magáét. Nem állítom, hogy a nő rántott magával ebbe a hajszába és belátom, hogy az államhatalom, a közületek és közintézmények is létszámtöbblettel dolgoztak, többfelé kellett elaprózniok magukat és őket is hátulról korbácsolta valaki. De akkor lássák be az erkölcs kérlelhetetlen főpapjai is, hogy valaki odasompolygott az én hátam mögé is és az én hátamat is véresre verte. Nem akarok a kor képmutatásával takaródzni, de ismer-

jük be, hogy valamennyien beleestünk ebbe a bűnbe.

Hallom azt a vádat is, hogy nem voltam elég jó militarista, nem voltam százszázalékos hazafi, nem hittem a haladásban, nem voltam elég elszánt szocialista s hogy sokszor kint a templom előtt vártam meg a nőt, míg ő odabent elvégzi ájtatosságát. Azt se késlekednek fejemre olvasni, hogy érdekből és nem meggyőződésből támogattam politikai pártokat. E kor férfiainak jellemgyengeségére unosuntalan felhozzák, hogy elfogadtuk a községélyeket s hogy belekapaszkodtunk az államba, mint egy mentőkötélbe. Hallgattam, mikor fölöttem, mint burzsoá fölött, meghúzták a lélekharangot és arra gondoltam, hogy vajjon ki irígyli az én kispolgári jólétemet: a proletár-e, a nagytőkés-e, vagy pedig a fél úton veszteglő nacionalista-e, akik valamenynyien fennhéjázó szólamokkal gyengítették egymást és mindegyik a másik kamrájából akart jóllakni.

Nagy élvezet volna részemre, ha sorra kimutathatnám, hogy milyen tarthatatlanok voltak ezek a vádaskodások. Csakhogy akkor valamennyi vádlómra rá kellene olvasnom, hogy mindannyian szegényjogon pereltek be engem a történelem ítélőszéke előtt. Emlékeztetem önöket például a nyugatmagyarországi fölkelésekre — hogy enyhítsem egy kissé az antimilitarista vádaskodást. Szekereken és gyalogosan kerekedtünk fel az ország minden részéből, hogy fegyverrel védjük meg az ország negyedik sarkát, amelyet az osztrákok el akartak venni tőlünk. Igáskocsikon szállítottuk ki a helyszínére a mezítlábas csapatokat, mert az állam még marhavagónokat se

mert adni ennek a mozgalomnak, annyira tisztelte a harci szellem felbuzdulását. Kormánycsapatokkal kerítettek be bennünket, nehogy Európának ebben a parányi szögletében felüsse fejét az ősi virtus, amelyik mellesleg a humoristáktól is megkapta a magáét. De milyen alapon tarthatta volna fönn magát a meg nem alkuvó katonai szellem ott, ahol a hadsereg létszámát külföldi tényezők állapították meg, mint a gondnokság alá került nagyúr cselédségét a győztes örökösök. Hivatalosan is programmá tették a pacifizmust, kellett a népszövetségi kölcsön és bizonyítani kellett, hogy itt még a hamu alatt sem ég a parázs. Fapuskát kaptak a leventék, folyamot őrizték a tengerészek, s a külföldi katonai attasék minden reggel megszámlálták a gyalogságot, hogy nincs-e több tizedes, vagy hadnagy elbújva a felállított hadoszlopokban. A tiszteket délelőtt polgári ruhában engedték csak be a honvédelmi hivatalokba s mindenféle civil címeket osztogattak ki közöttük, hogy bizonyítsuk teljes leszerelésünket.

Gondolhatott-e arra e kor férfia, hogy ilyen állapotok mellett neki naponta legalább egy órát fegyverfogással kellett volna eltöltenie, hogy megőrizze a harci szellemet és ízig-vérig militarista legyen.

Vagy talán a demokrácia volt-e az a mentsvár, amelyikbe hittel be lehetett volna húzódni e lehetetlen zűrzavarban? A demokrácia és liberalizmus, ez a két esztéta, amelyik a személy-, vagyon- és jogbiztonság belföldi helyreállításáért vérzett s azon túl megint visszatért a szabadság, egyenlőség és testvériség kiszáradt emlőihez. Az idők nem adtak igazat a szociáldemokratáknak se, különösen

mikor nyakra-főre terjedt köztük az elpolgáriasodás. Ahol megvethették lábukat, ott utánozták a kapitalista termelés elismert ellenszereit, a szövetkezeteket, biztosítókat, maguk is tevékeny részt vettek a vállalatok igazgatóságaiban s kifelé úgy festett a dolog, hogy hasonulnak a polgári környezethez, belső meggyőződésüket pedig mindenki gyanakodva fogadta, mert tarsolyukban, mint végső fegyvert, az erőszakot rejtegették. Avagy talán össze lehetett-e egyeztetni az ő elveiket a vallásról, szerelemről, családról és a nemzeti érzésről azokéval, akik a szocialista vezetőknek már a neveit se szívesen ejtették ki. És hol volt a proletariátusban az a megértés és érzés, amelyik a maga számára foglalhatta volna le a férfiak hősi hevületeit? A fel-feltűnő árnyalatok igazán nem számíthattak arra, hogy valaki majd értük kiáll a barrikádokra.

Az egyre jobban gazdagodó állam önkéntelenül is azt a benyomást keltette, hogy ő a legerősebb, de nemcsak hatalomban, hanem erkölcsi tartalomban is és úgy látszott, hogy idővel betölti azt az alkalmi hivatását, hogy újjáalakítsa az életet. Segítségét először önként kínálta, helyesebben kikérte magának, hogy más itt segíteni merjen, akár árvízkárosultakról, akár képvásárlásokról, vagy pedig ha a fagypusztítások pótlásáról volt szó. Rá kellett szokni, hogy tőle várjuk az áldást, mert a nagytőke és az állam versenyében a társadalom még mindig erkölcsösebbnek tartotta, hogy a köz segítsen rajta s nem az a magánjellegű nagyhatalom, amelyik az államot is el akarta nyelni s amelyiknek nemzetközi szíve volt: a tőke. Sorra odajárultunk

állásért könyörögni az államkassza elé és ki hivatal, ki protekció, ki segély, ki szállítás, építés stb. formájában kérte ezt és bizony elfogadtuk, ha az állam provinciája, a főváros, vagy a megyei törvényhatóságok labirintusa nyitott meg számukra egy rést, amelyen át tető alá juthattunk.

Ha tehát vádról van szó, amelyik a fentebbi zuhatagot öntötte a kor férfiai nyakába, akkor a bírák, mielőtt ítélkeznének, nézzék meg előbb jól e korszak embereinek arcát, ezt a ráncokkal és savakkal és kiábrándultsággal elszomorított emberarcot, amelyen mind a tizenöt esztendő elvégezte romboló munkáját és mindegyik hátrahagyta rajta el nem múló emlékeit. Vagy kutassák át a férfiak mellényzsebeit: különböző porokat és mérgeket találnak benne. Ezekkel a fájdalomcsillapító porokkal és szerekkel kellene eltemetni és bebalzsamozni e kor embereit, mint hajdan a harcosokat, akik mellé fegyvereiket fektették.

MEGALÁZOTT MŰVÉSZEK ÉS GONDOLKOZÓK

Ha az átlagember begubózott és minden nagy szabadság, minden dícséretes jogbiztonság ellenére sem tudott passziójának élni, mi várt itt a művészre, aki nem egy szenvedély, hanem a hivatottság megszállása alatt állt. Hallottunk ugyan arról, hogy vannak még művészeti iskolák, hogy egyes képzőművészeti és irodalmi irányok vívódnak egymással, hogy rajztanárok, festőművészek és társadalmi alakulatok komoly mérkőzéseket bonyolítanak le egy-egy állásért, nagydíjért, kiküldetésért és kitüntetésért, de sehol se beszéltek arról, hogy itt vagy ott felbukkant volna valahol egy merész újító, akinek palettáján a kor színei szólaltak volna meg, vagy hogy új és régebbi költőknek, festőknek, színészeknek és íróknak sikerült volna hatalmas és maradandó érdeklődést kelteni a maguk művészete iránt. Üdülőházat verekedtek ki maguknak az államtól. Mit akartak itt kipihenni? A polgári zaklatottságot. A rossz táplálkozás, a kenyérhajsza, az elsorvadás és elfáradás emberi következményeit? Műteremkutatástól volt hangos a főváros, de hol késtek a műalkotások, amelyek tapsviharra ragadták volna az országot, vagy amelyek zajos vitákat kavartak volna föl? A város és állam

a maga ösztöndíjait és tanulmányútjait mintha kimondottan a szorgalmasok közt osztogatta volna szét, olyan csend következett a támogatások elnyerése után. Az indusztria szakszerűsége szántotta föl a betű birodalmát, sokan foglalkoztak az írással, becsületesen és rajongással s kalapot kellett emelni a rendíthetetlen bizalom és akarat előtt, amelyik a leírt szó melegével és erejével nyomult be a közéletbe, hogy felrázza a világot. A visszhang ugyan elmaradt s a művészi és irodalmi termékek fogyasztása és propagálása még nem kapott kormánybiztost, de hova-tovább megérik az állami intézkedésre ez a kérdés is, csak az íróknak és költőknek legyen türelmük, hogy ezt megvárják. Az már eddig is eldőlt, hogy könyvet írni az állami, városi és községi megrendelések mellőzésével: kész ráfizetés. Könyvből nem lehet megélni, írásból még kevésbé, már t. i. annak, aki szerencsétlenségére a könyv szerzője. Mert az ügynökök, kereskedők és kiadók még fenntartják magukat és vállalatukat valahogyan a könyvből, de az író fennmaradása másodrendű kérdés. Író sok van, olyan könyv pedig, amelyikben „van fantázia“ — igen kevés. Már ugyanis üzleti fantázia, mert a költői képzelet nem cikk. A termelés iránya átterelődött a memoár-írókra, szociológiai művekre, statisztikai leltározásokra, tanulságos és felvilágosító társadalmi összeállításokra. A napi politika felületét verdeső színes elméletek ismertetésére, világnézetek boncolgatására. A hasznos szakácskönyvek légiója hagyja el a sajtót. Nem tudni, hogy a kommunizmus öröksége-e, vagy pedig az eredeti tehetségek hiányának jele-e az, hogy derűre-borúra tömörítik a művésze-

ket különböző egyesületekbe, amelyek igen alkalmasak arra, hogy a kari érdekeket szakszervezeti, vagy világnézeti alapokon megvédjék és képviseljék, de ugyanakkor elszakadnak attól a felhőkből álló talajtól, amelyik a művészet igazi hazája s ahonnan polgári és érdekszervezetek nélkül is kitűnően lehet szolgálni egy nemzet kultúráját. Sőt csak onnan lehet, mert az alakulatok olyan száraz, kimért hadműveleti rayont jelentenek, amelyek megtévesztik a műkedvelőket, akik tagságuk révén élvezik a művészeti testületek halhatatlan fényét, azt gondolva, hogy ez a fény az ő tehetségükből is fakad s ezen a címen alkotásokba kezdenek, amelyek nem egyebek, mint egy-egy egyéniség forma-, vagy gondolati csillámai. A műkedvelők pedig nem jelentenek kultúrát, csak civilizációt, nem teremtenek új világot, csak művelik a meglévőt. Ők azok a harcos tömegek, amelyek portékájukkal az állam és a főváros nyakán sírnak, hogy vegyen tőlük, mert nem tudnak megélni és a közületnek kötelességei vannak a művészetekkel szemben. Ők azok, akik megalázkodnak az államhatalommal szemben, mint a képviselőjelölt a kormány előtt. Ők azok, akik virágzó művészetet varázsolnak a csonka napisajtó hasábjaira s kevés kivétellel valamenynyien mind elvetélt költők, titkos lirikusok, képzett tudósok, akik aprópénzre váltják fel nem annyira tehetségüket, mint inkább hitüket. Magához is emeli őket az ujságírás, kenyeret, nevet és tekintélyt ad nekik dicsőség helyett, amelyre úgy szomjaznak, mint a rabok. A napisajtó felékesíti magát velük, kirakatba teszi őket, véredényeit és oldalait megtölti a gondolkozók, cikkírók és versírók parádés felvonulásával, befogva a maga üzleti versenykocsijai elé e nemes paripákat, amelyek eddig megszokták — vagy arról álmodoztak —, hogy egyéni versenypályákon fognak örökké futni. Most húzzák a hirdetések és pausálék társzekerét, a kozmetikával, keresztrejtvénnyel, receptekkel, lábápolással, befőttelrakási tanácsokkal megrakott napilap mozgó vegyeskedeskedését. Tüneményes pályát szárnyalnak be a huszonnégyórás sajtó barázdái fölött anélkül, hogy egyetlenegy soruknak is reménye lenne arra, hogy fönnmarad. Hogy emlékeznek majd reájuk. Hadsoraik közt egész sereg jobb sorsra érdemes zseni rúg be naponta attól a fájdalomtól, hogy elkallódik, mások meg viszont a reálpolitikusok reggelenkénti eldöngetésébe fojtják bele alkotó erejüket. A hírszolgálatra és a közvélemény alakítására vállalkozó napisajtó eleinte megtisztelve érezte magát, hogy írók, költők és eredeti gondolkozók is helyet foglaltak gépíró-szobáiban, önmagát oltotta be ezzel a nemesedésre és emelte fel az irodalmi színvonalra, de később, mikor felismerte az élet süllyedését, akkor díszíróknak alkalmazta ezeket a felvirágzott tehetségeket, fölcicomázva homlokukat a napi élet notabilitásainak, aktív minisztereinek és döntő tényezőinek ünnepi cikkeivel. Az előkelő tollforgatók betörése pillanatában egyetlenegy hivatásos író se tette le a tollat és nem zúdult föl, hogy mi ez? Fejüket válluk közé kapva kísérelték meg, hogy új költők bemutatása, magasztalása és pártolása mögé rejtsék el meggyalázott hitüket, nem véve észre, hogy hattyúdalukat zengik a nagyközönség felé, amelyik már annyira ökonómikus volt

még az olvasásban is, hogy többre értékelt egy miniszteri interjút, mint egy gondolkozó és pallérozott agy elmefuttatását a szőnyegen lévő kérdésről.

A folyóiratokban az időktől elfordult szekták, vagy a főkötőt megvető művelt háztartásbeliek és pepecselő analitikusok ültek tort azon a címen, hogy ők művészek és hogy sajtószabadság van. A széles rétegektől elzárva, a maguk tudományos, kritikai, vagy költői virágoskertjük parcelláira számkivetve lobogtak az elérhetetlen: az írói hírnév után. Hatásuk az életre nulla volt. Önmagukra: a pokol és a purgatórium kettős szenvedése, amelyik írásaikban sokszor a paradicsom küszöbéig lódította őket.

A nemzet pedig joggal tehette volna felelőssé íróit, művészeit és gondolkozóit a gyávaságért, szegénységért és a fantázia megcsonkításáért, ha ő maga annyira össze tudta volna szedni magát, mint Európa más kis államai, mint Dánia, vagy a skandináv országok. Ebben az esetben talán a szellemi munkások se zuhantak volna alá a járom glóriájáig. A nemzet nyögött a pénz, a latifundiumok, a holtkézi birtokok és a bankok súlya alatt, föltápászkodásra se kormányai, se egyháza, se politikusai révén nem volt reménye. S amikor azt látta, hogy a gondolat, a szabadság és a költészet legjobbjai is csak morognak, de engedelmeskednek, akkor ő se tett mást. Szívében élesztgette ugyan azt a hitet, hogy művészei, írói és lapjai elérnek majd valamit külföldön az igazság tekintetében, de ez a hit nagyon halvány volt. Az eszme, az új gondolat felröppentését tőlük várták, mert a

politika kihalt volt, a katonaság kevés, az erkölcsök szitává lyuggatva, az egyház fénybe borulva és a bankok állig fölvértezve a védelemre és úgy sejtették, hogy ha vannak valahol szabadcsapatok, ha bujkálnak még valahol az erdők és hegyek kurucai, akkor azok az eszmék terjesztői és barátai közt rejtőzhetnek.

Azt figyelembe se vették, hogy ezek a művészek, színészek, írók, festők, szobrászok, zenészek, építészek és a gondolkozás többi sorkatonái milyen megalázó szerepre szorultak a társadalomban. Összetévesztették sorsukat a pompásan fizetett sztárok, a szórakoztatási primadonnák pillanatnyi helyzetjelentésével. Magánosok már nem is gondoltak arra, hogy márványszobrot vegyenek, vagy eredeti festményhez jussanak hozzá, ez az állam és a közületek, meg a pénzfejedelmek előjoga volt. De még ők sem éltek vele. Elkövetkezett egy garasos korszak, ez előtt azonban felvillant a fényűzés egy rövid időszaka, amikor a művészek megint jogot formáltak a széles farmerkalaphoz és hosszú hajhoz, mert az állam szóbaállt velük. Úgy tünt fel, hogy a műkereskedőknek csak a selejtes áru jut majd, a műtermek szemete és forgácsa, mert az infláció kövekben és vásznakon is meg akarta örökíttetni egészségtelen bőségét és lázát. Forgalmat teremtett. Felizgatta a képzeletet. Ha néhány évig tart ez a vérfrissítés, talán még divatba is hozta volna a művészeteket és idővel korszakos alkotásokra ingerelte volna. Rövid tündöklése után a böjti szelek az utolsó reményeket is elsöpörték. A nagy színdarabok ciklusai után zajos revűk fergetege köszöntött a művészetekre, a művészek sorba

álltak az államkassza előtt egy kis leszállított utólagos részletért, a nagy aranyérmet bronzban kapták ki, amelyet aranyfüsttel futtattak, nagy tragikus hősök társadalmi bohózatok apáit játszották a színpadokon és a gondolkozó elmék telesírták dühükkel a lapokat, hogy kötve van a kezük és láthatatlan cenzúra működik.

SZÍNHÁZI ÉS MOZIKULTÚRA

Miután nem volt az a hatalom, amelyik a nemzetbe egy magasabbrendű vágyat tudott volna oltani, mindenki elhitte, hogy elég kultúra az, amikor játszik az Operaház, kultúra az, amikor évről évre ugyanazokat a klasszikus muzsikákat hallgathatjuk, kultúra a hangversenyek sokasága és folyamatossága, kultúra a Nemzeti Színház nyitvatartása még nagy áldozatok és gyenge bemutatók árán is — kultúra a színházak szaporodása, a komfortos és kifényesített mozik, mulatók, orfeumok és kabarék sok zsúfolt háza és óriási forgalma is. Hogyne: bizonyos mértékig mindez valóban a kultúra jele, még ha az esti mákony, amelyet a jó előadás olt az emberbe, hamar el is tűnik és üresség marad utána. De a kultúrának talaj kell, amelyiken jogosan és zavartalanul virágozhat. Környezet, közönség és jövő kell, békés társadalmi osztályok, elintézett politikai kérdések és tűrhető szociális viszonyok ágyazzák körül, hogy ne ríjjon ki, ne nyugtalanítson, hanem vonzzon és megelégedettséggel töltsön el egy egész népet. Ha egy mozidíszelőadást, amelyikre magas személyiségeket hívnak meg, csak nagy rendőri készültség kivonultatásával mernek és szoktak megrendezni: az a kultúra valahol beteg és a betegséget vagy eltakarják

a rendőrsisakok fényével, vagy már annyira vakok, hogy nem is látják meg az imádott és magasztalt kultúra hullafoltjait.

Pedig mennyi bukdácsoló színházi vállalkozás figyelmezteti a magyarságot arra, hogy a nemzet kultúrája és a nemzet útja elszakadt a régi értelemben vett szellemi szükséglettől. Attól a szükséglettől, amelyik a régi magyar fővárost el se tudta másképpen képzelni, mint húsz színházzal és száz mozival felfegyverezve. Ha gazdasági és politikai nagyhatalom volnánk, akkor ez a kultúrfegyverzet, amelyik a nyelvet, a szellemet, a mulattatást és a szórakozást szolgálja, talán még kevés is volna nekünk. Megelégedni azzal, hogy kulturális tekintetben itt aztán minden igényt ki tudunk elégíteni ezzel a mammutszervezettel: ez igazán nagy rövidlátás. Senki se siratja itt azt a rengeteg erőfeszítést, ötletet, időt, ideget és pénzt, amit ennek a mammutszervezetnek fönntartásába beleölnek, pusztán azért, hogy jól mulassunk és élvezetekben el ne maradjunk a többi könnyelmű világvárostól, amelyeknek esetleg igazán joguk van ahhoz, hogy állandóan jól érezzék magukat. Senki se fordít hátat ennek a rögeszme-kultúrának, amelyik a selejtes darabok légióját szervírozza nekünk, posványt áraszt maga körül és kedvenc malackodásait űzi a házasság, házibarát, a szerelem és a gazdagság tetszetős bálványai körül. Színvonalnak nevezik, hogy egy sereg álmodozó leányból görlcsapat lesz, beérkezésnek, amikor egy-egy tehetséget kegyeibe fogad a közönség. Az a közönség, amelyik kilométereket gyalogol a teli cekkerrel, mert nincs pénze villamosra. Vagy az a szerencsésebb közönség, amelyik azért megy a színházba, hogy ellenőrizze a másik páholyban a hölgyek brilliánsszaporulatát.

Mély volna ez a színházi kultúránk akkor, hogyha ez a sok színház valóban nagy lelki szükségletet elégítene ki. Csakhogy a lelki szükséglet kevés és kicsi. A színház látogatottsága nem annyira a műsortól függ, mint inkább a jó vagy rossz időtől. A színigazgatók a meteorológiai rovat leghűségesebb olvasói. Ezért hallgatnak rádiót is. Szép időben elnyelik a közönséget a hegyek, a csónakok, strandok és a zöld villamosok. Oda se hederítenek ilyenkor a hallhatatlan műre, vagy a sztárok szekszepiljére. A tíz- és negyvenezres tömegek a sportpályákon azt bizonyítgatják, hogy a szellemében elfogult színház forgószínpada, vagy félmeztelen száz görlcsapata szemérmetlen szaladást jelent a közönség alantas kegyeiért. A nemzet szellemi életében ugyanaz az átok sujtja a színházat, mint a politikát, vagy mint a gazdasági vérkeringést: hivatás nélküli. Célja a megélhetés. Eszköze: a mulattatás. Tévelyeg, nem is találhatja meg az igazi utat, mert a magasabb műveltségi rétegekben se jelölik ki határozottan az egyetemes és lángoló célt, amelyik magafelé sodorná a nemzetet. Szavak röpködnek csak, nem tettek. Tettnek magasztalnak föl olykor — kínjukban vagy nagy nélkülözésükben — már egy-egy kiemelkedőbb beszédet, vagy cikket is. És ezen rágódik aztán az egész közélet. Hogyne rágódna tehát a gyári termékeken a színház, amelyik úgy borzong ettől a szótól, hogy haza, mintha a sarkok lehellete csapta volna meg. Borzong, mert nincs közvélemény körötte, amelyik ezért a

szóért élne és halna és dolgozna. Borzong, mert egymaga nagyon gyenge legény ahhoz, hogy flitteres eszközeivel, reflektoraival, rosszul fizetett személyzetével és pénztelen vállalkozóival megkísértse a legnagyobbat: azt, hogy új irodalmat teremtsen. Hogy színlapjára kinyomassa az új témákat, hogy új hangot merjen megütni anélkül, hogy önmagát meg ne üsse a hatóságok kínai falába. A színháztól várjuk el, hogy vásárra vigye a bőrét, amikor mindenki a bőrét menti? Lemondjon az olcsó sikerről, le a ruhatári nyúzásról, amikor mindenki a közönséget nyúzza és mindenki az eltörölt borravalókból él? Belefogjon a százszázalékos irodalom művelésébe, amikor az egész világ filléreit számolja s az irodalomtól úgy fél, mint valami kiásandó irredentától, amelyik okvetlenül véráldozatot kívánna? Kit gyujtson föl a színház? A pénzüzéreket, akik a valúták hintázását figyelik, vagy a középosztályt, amelyiknek friss hajtásait, az ifjúságot a társadalom csak kultuszminiszteri állásközvetítéssel tudja ezerkétszáz sanyarú kenyérhez juttatni? Vagy az írókat és színpadi szerzőket tegye felelőssé a kor az eltespedésért? Hiszen kitűnően élünk így is, nincs itt semmi baj, minek kinézni a jövőbe az ablakon, mikor ezt a nemzeti céloktól messze eltávolodott színházi kultúrát olyan jól fűtik kéziratokkal és élvezetes színdarabokkal. Senkinek se szorítja itt össze a torkát a félelem amiatt, mert nemzet és kultúra különválva élnek. Amiatt se, hogy a színpad is kisiklott a nagyratörés kezéből, mint ahogyan a nagyratörés elvesztette a parasztot is, a mágnást is és a hivatalnoki osztályt is. Talán még önmagát is. Nem is tudjuk, hogy hol

él, csak azt halljuk, hogy egyes dikciókban lobban fel, mint a mult kísértete.

A darabok túlnyomó részének az az alaphangja, hogy fent kell tartani az átmeneti jólétet és nem szabad izgatni a közönséget azzal, hogy áldozatokat kell vállalnia egy nagyszerűbb élet kedvéért. Jó ez így, ahogy van. Az aranylamé-szövetek zuhataga a színpadon, álomhajók pazar kiállítása a revűkben, hozzá könnyű muzsika és a bőrök selyme, a színésznők szépségének és tehetségének varázsa kit nem nyugtatnának meg afelől, hogy legelsőrangú káprázatot nyujt a színház, ha pedig ezt nyujtja, akkor erre módja van, ez jogos és bátran lehet élvezni is. Hogy mindez Potemkin-ragyogás és hogy mindez gyökér nélkül ámítja önmagát is, ezt föltételezni sértés lett volna. Barbár és majdnem balkáni tempónak minősítették, amikor valaki a mai viszonyok között kétségbevonta a művészetek, az irodalom és a színház öncélúságát s az önmagáért élő káprázatot, amelyik megtagad minden közösséget környezetével, korával és az idők követelményeivel. Ez a tisztelettreméltó joga a képzeletnek és a költészetnek mitse csorbult volna, ha ez a képzelet és költészet a nemzetből hajt ki, vele együtt él és vele együtt álmodik. De ez az elkényeztetett korszellem, amelyik a béke aranykorához volt szokva, a színpadot is kivonta abból a szellemi közmunkából, amelyikre a társadalom hetvenöt százaléka rá volt utalva, ha akarta, ha nem. A színpadi termékek túlnyomó többsége locsogás volt, nyomtalanul tovasikló csevegés, fáradt formák közt, kopott patrónok használata mellett — és ezt védte, ezt a halom konfekcióárut a jóhiszemű

művészek és meggyőződéses írók egész hada, maguk is érezve a fároszok nyomasztó hiányát és a hátuk mögött megnövekedett mesteremberek tűrhetetlen tolakodását. A korszellem azonban a profitot imádta, nem a hazát, nem a nagyságot, az egyetemes jólétet és nem a férfiasságot. A profit, természetes, hogy teljes szabadságért harsonázott e fentebbi fogalmak közt, félretolva őket útjából és a hazának olyan értelmezést adva, amelyik nagyon hasonlított a fenékig kiürített unalomhoz. Hogy a haza, még a profit szempontjából is, a legragyogóbb vállalkozás lehet, azt nehéz lett volna a petyhüdt és taplószívekkel elhitetni. És ebben a tiltakozásukban megerősítette őket a félhivatalos irodalom műkedvelői prepotenciája, amelyik a maga álmos és sablónos dolgozatait a trikolór fővédnöksége alatt tukmálta rá a színpadra, megdöbbentve azokat is, akik tudták, hogy az úgynevezett konstruktív irányzat éppen olyan kimeríthetetlen lehet és éppen olyan szabad, színes és művészi, mint a másik, amelyiknek ezekben a koldus időkben kevésbé volt létjogosultsága.

A színház bizonyára összeroskadt volna, ha egy hódító és bátor közvélemény megterheli a maga kívánalmaival. S a meleg mocsarakat kedvelő művészet is fuldoklott és zokogott volna egy igazi új stílus kíméletlen szélviharában. Inkább meghaltak volna az enervált és erotikus lelkek, de nem ismerték volna el, hogy a színpadon is át kell ereszteni a nagy nyomorúság idején a szarmata síkságok szeleit, hogy kisöpörjék a sok irodalmi szemetet.

A sokkal fürgébb film vígan betetőzte a háborúutáni kultúrát olyan nemzetközi szemfényvesztéssel, amelyik mindenre jó volt, csak arra nem, hogy ébren tartsa ebben a népben a kielégíthetetlenség vágyát. Első-, másod- és harmadhetes mozik sötétkamráiban jutottak hozzá a legfelső, közép- és alsó rétegek a legízletesebb tömegkoszthoz, amelyik fínomabb falatokat is osztogatott és behálózta áldozatait a könnyű és olcsó szórakozás örömeivel. A polgári mocsarasítás legkiválóbb eszköze a nemzetközi film volt, az elálmosítást, beletörődést, az igénytelenség és lealacsonyodás legfelső fokát éppen azáltal lehetett elérni, hogy néhány fillérért bemutatták a népnek az egész nagyvilágot, megkívántatták vele a hollywoodi csillagok pálmáskertjeit, az amerikai cowboyok hőstetteit, az angol és német és francia társadalmi és történelmi nagyságokat, égig magasztalt idegen nőket és tehetséges idegen színészeket, akiket csodálni lehetett, írni nekik, bedobni a levelet a mozi halljában a gyüjtőszekrénybe és a jámbor nép elhitte, hogy ezek a jelentéktelen világnagyságok személyesen válaszolnak neki. A gyermek fantáziája megtelt az idegen lovagok és filmhősök neveivel, elfordítva a gyermek érdeklődését a saját fajtája történelmétől. Az újkor kamaszai és fickói lenézték a tanítót, aki olyan elhanyagolt és szűkre szabott anyaggal molesztálja őket, mint például Magyarország hős asszonyai, amikor naponta Greta Garbóért és a különböző nyakatekert angol missért lehet lelkesedni a moziban. Mi volt a Toldi epikája Tarzan hőstettei mellett? Ki emlékezett Doberdóra, amikor az elegáns amerikaiak mutatták be igazán, hogy mi volt a pokol? A páratlan technikával és olykor

művészettel megépített sok idegen film nem hogy versenyre kelt az elsápasztott magyar történelemmel és a vérszegény magyar élettel, hanem úgy a nyakára hágott ennek a mi elhagyatott életünknek, hogy a magyar filmgyártás még a fejét se tudta kiemelni ebből a pazar külföldi áradatból. Csak alkalmatlankodni tudott itt neki, el nem számolt százezrekkel és olcsó emberanyagát, meg még olcsóbb műtermeit kínálgatta a piacon, egy-egy szerény magyar kópiáért. Adminisztrált és cenzurázott, mintha ő volna az úr és ő irányítaná a filmtermelést és a filmellátást. Fontoskodott, míg végre kapott néhány csikósjelenetet és cigánymurit. Senki sem érvelt azzal, hogyha a nemzet ideiglenesen le kellett hogy mondjon hadseregéről és katonai hatalmáról, akkor az idegen tájakról és művészekről is le tud mondani. A lányok éppen olyan szépeknek születtek volna Magyarországon külföldi filmek nélkül is, mint azelőtt. A férfiak se lettek volna nyomorékabbak. Ellenben mikor a győztes nagyvilág olyan gazdagon tárta fel szépségeit és luxuscéljait, mint ahogyan azt a filminvázió tette, akkor a hazai kis célok és szépségek érthető módon elszürkültek, elmosódtak és eljelentéktelenedtek. A hivatalos lelkiismeret gyöngéd kísérleti nyula lett a hazai táj és a hazai művészi anyag, a tőke harca a hatóságokkal és a piacnak nem is számító kis országgal, amelyik a maga szándékait még megpaprikázta a faji kérdések frontális kiélezésével is. Banánhoz éveken át senki se jutott hozzá és ebbe az égre kiáltó koplalásba senki se halt bele, egyetlen gyarmati nagyhatalom sem üzent hadat ezért a csonka országnak s be kellett

hogy érjük e borzasztó időszakban a zamatos magyar almával, mert még a narancsot is ki merték tiltani. Amivé a művészet a filmgyárosok üzleti kezében lett, az semmivel se különbözik attól a kéjtől, amelyet a gyomorizmok éreznek, mikor feldolgozzák — például — a banánt. Ma már elképesztő arról beszélni, hogy nem kell — nem okvetlenül kell — a rengeteg külföldi film, a külföldi ellátás olyan természetes, mint a levegő és iszonyú távolság választ el bennünket attól, hogy a kultúrember meg tudjon élni e merőben idegen táplálék nélkül is. Rossz irányba tévedt a saját filmgyártásunk, élhetetlen volt és alkudozó, nem tudott súlyt adni a nemzeti érdekeknek, mert akik ezt irányították, azok elsősorban a maguk filmszcenáriumát akarták a lepedőkön elsütni és a maguk fix fizetését is biztosítani akarták.

KÉNYELEMVÁGY ÉS TILTAKOZÁS MINDEN TEHERVISELÉS ELLEN

Ha csak a nemzetközi filmek visszautasításán múlt volna a nemzeti föltámadás ügye, akkor talán lett volna bennünk annyi elszántság, hogy visszadobtuk volna a világnak ezt a porlasztó és puhító élvezetet. De hát a kész árunak ez az elfogadása csak egyik tünete volt az egyetemes kényelemvágynak. Megszenvedtünk a pihenésért — ez volt a hadviseltek principiuma. A gerstlivel és a tökfőzelékkel megkínzott ellenforradalom nem is olyan alaptalanul vágyott a normális kosztra. A forradalom katonai undorát csak a legszívósabb szervezkedés tudta ellensúlyozni, a megszállások fosztogatásai még magasabbra verték a vágyat, hogy el lehessen végre békésen nyúlni a béke babérain, még ha ez a béke csak egy kemény priccset is kínált a a nemzetnek. Rárogytunk erre a kőkemény ágyra, mintha ezt most már ki se lehetne többé cserélni egy széles és alkalmas fekvőhelyre, hanem mintha ez lenne a végső megoldás. A megpróbáltatások megállították a nemzet fejlődését, a trianoni béke köröskörül gátakat emelt, a nemzet nagyratörő álmai megtorpantak és visszafelé áramlottak, virágzó mocsarakat teremtve egyeseknek és a kiváltságos foglalkozásúaknak. A boltosok megtöltötték pultjaikat kívánatos párizsi portékával, kedveztek az egyéni ízlésnek s bevezették a részletfizetést az egész vonalon, csakhogy felébresszék és fűthessék a polgári hiúságot. Iparfejlesztés és az ízlés nemesítésének lobogója alatt a legraffináltabb ötletek bukkannak föl. Egyik ünnepelt színésznőnk például megrendelte Pompadour ágyának másolatát, mire egész sereg pénzes asszonyt lep meg a láz, hogy ő is ilyen antik ágyba bújhasson. Egy arany pezsgőhűtő-vödör, amelyet egyik művésznő kapott ajándékba hódolójától, felizgatja az összes szabad pályán működő csillagokat, valamennyien fölértékelik újra önmagukat és a villavásárlások sorozata jelzi, hogy a férfiak siettek kielégíteni a lázadó angyalokat. Hatalmasat ugrik az autók száma. Az áruházak elkápráztatják a tömegeket a csillogó műselyemharisnyákkal. Lakástermelésre korbácsolják az államot és a fővárost, megindul egy szédületes költözködés a magasabb színvonal s a nagylakások felé, hogy aztán néhány év mulva csúfos visszakullogás kezdődjék a szobakonyhák siralmas zugaihoz. Panamák robbannak az építkezéseknél, visszaélések sülnek ki a kerületi adópénztáraknál, költekezni és terjeszkedni akar a sekrestyés, a cigányprímás, a kishivatalnok és a fezőr is, a harácsolás jellegét ölti fel a vagyonszerzés s hiányzik belőle az a szolid tempó, amelyik megfontolásra vall s amelyik az erkölcsöt nem kockáztatja az anyagi eredményekért.

Az állam lépést tart, sőt elöljár ebben a felviharzó jólét-üldözésben, kifejleszti az adórendszert s azon a címen szedi be az adó-

milliárdokat és billiókat, hogy mindezt a közgazdasági vért ő visszalöki a társadalom ereibe. Az állam is fut Pompadour ágya után és hasznos beruházások címén palotát emel a halaknak, Szent Márk teret a szegedieknek, megközelíthetetlen iskolákat a tanyáknak, luxushotelt a középosztálynak és felhőkarcolót a cselédbejelentők és az aggkori biztosítás aktáinak. Míg tart a pénzbőség, a nagyarányú állami befektetéseket csak igen kevesen kifogásolják. Mikor aztán józanabb pénzpolitikát kellett kezdeményezni, az egész megrémített társadalom felhorkant az itt maradt közterhek és terebélyes adórendszerek láttára, tűzzel-vassal próbálták visszanyomni az államot a politikai irányítás szűkebb falai közé, de ki bírt ezzel a százkarú polippal, amelyik még mindig abban a fölényes hitben tetszelgett a történelem tükre előtt, hogy ő alkotott és helyes irányba vezette a nemzetet, mikor a papírból is — állítólag — aranyat csinált.

A tizenötödik év végén mindenki fel van háborodva, hogy mennyi baja van az adókkal és hogy milyen óriási labirintus ez a gépezet. Pedig az állam saját polgáraitól tanulta a fölösleges szipolyozás kiépítését és annak a vagyonnak felhalmozását, amelyik csak a lét pillanatnyi kínjait tüntette el, csak az átmeneti célokat szolgálta, zsongított és hitegetett, de semmit sem oldott meg tökéletesen. A ma szerény magaslatairól semmit se látunk olyat, ami örökéletű volna s ebből a korszakból származott. A történelem nem látta eddig hasznát annak, hogy az állam megtollasodott. Nem is igen fogja látni. Az ünneplések és díszpolgárságok zaja hatolt át

az új korba ezekből az állítólagos újjáépítő időkből, néhány freskó és életrajz hirdeti, hogy e tizenöt év alatt is mozogtunk. Az eltunyulás olyan méreteket öltött, hogy a háj- és zsírréteg tiltakozik rajtunk minden közteherviselés ellen, részben mert nem bíznak az emberek a honmentők magasabbrendű képességeiben, részben pedig, mert mindenki fél a bizonytalantól és édesnek érzi azt a limonádét, amelyet a közszellemből ma mindenki a szájába szürcsölhet. Ez a szavaló és tehetetlen államszervezet kolonc az emberek nyakán, szeretnék lerázni magukról, lefejteni és lefaragni, nehogy egyszer tényleg ráhibázzon magasztos és történelmi céljaira, amelyekért aztán komoly áldozatokat kell majd hozni. Nem látják tisztán erkölcsi és politikai céljait, mert pillanatnyilag talán nincsenek is és ez vakmerővé teszi az embereket, a markukba nevetnek, mikor a pénzügyminiszterek az adómorált prédikálják és pillanatnyilag úgy fest a helyzet, hogy talán joggal kiáltják a kincstár felé, hogy új állammorált követelünk! A fixfizetések nimbusza, a jogrend, közrend, a családi házak és telkek szerelme, az aránylagos nyugalom és színleges boldogulás anynyira megerősítették az egyéni kényelemvágyat, hogy ezt semmiféle politikai manőver nem tudja többé felrázni. A zászlóbontás: pusztába kiáltó szó. A program: pont a napirend tárgysorozatán. A hit: gyanús vihar, amelyik mögött egyéni üzletet szimatolnak. Az akarat imponáló ritkaság, amelyikre száz nagytőke csap le, hogy mihamar felőrölje. Aki nagyot mond, azt nyomban körülveszik, hogy zavart ne csinálhasson. Olykor színlegesen visszavonulnak egy-egy külpolitikai akció

elől és hallgatnak, nem gyanúsítanak és nem interpellálnak, hogy aztán más ügyben megalkudhasson velük a kormány.

Fő a harmónia és a polgári kényelem.

SOKBA KERÜL A JOG- ÉS KÖZBIZTONSÁG

Az államháztartás tételeit alaposan megkritizálták és nem szégyelték megmondani, hogy a nyolcszázötven millióra lenyomott költségvetésben sok az a kétszáz millió, amelyet a nyugdíjasokra költünk, sok a külképviseletre elherdált összeg, nyomasztó a személyzeti kiadás tétele és sok az üzemekre való ráfizetés is. Számolni kitűnően tudtak az emberek, amikor summákról volt szó, de amikor sor került volna arra, hogy összeállítsák: mit fizettünk rá erkölcsileg a köz- és jogbiztonságra, akkor senki se nyúlt a penna után.

Valamelyik belügyminiszter észrevette azt, hogy a községek kétszázszázalékos pótadókat vetnek ki, de afölött már mindenki tovasiklott, hogy egy ökör napi ellátása többe kerül, mint amennyi napszámot fizetnek a nagybirtokosok a nincsteleneknek. Meg se próbálták, hogy az ifjúság hogyan viselkedne egy önvédelmi mozgósítás esetén, mert hiszen segélyeket húzott, menzái és kaszárnyái voltak, taxirendszámokat kapott és tandíjmentességet élvezett. Rendesen ellenzékieskedett a demokrácia is, mert noha voltak választási sérelmei és ezekkel csapkodta is a Ház asztalát, mikor erre módja volt, de frontja mögött ott nőhetett az égig az egész kartel- és tröszt-

világ, amelyik erősen reflektált arra a megszépítő biztonságra, amelyet az államnak kötelessége volt nyujtani. Az egyház ki-kieresztette ostorát a sarcolók és habzsolók hátára, de attól tartózkodott, hogy megváltozásra kényszerítse a törvényhozók szellemét, mert hol a katolikus autonómia lógott feje fölött a levegőben, hol egy bárd éle villant meg, amelyet a testvéregyházak, a protestánsok kaptak kézbe és az egyházi vagyon gyökerére illesztették a fejszét. A parlament miért nem áldozta volna föl magát, ha a nemzeti hagyományokról, a nemzet jövőjéről és boldogulásáról volt szó, de amikor a szólásszabadságot védhette és igazolhatta, akkor nem volt bolond, hogy félreálljon és átadja helyét esetleg egy becsületes diktátornak, aki még arra is képes lett volna, hogy titkosan választasson.

És így ment ez végig az egész közéleten. Volt kétezer ember Magyarországon, akinek havonta a jövedelme állítólag elérte a százezer pengőt. Ez a kétezer ember meg tudta akadályozni, hogy a törvényhozás mindenkit elnémítson, aki hozzá szeretett volna nyúlni a szabadverseny időszerű korlátozásához. Átmenetileg legalább, hogy némiképpen helyreálljon a javak majoritásának illúziója. És a korszak hivatalos és félhivatalos szellemi szócsövei köz-, vagyon- és jogbiztonságnak nevezték azt a káoszt, amelyik a kubikusoktól a tisztviselőkön át egészen a legfelső úri osztályig mindenkit elégedetlenné tett. Ennek az elégedetlenségnek leplezése, dugdosása a nyilvánosság szeme elől sokkal többe került, mint a kipécézett nyugdíjas-számla, vagy mint a felhánytorgatott külképviseleti költekezés.

Hol volt az az eleven rendőrség vagy fényes kakastoll, amelyik ellenőrizni tudta volna a keserűség szétszivárgását a lelkekbe. A vagyon- és jogbiztonság azért került sokba, mert mérhetetlen erkölcsi kincset veszítettünk el az egyháznál is, az ifjúságnál is, a tőkénél is és a politikusoknál is. Az egész vonalon a rombolás jelei észlelhetők, noha a felszín nyugodt és a látszat biztató. Tudunk például közel háromezer társadalmi egyesületről, klubról, szövetségről és alakulatról, amelyeknek zöme hazárdjátékból tartotta fenn magát. Fémjelzésük a közfront felé mitse változott, csak éppen hogy belül, az alapfalaknál álltak nyakig a talajvízben. Ezek az egyesületek korántse merültek ki hangulatos műsorok lebonyolításában és farsangi esték, felolvasások, viták és közérdekű állásfoglalások megrendezésében, hanem a társadalmi szereplés köntöse és tógája mögött politikai aspirációkat ápolgattak, kartoték-központok voltak, támpontjai és hátmögötti támfalai egy-egy csoport, vagy személy érvényesülésének. Működésük meghamisítása volt annak a nyiltan vallott elvnek, hogy nem politizálnak és megtévesztése annak a fenkölt ideálnak, amelyet a polgárok szabad egyesülési joga rejtett magában. Itt-ott még büszkén hirdették, hogy ők nem politizálnak, mintha a politikával való foglalkozás lealjasodást és veszélyt zudíthatott volna reájuk, féltek is tőle és elhárították maguktól, ha valaki nyiltan politikai táncra kérte fel őket. Az egyesületek azonban alig-alig őrizhették meg társadalmi érintetlenségüket, nem szabadulhattak meg a politikai bujtogatásoktól és mozgalmaktól, mert még a jámbor bélyeggyüjtők is bele-

keveredtek a politikai hullámokba. Olyan kicsi volt az ország, hogy a politika ráért arra is, hogy még a tyúkszemirtást is politikai alapokra fektesse. S amit a politika vagy a világnézeti harc szele megérintett, ott a szakszerűség ijesztő sorvadásba esett.

Ha ez a politika olyan közbiztonságot teremtett volna, amelyik főképpen kifelé érezteti egyre növekvő súlyát, akkor legyen tele hazugsággal — ha már elkerülhetetlen — a belső társadalmi és egyesületi élet, maradjon meg a sok és nagy adó, nőjjön a fellegekig az adminisztráció és veszítsünk még többet el a polgári erényekből és kincsekből. De ez a politika egyre csak hirdette, hogy a külpolitikában várandós lesz. Az áltatás művészete abba a hitvány álomba ringatta a társadalmat, hogy ő vagyon-, jog- és közbiztonságban él. Soha nem szabadították rá erre a nemzedékre a kijózanodásnak azt a keserű dühét, amelyik el meri tépni a kutyatartó láncokat. Sajtószabadságról emlékeztek meg?... No, erről a világos jogról maga a sajtó mondhatta meg legkevésbé véleményét. A jogbiztonság hiába vert gyökeret a lélek legmélyén — és jól tette, ha ott maradt és nem indult el ténylegesen megkeresni a maga igazát, mert belekerült egy olyan igazságszolgáltatási labirintusba, amelyikbe vagy beleúnt, vagy az ácsorgásban, bélyegzésekben, huzavonákban és a szerteágazó, szépen fejlett igazságügyi bürokráciában felőrlődött az idegrendszere, elvesztette rajta a drága időt s végül hitét is, hogy egyáltalán van igazság ezen a földön. Az a finom és szövevényes tudomány, amelyet a jog jelentett, a jogkeresésben nem alkalmazkodott az idők kényszerűségéhez, perrendtartása és igazságszolgáltatása a sérthetetlen lényeg csonkítása nélkül nem tudta elképzelni az ügykezelés és elégtételadás egyszerűségét és gyorsaságát se. Egyedül a bírói tekintélyt tudta megóvni a megmételyezéstől és abban a magasságban megtartani, amelyre elkerülhetetlenül szükség volt. De minő áron!... Milyen megdöbbentő bírói fizetések mellett és milyen apparátus alapján! A bíróságok irattárai monumentális aktamúzeumok voltak, a magas mennyezetekig duzzadó polcokkal, a létrák erdeje kellett egy-egy betöréses akta kiemeléséhez, nyolc-tíz fórum szignálása, kilincselés, várakozás, zavar és félreértés eloszlatása s mindez fojtott türelmetlenség mellett folyt le. Nem az ügy került nagyon sokba, hanem az idegeket tépte szét az eljárás. Ügyvédhez menni: ettől úgy borzongtak az emberek, mint a foghúzástól s talán nem is az ügyvédek tehettek róla, mint inkább az avatagságában romhalmazzá dagadt jogszolgáltatás. S az ügyvédi kar nem azért itta meg a levét ezeknek az időknek, mert sok volt a bejegyzett tag a kamarában, vagy mert nagyon elszaporodtak a zugprókátorok és zugirászok, hanem azért, mert az ügyfelek nem fizettek, az ügyfelek tartózkodtak az igazság palotájába belépni, irtóztak a hosszadalmas és körülményes és drága zaklatásoktól és inkább elkerülték az ügyvédeket is. Vagy kiegyeztek egy kávéházban a pereskedő felek, vagy választottbírósághoz folyamodtak, ha már égtek, hogy megtudják az igazat.

Bagatell jelentőségű volt az, amit mi az óriási adókból pénzben elköltöttünk a politikai, a jog-, a vagyon- és közbiztonságra. Bagatell, de igen terhes. Azonban az anyagiakon

kívül rettentő árt fizettünk akkor, amikor tizenöt évet elszalasztottunk úgy, hogy a politika bizonytalanságban tartotta az embereket. Űzhettek volna tízféle színű politikát is, csak lett volna közös alapjuk, nyilt vagy titkos. Még a világnézeti utópiákat és lelkes erőket is gyöngéden rá kellett volna tolni a helyes és egyedüli működési területre. Ez a kor is szerette a szó mámorát, a játékot okvetlenül meg kellett hagyni a kezükben s hiba volt, hogy valaki, vagy valakik nem lepték meg őket új játékszerekkel. Bizonyítgatták ugyan, hogy valamennyiüknek közös alapja a hazaszeretet, de oly kimerültek, oly fáradtak és kiábrándultak voltak, meg anynyira magára hagyták az európai konszernben a magyarságot, hogy a szeretettel semmire se vitték, mikor meg akarták közelíteni azt a fenséges molochot, amelyet a haza fogalma takar.

A SAJTÓ SZEREPE

Azt ez a korszak is megtehette volna, hogy panaszát és könnyét dalokban sírja el, ha már tettekre nem ragadtathatta magát, hiszen a világosi leveretés után például dalban folyt a perbeszállás a végzettel. Szurony helyett a toll szikrázott, a szó és a kép mögött bujdosott a nagy nemzeti keserűség. Meg lehetne állapítani, hogy az irodalom miért futott meg a kolosszális trianoni katasztrófa elől, vagy mondjuk: miért húzódott vissza tőle. De semmiféle szemrehányás, ítélet, vagy megbélyegzés nem segítene az ügyön. Talált ez a nemzeti háborgás és harag fürgébb szószólót, a napisajtót, amelyik a nemzet ügyét hónapok alatt túlemelte az összes párt-, osztály- és világnézeti kereteken. Mondhatni hivatott képviselőjévé lett a sajtó mindannak, ami egy nemzet mindennapi életéből a halhatatlansággal tart rokonságot. A kormányon lévők botorkálhattak az adminisztráció és a létfenntartás siralmas bozótjában: a lapok szeme elől sose tűnt el a nagyság tükre. Marakodhattak egymás közt, de abban egyetértettek, hogy nincs többé defetizmus. Valamennyien elhagyták a nemzetközi nyegleséget, a hazátlanok, istentelenek, vallástalanok és erkölcstelenek kedvenc stílusát, az üres és szellemes fennhéjázást, a történelmi osztályok

gyalázását és állandóan olyan riadókat fújtak, hogy a felelős tényezők rémülten fogták be a fülüket, mikor ezek a harsonák megszólaltak. Készségük olyan határtalan volt, hogy a nagyközönség rákapott egy igen kényelmes megoldási módra, helyesebben: egy veszélytelen hadmozdulatra. A legkisebb megmozdulást is megíratták a lapokban, beküldték, betelefonálták és bűvös erőt vártak attól, ami a lapokban megjelent. Minden egyesület megalakította a maga sajtóbizottságát, sajtóreferense meg aztán igazán minden asztaltársaságnak is volt s a legtöbb esetben csak a sajtó hasábjain élt a mozgalom. Mögéje nézni nem volt tanácsos, mert ott se tömegeket, se természetfölötti erőket nem igen talált az ember. Olyan hit sugárzott a nyilvánosság szervezetei felé, amelyik föltétlenül bízott a sikerben, ha a sajtó valamit szóvátett. Nagyot néztek, ha egy panaszos levélre még mindig nem állt meg házuk előtt az autobusz, vagy hogy a trianoni határok az egyesület közzétett egyhangú határozata után is mozdulatlanul ott maradtak és még mindig nem omlottak össze porrá. A közönség körében olyan egyetemes sajtóhangulat épült ki, hogy egyes lapvállalatok ellen hirdetett bojkottmozgalmak eredménytelenül ültek el. És ezt a rokonszenvet egyformán élvezte a jobb- és a baloldali sajtó. A széles tömegek iskolázatlanok voltak a világnézeti harcokban, a terjeszkedésnek és fennmaradásnak nem a világnézetben volt a nyitja, a világnézet, mint sajtóalap, megbukott e korszakban s elég volt a lappéldány árának néhány fillérrel való leszállítása ahhoz, hogy az illető olcsóbb orgánum ismét veszélyeztesse a drágább

sajtótermékek egzisztenciáját.

A lapok ügyesen fokozták a beléjük vetett bizalmat. Soha nem hangzott el többször, mint ezekben az időkben, hogy a sajtó nagyhatalom. A döntő kérdésekben a sajtó is éppen olyan tehetetlen volt, mint bárki más, ez azonban soha nem tűnt ki, mert a lapok olyan színesen forrtak össze az élet gyakorlati kis ügyeivel, hogy hasábjaikon óriási szenzációk sorakoztak egymás mellé, amelyekben egytől-egyig a köznapok apró mozgása izzott. Nem elvi magasságokban jártak az ólomsorok, hanem a mindennapi gondok csataterein: a parlamentben, a közgyűlésen, rendőrségen, törvényszéki tárgyalótermekben, bankok, vállalatok irodáiban, kint az uccán s rávetették magukat a gáz, víz, villany árának megvitatására, a színésznők intimitásaira, munkásmozgalmakra, a tudósok afférjeire s általában az egész kavargó mindennapi életre. Ha az embereket jobban érdekelte a pohár víz, amelyikben vihar zajlik le, mint az Adria, amelyik messze van, hát minden poharat felhajszoltak, amelyikben bujkált egy kis vihar. S ha elől egy jottányit sem engedtek a legragyogóbb tisztaságukból, hátul és oldalt rendelkezésre álltak a pausáló és a hirdetési összeg fejében minden jogos magánérdeknek.

És ezzel még nem zavarták meg a közönséget, mert annyit mindenki tudott, hogy az ujság az egyben üzleti vállalat is. Csak akkor kezdtek presztizsüknek ártani, mikor a kisszámú lapfogyasztók körében — a külföldi példák nyomán — gyilkos versenybe fogtak és fultak bele —, hogy a híreken, cikkeken, irodalmon, szórakoztató és tájékoztató közle-

ményeken felül ki mit tud még adni a nyájas előfizetőnek. Ízléses kis karácsonyi album?... ugyan hol volt ez már, mikor nyereménytárgyakat, olcsóbb színházjegyeket, emeletes házakat, villákat, telkeket, társasutazásokat ajándékoztak az előfizető őfenségének. Ha ezek a csábeszközök növelték is pillanatnyilag a lapok példányszámait, értékes hódításról szó sem lehetett, mert a publikumot elkényeztették, elrontották, követelődzővé tették. Amelyik lap csak a remekírók gyüjteményével futott e publikum után, azt csúsztatták a remekírókkal együtt. A közönség nem ítélte el, ha kedvenc lapja őt baleset ellen is biztosította, hanem megütközve telefonált rá a szerkesztőségre, ha a moziműsorból kimaradt, hogy ki a világsláger női főszereplője. Oly sokat vállaltak magukra a lapok, hogy jóformán helyük se volt már arra, hogy véleményt mondjanak. Mindent a hírszolgálat technikájába kellett belecsomagolni, az események beállításánál mentették tehát a menthetőt, ami még abból a felemelő hitből fakadt, hogy a sajtó alakítja a közvéleményt. A változatos kedvezmények kitalálásában már majdnem eljutottak arra a csúcspontra, hogy hiszen legegyszerűbb volna ingyen adni a lapot — amikor aztán észbe kaptak és takarodót fújtak. Saját bőrükön tapasztalták az olcsóság és felkínálkozás gyarló tragédiáját, hogy aminek nincs ára, az nem is kell az embereknek. A sajtón véres bosszút álltak az eszményi szempontok, a cserbenhagyott fellegek és Istenek, mikor ő ment a kor, a közönség és a krajcár után, ahelyett, hogy önálló ízlése, felfogása és hitvallása lett volna. De sem élni, se meghalni nem tudtak s ha ma még ők

maguk hisznek saját magasztos munkájukban, azt annak köszönhetik, hogy még képesek lenézni erre a tépett társadalomra, amelyik a rontás ellenére is sajtójában látja legmegértőbb panaszirodáját. Mert e kor sajtója sokat vétkezett önmaga ellen, de a közönséget megbecsülte. Vezető emberei sokszor siratják a sajtó irányító és döntő hatalmát, amelyik ne egy nyomozásnál, panamánál, vagy egy állás betöltésénél jelentkezzék, hanem a tömegek önálló mozgatásában, óriási közvélemények kialakításában mutassa meg erejét. Mivel erre ezidőszerint egyedül a kormányok képesek, velük kellene megbirkóznia a sajtónak. Az államkormányzás azonban kitért a mérkőzés elől, megkerülte a sajtót és saját lapjaival vette fel vele a versenyt. Ez a módszer a legnagyobb rébusz elé állította a szabadsajtót, amelyeknek legjobbjai amúgy is túlterhesnek érzik azt a rengeteg korlátozást, amelyet ők maguk raktak egymásra, amikor megkezdték a kengyelfutást a közönség kegyeiért. Érzik, hogy hivatásuk betöltése egyre nehezebbé válik. Minden redakció külön állomása annak a kálváriának, amelyen a sajtó jár. Nem lehet a közönséget egyszerre politikával is, irodalommal is, bridzzsel, receptekkel, hirdetésekkel, gondolatokkal és kutyarovattal is kiszolgálni, mert a vegyeskereskedésbe feltett kalappal lép be a vevő s hiába figyelmezteti a bejáratnál a vezércikk, hogy vigyázat, kérem, ez itt dóm!...

KARTELERKÖLCSÖK

És amivel se sajtó, se kormány, se parlament nem bírt s amelyik még azt is megúszta, hogy tömegek tüntessenek ellene és a törvényt a közfelháborodás nyomására változtassák meg: ez a kor kecses kapitalista virága, a kartel volt. A pumpa szót szerették rá használni. S nem furcsa, hogy amikor ezt a népszerűtlen alakulatot ütötték legtöbbször, amikor százan és százan agitáltak ellene s leleplezték, csúfolták, támadták, amikor termelési árait szétszedték s ráolvasták ezerszer, hogy harácsol, drágít és mindent jogtalanul tejföllöz le, — hogy akkor mégis fönnmaradt, megélt, virágzott és nyiltan terjeszkedett, mintha az egész szociális hadjárat nem is ő ellene toporzékolt volna a gyűléseken és a sajtóban. Az volt a látszat, hogy a kartelnek legyőzhetetlen elvi patrónusai vannak s e patrónusok gyökérszálai lenyúlnak a magántulajdonig, a társadalmi és gazdasági életnek egészen az alapjáig. A törvény paragrafusaival oly jó viszonyban volt, úgy megfértek egymás mellett, hogy azt kellett mondani: a kartel az eddigi alapvető törvények szellemével tart fenn szoros és vérbeli atyafiságot. Még ha a törvények szelleme talán szégyelte is ezt a vérségi köteléket, tűrnie kellett maga mellett modern gyermekét, ezt a fattyút, aki szemérmetlen fölénnyel és kenetteljes formaságok közt élt itt a nyakán.

A tudomány alaptalanul mellőzte a kartelnek, mint pénzpolípnak érdekes világrajöttét. Vagy ha ki is mutatta ennek a gazdasági tömörülésnek káros működését, mindig meg tudta magyarázni, megértette és legjobb esetben a vállát vonogatta. Természetes képződménynek tekintette, amolyan zsírdaganatnak és mirígyek kincseskamrájának. Még a lelkiismeretes politikusok is bizonyos kényszerű tisztelettel közeledtek hozzá és soha senki nem szállt le a gazdasági törvények csúcsairól, hogy elmenjen a védtelen fogyasztók földszintjére s onnan nézze meg ezt a behemót szivattyútelepet.

Lássunk egy nagyon egyszerű esetet.

A családi ház tulajdonosa soha nem tudta télen át befűteni a ház mind az öt szobáját, éveken át egyetlenegy szobában húzták át a telet, ebben az egy szobában aludtak, étkeztek és egész napjuk ott zajlott le. A többi jéghideg volt, a kályhák rosszak. Több évi szenvedés után elhatározták, hogy megcsináltatják a központi fűtést. Így legalább használni lehet majd a lakás valamennyi szobáját. Tárgyaltak a vállalkozóval, a vállalkozó számolt és háromezernyolcszáz pengőt kért a központi fűtés bevezetéséért. Elmegy ez a tulajdonos a barátjához, aki nemrégiben szintén ötszobás lakásba vezettette be a központi fűtést és azt mondja neki:

— Te most csináltattad meg ezt a munkát. Mennyibe került?

— Kétezernyolcszáz pengőbe.

— Ne mondd!... Tőlem most háromezernyolcszázat kér ugyanaz a vállalkozó. Te is

részletre csináltattad?

— Igen, részletre. De hogy kérhet tőled a vállalkozó ezer pengővel többet?

Szalad a háztulajdonos a vállalkozóhoz.

— Uram, maga meg akar nyúzni engem! Hiszen a barátomtól ugyanezért a munkáért csak kétezernyolcszáz pengőt kért. Hogy mer ön tőlem ezer pengővel többet kérni?

— Nem én kérek, uram.

— Hát ki?

— A kartel. Mert időközben megalakult a vas- és csőkartel és ez ezer pengővel megdrágította az anyagot.

— Rémes!

— Ha ön három hónappal előbb rendeli meg nálam ezt a munkát, akkor önnek se került volna többe, mint kétezernyolcszáz pengőbe. Három hónap alatt ezer pengővel drágult meg ez a munka, mert közben megalakult a kartel.

Ez megtörtént, ez hiteles eset. De kell-e ilyen kézzelfogható példa a kartelek működésére? Nem. A hitvány anyagok, mint a szén, a fa, a tej, burgonya, ecet, liszt, só, benzin, nafta, paprika, textilia, sőt még a külföldről behozott rizsa is, meg a futballpályák is mind bekerültek a kartelek uccájába. A cipőtalp és a bőr éppen úgy triumfáltak fölöttünk, mint az arany, az ékkő és a gáz. E tizenöt esztendő alatt kitűnt, hogy a háborúból az anyag került ki győztesen. Nem az ántánt, hanem a nyersanyag. A pamut, a spulni, a fogvájó és a ruhaszövet, meg a többi ismeretlen és durva kellék szégyenletes fölénnyel nyomult előre s útjából elsöpörte a naiv morális értékeket. A festmény vászna és kerete legyűrték a piktort. Az adminisztráció kezében tartotta a szellemi

erőket. A kölcsön olyan kötelék lett, mint aminőt hajdan a rabszolgavásárokon perfektuáltak. Akinek anyag volt a kezében, az senkitől se félt, mert a tulajdont védte a törvény. Csak éppen hogy a hasznosítás és értékesítés félelmetes arányairól felejtett el intézkedni. Ki lehetett használni a kor megrémült bizalmát a súlytalan, az alaktalan és légies etikában a kézzelfogható és tapintható nyersanyag javára. Valahonnan, a föld egy ismeretlen pontjáról szárnyra kelt egy különleges szimat, amelyik fölmérte a nyersanyag roppant eshetőségeit, a nyersanyag világkonjunktúráját és ez a szimat úgy járta be a földet, mint a rádió hullámai. Pillanatok alatt ért el Amerikából Ázsiáig, megmosolyogva a magasból az alatta meredező nemzeti kereteket és országhatárokat, mint a gyerekek homoktorlaszait. Névtelen senkik, műveletlen mohók, fényes elmék és lesajnált koldusok hallották meg a nyersanyag himnuszát s akik fölismerték, hogy mi ez, akik rájöttek, hogy mi rejlik ebben s akiknek volt hozzá ösztönük, azok maszatosan és irgalmatlan hajlandóságokkal megverve emelkedtek a káosz fölé. A nyersanyag hátán, mindenki ámulata és tapsai mellett. A paragrafusok diadalívei és a szolgalelkek sorfala közt.

Mindenütt — nálunk is — a termelés biztonsága és fokozása volt a betónfedezetük, amikor összefogtak. A monopóliumokat vették mintául, elhallgatva, hogy az egyedárusításnak, vagy egyeduralomnak ez a közületi formája rendszerint az állam, tehát a közönség zsebét tolta előtérbe, amikor ennek a gazdasági rendszernek erkölcsi alapjait firtatták. A kartel feneketlen magánzsebet tartott

készenlétben, amikor a hasznot el kellett süllyesztenie. A szemérmes államhatalom, a fogyasztók unszolására, felderítő őrjáratokat küldött ki a nyersanyag, az ipari és kereskedelmi dzsungelbe, árvizsgálóbizottságok csaptak le a terebélyes kofákra és fülönfogták a hordárt, aki éhező családjára hivatkozva, felemelte a bizalmas levélfuvarozást. Ezeket a kis árdrágításokat nyilvánosan végezték ki, plakátokon, a bosszúálló társadalom örömrivalgása közben. A közönség várta, hogy jön a folytatás fölfelé. Az erkölcs vasvértjében állt ki ellenük az állam a porondra és ígérte, hogy majd ő elbánik azokkal a láthatatlan fosztogatókkal is! Megmutatták neki, hogy hol állnak a fosztogatók és az államhatalom parázs vitát rendeztetett a Házban a törvényjavaslattal kapcsolatban, amelyik majd kiirtja ezeket a garázdálkodó kartelkiskirályokat.

Még ma is élnek.

De éljenek, ki törődik azokkal a vese-, epe- és ékkövekkel, amelyeket a megfeszített harácsolás közben szereztek s a cukorbajjal, amelyik alattomosan támadta meg a kitűnő kartelférfiak belső berendezését. A természetnek ezt a nyomatékos figyelmeztetését ők úgyse vehetik figyelembe, mert a megszállottság őrületében hajszolják a vagyont. Ellenben törődni kell velük hatásuk miatt, amellyel beszennyezték az egyszerű emberek lelkét is — arról nem is beszélve, hogy megnehezítették egész korszak életét, megdrágították a mindennapi kenyeret és százezreket kergettek bele nálunk a munkanélküliségbe. Arra igazán nem lehetett számítani, hogy a kartelek működése nyomtalanul tűnik el s

ami anyagi romlást okoztak, az föl se mérhető ahhoz képest, amelyet erkölcsi téren értek el.

Gyűlöletet ültettek el a legszélesebb rétegekben a vagyon és az egyéni ambíció ellen, aláásták az állam tekintélyét, megtanították a fezőröket, hogy a szuronyok tetején és a börtönőrök szemeláttára hogyan lehet közéleti tisztességhez jutni. Rátámaszkodtak a jóvátételi összegekkel viaskodó államra, amelyik maga is alig állt a lábán és bebeszélték neki, hogy a gazdasági fellendülés csak tőle és a kartelektől függ, mert ők ketten, a közhatalom és a pénz emelhetik föl az elesett országot. A reájuk szorult állam gyanította, hogy őt most megsarcolják, azonban a letargia, a rengeteg belső incidens s a folyó ügyek pénzügyi zavarai elfogadtatták vele ennek a tetszetős barátnak első segélyét. Az államerkölcs eltette bosszúját a jobb időkre, amikor feltápászkodik és kivágja majd magát a folyondárok öleléséből. Tűrte azt a megmentő gyalázatot, amelyet legveszélyesebb ellenfelétől, az önzés klasszikus bajnokától, a karteltől kapott. Az állam védekezése a korszak vége felé még halványabb lett, legalább is kifelé, mert az árvizsgálóbizottság és bíróság mumusa helyett megjelent a színen az árelemző szervezet, amelyik már egészen elméleti téren találta magát s a statisztika számára igen értékes adatgyüjtést folytatott.

A kartelek úgy elfelhőzték magukat a feladatok nagysága, a közérdek és az elméletek szövevényei mögé, hogy a nyögés, amelyet a fogyasztók milliói hallattak, el se jutott hozzájuk. A kisemberek és kartelen kívüliek szidták őket, miközben utánozták kíméletlen

vagyonszerzési módszerüket. Minden a pénz: ez ragyogott a kartelizált nyersanyagok ormairól szerteszét a mélységek felé és akiben szunnyadt egy kis furfang, az már törte a fejét, hogy miképpen lehetne megkerülni a normák akadályait, hogyan lehetne vagyonra szert tenni anélkül, hogy az ember mindent kockáztatna. A rossz sorsból a jobb helyzetbe s onnan a kényelmes, független és szabadabb életbe átcsúszni valamikor a tehetség és a munka szárnyaival lehetett, most a manipuláció és a tehetség kérdésévé vált. Légy ügyes! — tanította ez az új erkölcs az intím pillanatokban a tág lelkiismeretet, légy körültekintő, hogy rajta ne veszíts, menj be a kulisszák mögé és intézd el csendben a kipattanásra kész botrányt, hiszen ma mindenki hajlandó egy kis szembehúnyásra, ha megtalálod a formát és megadod neki azt a mentőövet, amellyel megmentheti a látszatot. A kereskedők redőnyeit olyan ropogás közt húzták le, hogy ebben a robajban sohase volt idő és alkalom megkeresni a háttérben dolgozó új erkölcsöt. A részvét akkora volt s a válság oly heves, hogy az áldozatok temetését és a gyászbeszédek megtartását is a sajtóra bízták, a gyilkos erkölcs kézrekerítésére nem értek rá. A kor tudta, hogy poshadás érte, azt is tudta, hogy ez a baj hol fészkel, de inkább újra és újra ráfeküdt a műtőasztalra és operatív úton próbált egészséges lenni ahelyett, hogy egészen új életet kezdett volna. Bé-listázott és adót emelt, leépített és racionalizált, jótékonykodott és melegedőszobákat nyitott meg, leszorította minden szellemi termék értékét és külföldi kölcsönökért kilincselt, pénzt bélyegzett le és bank-

zárlatot rendelt el, valútarendőrséget eresztett a társaság nyakára és idegenforgalommal próbált lendíteni elmeszesedett érjáratain, de nem merte lebontani a kartelek hegyrendszereit. Elvi deklarációit elsütögette miniszteri székfoglalásokban és beérte a fenyegetésekkel.

A kartelek ezt tudomásul vették és egy öreg axiómával nyelték le a keserű labdacsot. Azzal, hogy nem eszik a levest olyan forrón, mint ahogyan főzik.

És eddig még mindig nekik volt igazuk.

HAJLAM A REÁLPOLITIKÁRA

Ilyen igazságtalan haladás idején, mint aminő a kartelizálás, egyre vigasztalóbban ütötte meg az ember fülét az a hang, amelyik követelte, hogy reálpolitikát kell űznünk. A közéleti vezérek ajkáról úgy hangzott ez a felhívás, mint egy szükséges önbiztatás, hogy hát űzd hát te magad is, kezdeményezd, győzd le a patétikus politikát, józanodj ki magad is a bűvös fantasztikumokból és ragadd magaddal, ha tudod, az egész országot arra az új útra, amelyen már nem ülnek olyan szent ködök, mint például a hatalmi eszme. Vagy mint az etikai magasság. Az ideális szólamokra különben is hideg maradt a nép, jobbra-balra beleverte már mindenki a fejét a legyőzhetetlen valóságokba — hát minek tovább kísérletezni ezzel az elragadtatott politikával? Több tűzokádó sárkány kimerülve és fásultan álldogált a közélet piacán, a kenyértelenek, munkanélküliek, szocialisták és nem utolsó sorban a józan ifjúság részvétteljes érdeklődése mellett. Apróra megnézték a sárkányok belső szerkezetét, megbírálták viharvert szárnyait és a legtöbbször a gúny és a lenézés mozdulatával fordítottak hátat neki. A kép teljességéhez még az is hozzátartozik, hogy a háttérben és a levegőben a láthatatlan hangszórókon át a

gazdagok és a jólétben szenvedők orgonái zúgtak, uszítva a képrombolásra hajlamos tömeget a minél erősebb megvetésre, arra, hogy írmagját is irtsák ki a fanatikusoknak. Ne zavarják itt megvalósíthatatlan eszméikkel a nagyon is könnyen elérhető célokat, mint a megélhetés, megelégedettség, egyensúly a külkereskedelmi mérlegben, harmónia a város és a falu közt, megegyezés a szomszédokkal, a jólét emelése, a nyomor fixírozása, a magyar sport hódítása külföldön s még egész sereg hasonló élvezet kialakulását és bizonyíték produkálását arra, hogy élünk és forog a pénz, lüktet a vér, szedik az adót, járnak a villamosok, stb., szóval hogy élet van itt és nem dermedés, vagy kitapinthatatlan süllyedés. Még a szépségkirálynőválasztás kétes propagandájáról se feledkezzünk el, mert még ezt is oda sorozták, ahol a nemzet mostani életrevalóságának diadalmas dokumentumait halmozták fel. Voltak külföldi tárgyalásaink, amelyeknek tálalása mámoros népünnepélyek közt zajlott le s csak évek mulva tudta elmondani egyik-másik hatástalan, de tehetséges szónokunk, hogy e tárgyalások igen sovány falatokat juttattak a hazai piacnak, vagy egyenesen keserű labdacsokat prezentáltak a sztaniolos ezüstpapírban. Az üzletemberek megalkuvó felfogása egyre nagyobb tért hódított, az ő békülékeny szellemük szép szóval és szívós agitációval kezdte húzogatni azt a tüskés sövényt, amelyiket a nemzeti méltóság s a megtiprás vontak közénk és a nagyvilág közé. Azt duruzsolták a nemzet fülébe, hogy nem lehet beletemetkezni sem a gyászba, sem a bosszúállás felhőibe. A sószükséglet puhította az ellenkezést, a fahiány

enyhítette a feszültséget, a luxusvágy kitörései megbabonázták még azokat is, akik megesküdtek, hogy míg vissza nem kapjuk az elszakított területeket, addig nem borotváltatják a szakállukat. A folytatólagosság és a virulás e hívei, akik az állameszmét, a Szent Korona elméletét és a birodalmi érinthetetlenséget más szemmel nézték, felzúduló türelmetlenséggel ismételgették, hogy először jön a gyakorlat s csak aztán az elmélet. Hogy először próbáljunk megélni s csak majd azután áldozzunk a vitézi erények oltárán. Egy dal, egy színdarab, egy keserű regény erejéig el lehet menni a hazafiúi ellágyulásban, de aztán legyen vége ennek az egyoldalú és sok tekintetben kártékony begubódzásnak. Szónokolni is lehet a magyarok haragvó Istenéről, de csak a nyilvánosság tudta nélkül, a mikrofón mellőzésével, a felelős tényezők pedig tegyenek hangfogót a hegedűjükre, mert dobbal nem lehet verebet fogni. Riadókkal nem lehet becsalogatni a külföldi tőkét és az utódállamokban nem szívesen hallgatják az erős nacionalista frázisokat. Tudják, hogy ezek csak frázisok, de mégis. Nem kell izgatni a külföldi közvéleményt. Ha a jávai banán meghallja, hogy itt minő vad húrokat pengetünk, be nem teszi ide a lábát! Azért nem kell seholse a búzánk, mert ezt a búzát idebent megpaprikázzák azok, akik nem értik az üzleteket és nem tudnak tokba dugni néhány fertőző elvet, amelyik mérhetetlen kárt okoz és útjában áll minden rendes megegyezésnek.

Ez a felfogás a magtalan évek ténfergése alatt lassankint az udvarképesség jellegét öltötte fel. Erőteljes eszmei áramlat nem állt vele szemben. Minden jel arra mutatott,

hogy igen-igen: tényleg ez az egyetlen út s az adott körülmények között mást nem is tehetünk, mint csöndesíteni és túlzóknak nyilvánítani azokat, akik nem akartak erre a gyakorlati ösvényre lépni. A meg nem alkuvó politikából nem csaptunk át egyszerre a megalkuvóba, nem, erre nem került sor, az átmenet döcögős volt, elég lassú, de mégis megtörtént. Eleinte élvezhetetlen volt a gyakorlati céloknak sűrű kitűzése, az ezekre való törekvéseknek az unalomig való hajtogatása, de aztán megszokták az emberek, hogy mindent a praktikusság szemüvegén át nézzenek. Miután a magasztosból nem tudtunk gyakorlati eredményeket leszűrni, tehát megpróbáltuk a fordítottját: a gyakorlatiból kiindulva elérni az elérhetetlent. S ez a kísérlet mintha könnyebbséget árasztott volna szét az országban, amolyan nagy fellélegzés következett be, amelyik mintha lidércnyomás alól szabadította volna föl a fáradt férfiakat. Titkos bizakodással traktáltuk az idehívott idegeneket, reménykedő prospektusokkal árasztottuk el a külföldi menetjegyirodák és fogorvosi várószobák asztalait, filmhíradókat cseréltünk a győztes államokkal, fellobogózott gyermekvonatokat indítottunk a hollandiai és svájci tejesüvegek felé, írtuk a lelkes cikkeket, hogy hol tévesztik még mindig össze derék külföldi polgárok Budapestet Bukaresttel és hol nyilatkoztak túláradó szeretettel a magyar vendégszeretetről. Valóságos balzsam volt a szívünkre, amikor a nemes angol lord keresni kezdte, hogy hol is van a helye Magyarországnak a nap alatt. A hivatalos politika ugyan óvatos elismeréssel kezelte a nagy angol publicisztа önzetlen állásfoglalását, de a

közvélemény ezt a felénk sugárzó barátságot az igazság napkeltének tekintette és a járható utak legkitűnőbbjének tartotta. Minden kézzelfogható külföldi érdek nélkül vetettük magunkat a baráti paktumok megkötésébe. Készséggel kötötték velünk mindenféle papírszerződést, mert a papír súlya mindig a szerződő felek szellemi nyomatékától függött, mi pedig e tekintetben ebben az időben Európában a pehelysúlyt képviseltük. Hátára szálltunk egy-két oroszlánnak, az olasznak, a töröknek, az angolnak és azt magyaráztuk, hogy ő majd visz bennünket s hogy ez ma az elérhető legnagyobb gyakorlati eredmény. Ha e kalandos barátkozásunk és erők utáni kutatásunk visszhangot vert néhány balkáni parlamentben, mint középeurópai folyó ügy, akkor ünnepélyesen felelgettünk e háborgásokra, mintha megtaláltuk volna a gyakorlati politika alapját, amelyik mögött a felágaskodó nemzeti energiák torlódnak, mint az érchegyek. Hazaérkező pénzembereink azt panaszolták, hogy odakint a finom és előkelő nyugati államokban még mindig a fehér terror hullámai riogatják el tőlünk a tehetős bankárok szívét és alapos tisztogatásra hívták fel a kormányokat. Ha Pennsylvaniából, Csikágóból, vagy Bécsből felszárnyalt valami rossz hír, abba beleremegett a tőzsdénk és megtanultuk, hogy okvetlenül respektálni kell ezt a börzei műszert, mert ez a világ szíve. Mi következett ebből? Hogy a börzét olyan legendás légkör vette körül, mint régebben a Kárpátok koszorúját. Papírosok és árfolyamok ármádiáján száguldozott be az ellenség a csonka területekre, miközben a magyar paraszt éppen úgy szántott, vetett és

aratott, mint azelőtt és nem ő volt az, aki manipulálni mert volna a Nemzeti Bank rejtélyes mennyiségű arany- és devízakészleteivel. De gyakorlati politikát űztünk és mi lehetett volna gyakorlatibb ezekben a légüres években, mint a tőzsdei papirosok puszírozása.

Vagy hogy még közelebb menjünk ennek az ébredező gyakorlati hajlamnak eredendő magjához, jegyezzük fel, hogy a létfenntartás és a nemzeti védekezés a veszedelmeket se tudta minőség szerint kiválasztani, mikor a defenzívára pazarolta erőit. Kedvenc témája volt a bolsevizmus elleni fölvértezés s ennek igen egészséges formáját vélték fölfedezni, mikor a családi telkek, családi házak, telepítések, a saját otthonhoz való juttatások gondolatát vitték bele a köztudatba. A röghöz való odakötés nem is rossz ötlet. De a kivitel minden képzeletet megszégyenített. A parcellázásokra először is rásütötte bélyegét a haszonlesés. Nem azért osztogatták ők — a telektulajdonosok — drága pénzért parcelláikat, hogy a szent önzés fokára emeljék föl a földnélküliek tömegeit — vagy a földéhesekét —, hanem a nyerészkedés vezette őket. A keményen keresztülvitt gyakorlati politika ezen a ponton talán csodákat tudott volna felmutatni, ha a kitelepítettek olcsó kölcsönhöz tudnak jutni, vagy ha a haza földjéből olyan üdvözítő közhangulat mellett juttatnak nekik, hogy őket áthassa a nemzetmentés szentsége. Például úgy, hogy otthagynak állami és más közhivatalt, rossz boltot s minden levegőben lógó városi kenyérkeresetet és teljes szívvel-lélekkel mennek ki a primitív földéletre, hogy ők, vagy utódaik fényben és

ragyogva térjenek vissza a kultúrába. Hát erről a szédületes hazaszeretetről szó se volt. Egyszerűen a terjeszkedés és családi vagyonosodás, vagy az egyéni kényelem vezette ki őket a frissen hasított parcellákra. Nem volt abban az akcióban nyoma se a kollektív nemzeti öntudatnak és tehervállalásnak. Szét is porzott az akció, egyéni siralmakra és boldogulásokra szakadt, különösen akkor, amikor a parcellázások minden közmű nélkül történtek meg. A föld népe se lovat, se ökröt, se boronát, se forgótőkét nem kapott e korszerű gyakorlati politikától, kidobták még a vitézeket is az úttalan, zsombékos pusztaságokba, ahol elverte őket a zivatar, a sok dicsőséges szónoklat és az Isten háta mögötti dűlők és vidékek rettenetes hóförgetege. A fővárosi családi házak új tulajdonosait pedig sorvasztotta a LÁB-kölcsön, sorvasztotta a nagy közteher, a magas illeték és a megfizethetetlen útépítési járulék. Száz új terhet vett vállaira az, aki a bérkaszárnyákból kiköltözött saját vityillójába Mire ott megvetette lábát, elhalványult benne az a nagy gondolat, hogy most már neki is /van területe a haza szent földjéből, amelyért érdemes a vérét is ontania. A haza és ő közéje odatolakodtak a borzalmas gondok.

Így jártak ezzel a gyakorlati politikával a kereskedők is, a fixumos tisztviselők is. A kisemberek világát nem gyujtotta föl a gyakorlati megoldás, csak leláncolta őket, saját igát rakott sovány nyakukba. A toldás-foldás következménye volt ez, nem reformáltuk meg gyökerében saját életünket és bármennyire sokat reméltek is a gyakorlati irányoktól, a kívánatos eredmények nem jelentkeztek. A

vegetáció lett elviselhetőbb, a végcél felé azonban egy lépést se tettünk.

Végcél alatt természetesen az ország villanyos feszültséggel való megtöltését értve, a félelmetes és forró egységet, amelyik él, virágzik és dolgozik, de állandó harci tűzben ég.

A TISZTELT HÁZ INTÉZMÉNYE

Nyilvánvaló, hogy ha megmarad a parlament régi tekintélye, akkor ebben a kisterületű országban ideális alkotmányos élet alakul ki. A Ház tagjai azonban a mi sorainkból kerültek ki, bevitték tehát a Házba a mi öszszes hibáinkat s nem léphettek elő, mihelyt oda betették a lábukat, olyan kemény legényekké, aminőknek őket a szívekben szendergő közvélemény álmodta. Kapcsolatuk a mindennapi élettel határozottan erős volt és gazdag, de annál megtévesztőbb a magasságokkal szemben. Erőszakoskodott valahol egy drogériában a forgalmi adóellenőr: másnap már erről csattogott odabent az interpelláló. A vámőrök reggel kiöntötték egy milimári tejét a budaörsi úton: este már a tejkartel hátán táncoltatták az ostort a Házban, A szolgabíró bevont egy italmérési engedélyt, betiltott egy népgyűlést, vagy a Nemzeti Színházhoz az igazgató odaszerződtetett egy protezsált tehetséget: a parlament azonnal reagált erre is, másra is, majdnem mindenre a világon, amit a frankhamisítástól a miniszter magánügyéig az ember el tud képzelni. Jelezte ez az ideges érzékenység azt, hogy az országnak rendelkezésére áll a legtökéletesebb műszer arra, hogy betegségeit diagnosztikálja. Sajnos: csak a bajmegállapításra lehetett használni a Házat,

a gyógyítás már kisiklott kezéből és túlzás volna azt feltételezni, hogy a gyógyszerre a mindenkori kormányok tették rá a kezüket. Inkább úgy lehet tekinteni ezeknek az éveknek a képviselőházát, mint az érdekek ötletes csataterét, amelyet mint mennyezetvilágítás keretez felülről az a hivatás, hogy ott mindenkire kötelező törvényeket is hoznak. Hoztak is. Soha annyi törvényt nem alkottak, mint ezekben az években, mintha az elesett korszak szelleme a törvény időfeletti frakkjába kapaszkodott volna, hogy kimeneküljön a sötét vizekből. A Háznak is megvolt azonban a maga fő mellékfoglalkozása, mint minden állampolgárnak és ez a mellékfoglalkozás volt a szívszerelem. A választók garmadával hordták a panaszt a képviselőknek, akik nem rettentek vissza a megbízások, kérések és ügyek rengetegétől, hanem igyekeztek száz százalékig kiszolgálni kerületeiket. Ez a magánjellegű szolgálatkészség a legfontosabb működéssé avanzsált s emellett kitette a képviselőket annak, hogy a felsőbbrendűség szempontjából, amelyet a haza szolgálata kívánt meg tőlük, szinte elveszett emberek voltak. Ez a terhes viszony a választókkal lehúzta őket az egyik oldalon, a másik oldalon pedig betetőzte teljes használhatatlanságukat az, hogy a parlament üléstermében különös szellem kapott lábra, amelyik becsületügyi tisztítóintézetté alakította át azt a házat, ahol nem is annyira törvényeket kellett volna gyártani, mint inkább egy központi erőműtelepet létesíteni, amelyik szüntelen üzemi tempóval szakadatlanul felüdítette volna az országot. Mindenkiből hiányzott az önzetlenségnek az a foka, amelyik lehetővé tette volna, hogy alá-

rendeljék magukat egyetlenegy közös szentségnek. A pártok állásfoglalása igen tiszteletreméltó, de időszerűtlen póz volt, körülbelül éppen olyan, mint a mentőcsónakban, az árvíz kellős közepén, egy csecsemő szertartásos megkeresztelése. A visszaélések kiirtásának fontos feladatát például a parlament mondhatni teljesen kisajátította önmagának. A képviselők fenntartották maguknak azt az élvezetet, hogy seperjenek s ebből a köztisztasági közmunkából a sajtónak, rendőrségnek, bíróságoknak és a számtalan egyesületnek alig jutott valami. A zsírosabb esetek a parlamenten át folytak szét a közéletbe. A nagyközönség szemében a Ház fogalma össze is nőtt a purifikáció gondolatával, noha ez az ügykör ezekben a barátságtalan időkben mindenüvé tartozhatott volna, csak éppen ide nem. S a tisztogatás nem ment minden botrány nélkül, ami még érdekesebbé tette ugyan a Ház üléseit, de ugyanakkor egy olyan színvonalon fixirozta a Házat, amelyet a törvényhozás tagjai nem igen kívánhattak.

Mondhatják ugyan azt, hogy az idők és események hajszolták bele a parlamentet ebbe az alacsonyrangú szerepkörbe, azonban nincs bizonyíték arra, hogy a Ház bármikor is kiverekedte volna magát ebből a pokoli szituációból. A hagyományos formaságok, a kicsengő nagyobb beszédek és emelkedettebb egyéniségek, vagy a napirend tragikusabb és fenségesebb pontjai úgy omlottak össze ebben a szerencsétlen levegőben, mint az új hőforrások vize Hajduszoboszlón, mikor a vízoszlopok visszazuhantak a tócsás talajra. Egy képviselőt a filmvállalkozók valami jelentéktelen összeggel meg akartak vesztegetni, mire a célbavett képviselő felsietett a Házba és az egész lázas, beteg és jövőjéért aggódó ország szine előtt letette a megvesztegetési összeget a Tisztelt Ház asztalára. A korrektségnek és a megközelíthetetlenségnek ez a fényes esete még csak szóba se kellett volna, hogy kerüljön a Tisztelt Házban, mert nem oda tartozott. De hogy odavitték, tárgyalták, intézkedtek benne és hogy foglalkoztak vele: ezzel vállalták azt a szánalmas hivatást, hogy az ország képviselőtestülete és törvényhozói fóruma ma útonállók ügyével is töltse idejét s megvédje tagjait a kellemetlen incidensektől. Ijesztő, hogy mennyi szenny áradt a Ház felé, a köz- és magánélet egész gigantikus csatornahálózata itt találkozott össze, mint egy főgyüjtőmedencében. S akik azt hitték, hogy ez a parlament feladata — hogy ez is! —, azok talán beteltek a jól végzett munka nemes jutalmával, amikor valóságos felhajtói voltak az apró és nagy botrányoknak. Föl se kiáltottak sohase, hogy micsoda kriminális koszton élnek ott a roppant kupolateremben, hanem ették s fogyasztották egymást, pártjukat és önmaguk presztizsét, mintha egyéb feladatok nem is vártak volna reájuk. Pedig ők tudhatták legjobban, hogy az emberek mennyire magukra maradtak ezekben a gyászévekben lesujtó mizériáikkal. Ők hallgatták leggyakrabban a paraszt panaszait, ők látták a falvak viaskodását az adóterhekkel, a filléres adósságok miatti árveréseket nekik mondták el, hozzájuk futott sérelmével a sok nyugdíjas, nyomorával a tisztviselő, fájdalmával a zsellér és a kereskedő. Nekik kellett tudniok legjobban, hogy ezekben az években semmi se tudta úgy megszépíteni — legalább

pillanatokra — az életet, mint az anyagi könnyítések kieszközlése. Beleragadtak ők is ebbe a maszatos masszába? Elöntötte őket is a kicsinyes gondok áradata? Hiszen tapasztalhatták, hogy senki se tud megfelelő lelki vigasszal és igével szolgálni a nagy tömegeknek, hogy sem az irodalom, sem a költészet, sem a művészet, de még a gyakorlati hitélet se tudja az izzás felé sodorni a lelkeket. A feladatot, amelyik reájuk hárult, nem oldották meg sem a kritika, sem a kitartás hangoztatásával, mert a szomjúság más pozitívumra várt és éppen tőlük várta. A többségi elv alapján való kormányzás úgy megmerevedett, hogy ebből a kényelmes várból egyik kormányfő sem akart kimozdulni. A sablonok közül a koalíciót tartogatták még raktáron, pedig ez is elhasznált patron volt és a pártközi megegyezések és tanácskozások kisegítő módszereivel operáltak, ha döntő kérdésekről volt szó. Olyan zsúfolt életük volt, annyira mozgalmas, hogy mosolyogva álltak meg, ha valaki a tisztultabb világra figyelmeztette őket. A kor füle képtelen volt arra, hogy felfogja például azt az állapotot, amikor egy pártnélküli kormány irányítja a közügyeket. Ebben az esetben a kormánynak minden paragrafusnál külön-külön kellett volna többséget szereznie a Házban, hadakozni, meggyőzni, az objektív és nagy nemzeti érdekekért körömszakadtig harcolni s minden voksot külön megkaparintani, — de nem a pártfegyelem, hanem az igazság erejével. Az alkotmányos életnek csak ez az új változata ifjította volna meg a közéletet, mert a javaslatok, törvények és intézkedések előterjesztésében a kristálytiszta és az abszolút nemzeti érdekeknek kellett volna megszólalniok, ez a megtámadhatatlan magasság magával kellett hogy vigye a pártszellemet, a párttal együtt lassankint a gyarló párthíveket is s aztán fokozatosan a választókat s az összes állampolgárokat. Könnyű volt pártpolitikát csinálni, mikor a miniszter vagy a kormányelnök legszentebb elhatározásaira a glóriát a párthatalmi eszközök fonták meg. A kormányzás művészetének fejlődése azt mutatta, hogy vagy egyetlenegy párt, vagy egyetlenegy ember tudja a válságokat elviselhető formában ráerőszakolni a passzív tömegekre. S hogy melyik az az üdvözítő egyetlen párt, vagy egyetlen ember, ezt az mutatta meg, hogy ez a hivatott történelmi szerv valahol valamit összetört, mert küldetését csak így tudta megkezdeni. S az összetörésre a leghízottabb hidrákat választotta ki: gazdasági rendszereket, eszmevilágot, földmegosztást, jövedelmeket, pénzpolitikát, vagy ehhez hasonló alapvető rendszereket borított fel, hogy előre jusson és berendezkedhessék.

Nálunk e korszakban számolni kellett a forradalmi irtózással is s az alkotmányos forradalom reménysége töltött el néhány politikust, hogy hátha ez a lassú folyamat majd átalakítja a lelkeket is és a dolgokat is. E türelmi játékban a parlament, mint berzenkedő intézmény, csak útban volt, kesztyűs kezet kapott a bánásmódban és klotűrök, éjszakai tárgyalások, túlhajtott üzemi tényező bevezetésével próbálták meg kifullasztani, hogy önmagától forduljon föl és kérje saját Bé-listára helyezését, vagy holttányilvánítását. Addig is rajongásával, vitáival és közérdekű működésével fenntartotta az alkotmányosság látszatát.

HASZNÁLHATATLAN ÚJ POLITIKAI RENDSZEREK

Az erőteljes életre való vágy sokszor fölvetette a nyugtalan emberekben a kérdést: meddig tart még ez a rendezetlen viszonyunk Európával? Miért nem alkalmazzuk valamelyik kipróbált rendszert nálunk is, hogy végre bekerüljünk a döntőbe és szavunk legyen végre a Dunamedencében. A kereszténységet nem nyugatról alkalmaztuk annakidején? Az aranybullát nem angol inspirációra adtuk ki? A hűbériséget, a jobbágyfelszabadítást, a reformációt, a parlamentarizmust nem nyugati golfáramlatok hozták el hozzánk? Miért nem választunk most új életformát? Ha már Kemál vér, vas és akasztófa erőszakától borzongunk s ha a szovjet lényegét és borzalmas kiviteli módját is eleve elutasítjuk, hogy lehet az, hogy a lengyelek ügyes taktikáját se tudtuk végigcsinálni? Lengyelország megnőtt és boldogult, mert egész üdvét arra alapította, hogy él egy francia rémület, amelyik a germán feltámadástól fél. Franciaország megsegítette tehát Polóniát, hogy a porosz poklot hátulról is sakkban tarthassa. Hány becsületes és koncepciós lelket gyötör nálunk még ma is az a gondolat, hogy mi is megtalálhattuk volna a mentőötletet, valamelyik győztes nagyhatalomnak a Duna völgyében is voltak a francia rémülethez hasonló rossz álmai s nekünk ezekre kellett volna a magunk hídját megépíteni. És ha már ezt elszalasztottuk, itt kínálta a felemelkedés formáit a fasizmus, új erőt jelentett a hitlerizmus. A békétlen lelkek hajlandók voltak ajánlani a nemzetnek még a soviniszta francia kispolgári szorgalmat is, meg a svájci kantonrendszert, idegenforgalmi állammá való átalakulást, sajt, vaj, búzakereskedés megnyitását Európa számára. Dánia mezőgazdasági, méhészeti és szövetkezeti eredményei is itt dongtak a levegőben, mint egyedül üdvözítő reménységek. Az elszánt fatalisták és komisz élvhajhászok világraszóló kaszinóvá is hajlandók voltak átalakítani az országot, a hazárdjátékok kártyapalotáját a Gellérthegyre, vagy a Margitszigetre helyezve. Pinkából akartak szociálpolitikát folytatni és állampénztárt berendezni. Nem volt olyan politikai és államelméleti elv, amelyik a bebörtönzött ország falán ne kopogtatott volna. A restaurációs kísérletek, a király visszatérései is a gazdag eshetőségek sorozatában szerepeltek, bukaresti álmok keltek szárnyra a perszonálunióról s nem lehetett megharagudni még azokra sem, akik vámblokkokra akarták felépíteni az új és szűz magyar birodalmat, beleágyazva egy nemzet összes hatalmi aspirációit az okos tarifák, árucserék és boldogító gazdasági szerződések szalmazsákjába.

A nemzet szíve egyetlenegy importált rendszerrel se rokonszenvezett. S vajjon mérsékletre, bölcsességre, vagy kimerültségre vall-e az, hogy ennyire közömbösek vagyunk? — kérdezték a türelmetlenek. Hangok hallat-

szottak, amelyek már kétségbevonták az államalkotó erők működését is. Azt vitatták, hogy a széthullás a sírgödör közvetlen közelségét jelzi, hogy életrevalóságunk a végsőket rúgja és ott pusztulunk el, azon a szemétdombon, amelyet a szomszédos utódállamok hánytak össze alánk vádakból, rágalmakból és hibáinkból.

A pesszimizmusnak és hangulatpolitikának ez az ostorozó formája hatástalan kellett hogy maradjon, mint ahogyan céltalan volt minden idegen rendszer erőszakolása, mert ez a korszak nem volt se mérsékelt, se bölcs, se kimerült, csak egyszerűen készületlen. Készületlen arra, hogy egy új világ jármait vegye nyakába, készületlen arra, hogy vezért, elvet, rendszert, erőt és dalt adjon az átalakulásnak, mert a magyarság ezekben a rövid években nem találta helyét a nemzetek között. A béke éveiben roppant szabadságra készítette elő a nemzetet minden író, minden vers, minden cikk, politikusai a nagyhatalom ábrándjait fejlesztették egészen az utópiáig. A háború alatt és közvetlenül utána feloldódott a nemzeti energia a szeretet, a jóhiszeműség és a pacifizmus csitító és puhító elveiben. Nem erőfeszítésre, hanem elernyedésre bíztatták a nemzetet. Türelemre és kitartásra. Nem akcióra, amelyik a hatalmat célozza, hanem béketűrésre, amelyiknek végeláthatatlan horizontján ott hevert valahol az igazság. Könnyű is volt várásra exponálni a népet, hiszen eleget vérzett. Mármost hogy is lehetett volna arra gondolni, hogy ez a más irányba preparált és beigazított magyarság azonnal fasiszta lendületre emeli karját, vagy szalad és fölveszi a horogkeresztséget, mikor

ezek az átmeneti rendszerek is egészen újak voltak és amikor neki, a megkínzott magyarságnak, Wilsontól kezdve egészen Gömbös Gyuláig egészen mást mondtak és egészen mást ígértek.

Mert ha ebben a fentebbi két új rendszerben lett volna olyan megszédítő mag, amelyik izzást, mámort, vagy legalább nagyarányú és széleskörű lelkesedést robbantott volna ki nálunk is, akkor a kópia adhatott volna itt is egy új formációt a politikának és az életnek. De ami miatt elbuktak nálunk, az semmi más, mint az, hogy a magyar megoldás, a magyarság új élete képtelen visszhangot adni olyan csatakiáltásra, amelyik nem az ő húrjaiba kap bele. A mi szenvedésünk és megcsúfoltatásunk össze se mérhető például Itália bajaival, amelyek Mussolini előtt rontották el az olasz állam nagyhatalmi álmait. Hozzánk képest ők enyhe fülbajban szenvedtek, vagy rossz volt a gyomruk. A legszerencsétlenebb hivatkozás történt és történik még mindig például Németországra, amelyik az orvosság megkeresésénél abból indulhat ki, hogy van a világon egy Franciaország, amelyik neki halálos ellensége. Ezzel kell számolnia, ezt kell sarokba szorítania. S e versengés alatt hátát nekivetheti a tengernek és számolhat hetvenmillió némettel. Mit értünk volna el, ha akár az olasz, akár a német rendszert vesszük fel, mit használt volna nekünk, ha korporációkba szedjük a mi társadalmi rétegeinket, mikor nekünk nemcsak a gyomrunk volt rossz, hanem hiányzott a kezünk, lábunk. Vagy ha térdünk alá nyomjuk a nagyipart, mint a németek és hat hónapra mi is elküldünk minden szellemi munkást kő-

törő-táborokba, mint ők és bevonjuk az összes zsidóktól a diplomát, mint ők, megszervezzük a rohamosztagokat, kiirtjuk a szocialistákat, mint ők: vajjon közelebb jutottunk volna-e a nagy magyar álomhoz?... Valóban: azon múlik-e a nemzet nagysága, hogy milyen rendszer alatt él, fizet adót és vért, vagy pedig egészen más momentumok szabják meg a boldogulás útjait?

Serkentésre: arra jók voltak e példák, a történelem szemrehányása szólt hozzánk belőlük, hivatkozni lehetett reájuk abban a formában, hogy ezek a népek talán megtalálták végre a remédiumot s a következő évtizedeket meg tudják tölteni hittel és áldozatkészséggel. E korszak mulasztása nem az volt, hogy nem vette át e rendszerekből azt, ami nekünk jó, hanem az, hogy nem készül a maga rendszere megépítésére. Hol a nemzeti megújítási alap? Hol a nemzeti tartalékolás? Kétezer iskola a tanyákon?... Ez minden?... Hét és félmillió főnyi lakosságból egymillió ember él az állam nyakán? 750 millió költségvetésből 300 millió pengőt tesz ki a nyugdíjteher? 1934 közepén a pénzügyminiszter még ott tart, hogy az adóalapok „tökéletesebb kidolgozásáról, az igazságosabb és arányosabb adózásról“ álmodozik. És amikor ezt elzengi, a parlamentben a saját főnöke homlokon csókolja. Ez a készületlenség. Ez az a kísérteties szellem, ez az itt tévelygő mult, amelyik a hiteléletet még mindig csak úgy tudja elképzelni ebben a szegény és kis országban, hogy a pénzkezelésből ötszáz bank tudjon fényesen megélni. Micsoda kormányzás az és hogyan akar ez új világot építeni itt, amelyik kénytelen bevallani, hogy „a nemzetközi megállapodásoknál mezőgazdasági termékeinket potom áron adtuk el méregdrága iparcikkek ellenében“. Az ország fásult örömmel vette tudomásul, hogy tízezer állástalan diplomás közül ezret sikerült nagynehezen (megtűrt) állásokba elhelyezni. Miniszteri presszióval. A napszám falun hatvan fillér. Ugyanakkor minden ember minden évben 26 pengőt fizet csak arra, hogy fizetni tudjuk a nyugdíjasokat. A helyzet az, hogy mindenki az összeroppanástól tart, ahelyett, hogy merész célok hevítenék az embereket. A bagatell szakad az emberek fejére — annyi van belőle. Persze hogy ennyi millió apró baj mellett eszmék másolására gondolnak. Vagy megelégedettek, ha az állami élet szimplán tovább forog. A szellem ellustulása a Battisti őrmesternek érleli a helyzetet, mint Kubában. A nyers erő, amelyik most még elfogadja a hatvanfilléres napszámot, maga is forgat valami újat a fejében és nem fogja sajnálni ütlegeit a kultúrára, ha úgy érzi, hogy neki kell itt megcsinálnia a változást. S milyen szegényes lehet az a változás, amelyet így legalulról kezdeményezhetnének. Még a szociális igazság szintjét sem érhetné el. S nekünk nemcsak erre van szükségünk.

De arra se, hogy az ügyek és az élet továbbvitelére átvegyünk valamit a külföldtől. Erre a célra elég, ha a kor a reformok útjára lépne és átigazítaná a helyzetnek megfelelően az alapvető és államalkotó fogalmakat s azok nyomában a javakat. A felemelkedés és nagyság elemei nem függnek a politikai rendszerektől, hanem egészen más valamitől. Olyasmitől, amit Kossuth megtalált. Se fasizmussal, se hitlerizmussal nem álmodhatunk a nagyságról, azaz hogy csak álmodozhatunk

róla, de ezekkel a kiviteli módszerekkel legfeljebb szociális erőszakot hajthatunk végre. És ehhez a pro domo rendcsináláshoz nem kell nekünk idegen felbujtás. Egész sereg program van készen, amelyek közül többet végre lehetne hajtani. Nem halunk bele s még az se végzetes baj, ha lassan csinálják meg.

Azonban mi nagy nép akarunk lenni és megdöbbenve állunk meg a tizenöt év végén, mert még mindig csak mondjuk, hogy nagy nép akarunk lenni, de erre még egy lépést se tettünk. Eligazgatni egy országot a liberalizmus is tud, a demokrácia is, a konzervatizmus is, a szovjet is, Hitler is, Kemál is és Mussolini is — de mindegyik csak a magáét tudja adminisztrálni. Naggyá tenni: ez nálunk többé már nem a politika hivatása, vagy ha még egyszer az ő ügykörébe kerül ez a kérdés, akkor azt nem politikának fogják hívni. Egyelőre a hit nagy csak a szétszórt elégedetlenekben, hogy meg fogják kezdeni a pezsgés folyamatát s más vallásuk nincs, mint az, hogy mindennek az ellenkezőjét csinálják majd annak, ami eddig volt. Ez a negatívum bukkan fel a korszak végén, mint egy hideg nap, amelyiknek neve sincs s amelyiknek lángja még soha sehol nem csapott ki.

MEGÉRKEZIK A SZOVJET KÖVETE

Ha a hivatalos politika, vagy akár a pártpolitika is le tudták volna győzni a széles rétegek bizalmatlanságát és közömbösségét, akkor a nemzet már mozgott volna a maga egyéni és egyedül helyes iránya felé. Látszik, hogy minden eddigi irányzatot külsőségeknek tart, mert a nagy erők, a mély erők mozdulatlanok, a hullámzás a hatalmi lét felé nem indult meg. A bóra és a sirokkó napokon át ostromolják az Adria roppant víztömegeit, iszonyú bőgést visznek véghez, megtáncoltatják a parti bárkákat, a szárazföldön zokog minden sürgönydrót, repülnek a háztetők, a szelek ereje alatt nyögnek a ciprusok s az emberek félig megőrülnek a folytonos üvöltésben. S a szeleknek mindez a végső erőfeszítése annyit eredményez a mozdulatlan víztömegek hátán, hogy bodrozódni kezd a víz bőre s a partokon vékony fehér sáv jelzi, hogy ímmel-ámmal habzik is a tenger egy kicsit. Nem tud teljesen tükörsímának megmaradni, az igaz, de nem hullámzik. Gyűrűket vet. Mintha udvarias volna s tudomásul venné, hogy most kollégája, a szél, teljes üzemben van. Illik, hogy a tenger rezegtesse egy kicsit a hátát. Az emeletes vízfalak és a tajtékzó hullámok csak akkor in-

dulnak meg, mikor a tengerfenék akarja, ez a rejtélyes mélység, amelyik nem is hallja, hogy mióta dübörög odafent a bóra s hogy mit művelnek a szelek, mikor őt, az ősi elemet, a világ teremtése óta ágyában elfekvő tengert akarják mindenáron akcióra bírni. A legnagyobb szélcsend idejében is egyszerre csak mozogni kezd a víz, morogni és csattogni. Nem a szél veri föl a mélységeket, ezek maguk határozzák meg, hogy mikor és miért indulnak rohamra a szivacsos parti sziklák ellen, a szél csak alsóbbrendű munkát tud elvégezni s hozzá se fér a dolgok nyitjához. Felszínes elem. Mint ahogyan eddigi tizenöt évünk politikai eszméi is csak a felszínt kavarták föl. Az ébredő-mozgalom például a nemzeti érdek színvonaláig se tudott fölemelkedni, pedig hol van még ettől az érdektelenség tiszta szférája, az az eszmei vonzás, amelyik láthatatlanul, gyűlések, tombolások, rombolások, mérgelődések és nemzeti haragok nélkül is terjed, lázít, mozgat és előre visz. Céltalanul sóhajtoztak az emberek a magyar Mussolini után is, mert érzelmi és patétikus hangon sem a budapesti tisztviselőket, sem az alföldi kisgazdát nem lehet úgy extázisba ejteni, hogy ez is, az is rohamsisakosan vonuljon fel évekig a Nagykörúton. A Barna Ház varázsára a magyar paraszt a pipáját se venné ki a szájából. A kereszténység Budapestet tudta csak új alapokra fektetni, a környéken már elhalványodott s a vidéken az úri jelleg diszkrét vallomása lett belőle. Az irredenta joga és fájdalma, amelyikkel Mussolini oly ügyesen operált, hogy megszerezte vele a Trentinót és beillesztette a nagyhatalmi képzet oromdíszei

közé: nálunk meghatóan szerkesztett heti folyóiratban haldoklik, Pusztaszeren hangversenyt rendez Árpád emlékművénél és szubvenciót kér az államtól, amelyet az állam kénytelen megtagadni. Több nagyobbvonalú nekigyűrkőzésre nem is igen emlékszik az ember s mindeme sikertelen próbálkozásokért a politikát okolja, mert mégis csak ennek kellett volna a közerőket a maguk mozdulatlanságából és sodrából kihoznia.

Ez a politika azonban óhatatlanul halad a bizalmatlanság és közömbösség csúcsai felé. Csinálhat, amit akar, a mélységek mozdulatlanok maradnak. A szovjet követének megjelenése Budapesten még a Fehér Házat se provokálta, nemhogy egyetemes felhördülést, vagy helyeslést keltett volna. Ennek többek közt az is a magyarázata, hogy az antibolsevista érzések erejét már a bécsi magyar követségen lejátszódott kékpénzbotrányok is alaposan kikezdték, a néplélek hitét megingatták ebben az elvhűségben s a nemzet mélyen bent, a lelkiismeretében, megvet minden politikát, amelyikhez szennyes pénz, szennyes vér, vagy egyéni érvényesülés tapad. Miért kezdjen önzetlen mozgásba az a nemzet, amelyik még abba se hagyta hősi halottainak siratását s már tovább gyászolhatta a kommün vértanuit. Hogyan higgyen a politikában — a maiban — az a nemzet, amelyik folyton azt hallotta, hogy elképzelhetetlen a szovjettel való kibékülés és egyszerre csak díszőrség tiszteleg a Várban az orosz szovjetúnió megbizottjának. Megnézték a szovjetkövet vadonatúj autóját is és látták, hogy tizenkéthengeres Horch-kocsi, kitűnő német

gyártmány s horogkeresztes gyárban készült. A naiv nép erre összecsapta kezeit, csóválta a fejét és tisztelte a politikát. Meghallgatta, mikor azt üzenték neki, hogy Európa közepén nem lehet a négyhónapos proletáruralom miatt ad infinitum haragszomrádot játszani a szovjettel, magukban azt felelték az emberek, hogy jó-jó, ez igaz, de ez a magyar politika még tovább zuhant előtte a közömbösségben. Ez a politika nem kérhet tőle vér- és pénzáldozatot, csak adót, mert nem őszinte, nem mély, csak adminisztrál s a szólamai arra jók, hogy polgárai a napi érdeküket ápolhassák kerületi szervezeteiben és hivatalaiban. Értelmes lehet, hogyne volna az — az is! —, csak éppen hogy hiányzik belőle a teremtő naivságnak az a tisztelete és megbecsülése, amelyik nélkül nincs nemzeti és népi feltámadás. A nemzet halhatatlansága szempontjából olyan jelentéktelen a szovjettel való összeölelkezés, hogy a történelem valószínűleg észre se veszi majd azt a pikáns horogkeresztes autót, amelyik az orosz követet ide hozta. Ez az autó leleplezte a horogkeresztet is, a szovjetet is, mind a kettőről kiábrándító vélemények születtek, amelyeket az értelem soha nem tud megváltoztatni, mert ezek a vélemények mélyen benne maradnak az érzelmi világ labirintusában. Hiába lesz hűvös köztünk és a szovjet közt a viszony és hiába mozog majd csak üzleti területen, a nép, amelyik bolsikra vadászó rendőrkapitányokról hall, üldözött sejtrendszerekről, mennydörgő ügyészekről, akik börtönt követelnek minden ifjúkommunista számára: a nép és a tömeg megzavarodik, nem tud disztingválni és leszűr olyan ítéletet, amelyet sem-

miféle értelmes magyarázat, vagy európai gondolkodás nem tud többé visszacsinálni, legkevésbé a hatalmi sodrás számára felhasználni. Az értelmiség egy része vállonveregetheti a kormányt ezért a diplomáciai sakkhúzásért, de ez az értelmiségi réteg soha nem fog rajvonalba fejlődni és soha nem fog megbarátkozni azzal a végzetes mezővel, amelyen a becsület nevében a fűbe is lehet harapni. Amiből nyilvánvaló — miután a nemzetnek ilyen naiv rétegekre is okvetlenül szüksége van —, hogy az erő politikáját soha nem szabad egyedül az értelmiségi rétegek igényei és tapsai szerint irányítani, hanem ahhoz a sokkal használhatóbb és hatalmasabb réteghez is kell igazítani, amelyik érzelmek és sugallatok alapján áll, szívós és áthatolhatatlan masszát alkot és amelyiket végzetes dolog sűrűn megtéveszteni. Márpedig megtévedtünk a világháborúban, amikor kiszálltunk az olasz frontra és amikor nem kényszerítettük Ausztriát, hogy a Trentinót dobja az olasz oroszlán torkába s így biztosítsa semlegességét. Megtévedtünk a forradalom alatt, amikor a hatalmat nem adtuk át ideiglenesen a legkeményebb kötésű katonának. Megtévedtünk a kommün alatt, amikor nem indultunk százezrével a felvidéki hadjárat lobogói alá, amelyeket egyik napról a másikra ki lehetett volna cserélni a háromszínű zászlókra s a Felvidék ma a kezünkben volna, de még Erdély is. Megtévedtünk a megszállások alatt, amikor megint européerek voltunk és a zöld asztal mellett, cigarettára gyujtva komolyan tárgyaltunk, alkudoztunk, mialatt folyt a fosztogatás, a sarcolás és harácsolás és az ellenség megépíthette hadállásait. Meg-

tévedtünk a keresztény irányzat kifejlesztésében, amikor azzal az utópiával kezdtük, hogy megbirkózunk a zsidósággal. Tévedtünk, mikor hittünk Wilsonnak, tévedtünk saját nemzeti felháborodásunk erejében, mikor aláírtuk a trianoni békét, tévedtünk a felkelések leverésében, tévedtünk ellenségeink túlbecsülésében, a megszállt területi börtönök lázító erejében, tévedtünk a Kárpátok koszorújában, a négy folyóban, amelyik még mindig éppen úgy hömpölyög, mint azelőtt, tévedtünk a Tiszában, amelyik szerelmünk és a történtek ellenére is bennünket önt el minden tavasszal, tévedtünk az igazságban, a Hadak útjában, a kultúrában, amelyikről azt hittük, hogy fölényesen ver mindent — tévedtünk a búzában, mikor azt hittük, hogy ő az aranyvaluta, tévedtünk az aranyban, amikor a koronát Zürichben az ő magasságáig akartuk feltornázni, tévedtünk a tőke önzetlenségében, a zsidóság alkalmazkodási képességében, önállóságunk és függetlenségünk rugalmasságában, vezéreink elszántságában.

Csak a szovjet szándékaiban volnánk tehát csalhatatlanok?

A mélység hallgat. A szovjetkövet végigszekerezett fönt a Vár kövezetén?...

Nem fontos — mondja ez a közömbösségbe burkolódzó mélység, amelyik azonban azt is látta, mikor a szovjetkövet megkoszorúzta az Ismeretlen Katona sírját. Letette a követ a nagy koszorút a sírra, a hosszú vörös szalaggal, s azon a szovjet jelvényeivel. Aztán tisztelgett a hősi emlékmű előtt és elhajtatott. Alig tűnt el autója a fordulónál, előlépett Árpád árnyékából egy detektív, kihúzta

zsebéből az ollót és levágta a koszorúról a vörös szalagot.

Csak az örökzöld maradt ott.

— Ez se fontos — mondta ugyanolyan kiábrándultan a mélység.

A NAPOS OLDAL ÁLLÁSPONTJA

Hogy is lehetne fontos, mikor azt, hogy mi a fontos, s mi a döntő, sem a rögzített nyomor, sem a rögzített jómód többé már nem jelölhetik ki. E két farkasszemet néző világ között pillanatnyilag nagyon kockázatos volna felállítani a nemzeti áldozatkészség oltárát, mert mind a kettő egyelőre a teljes elfogultság állapotában szenved. Nem köti össze a nyomort és a jómódot a föld alatt, a föld felett és a légűrben közös nagy érzés. Egyik se tartja természetesnek, hogy vért és életet áldozzon a szent eszméért, amikor ezt a szent eszmét, a haza nagyságát, aprópénzre váltott érzésekben is élvezheti, dokumentálhatja és fenntarthatja. A nép elég ha kimegy a futballpályákra, ahol a nemzeti színek idegen államok csapataival mérkőznek, s a hazai színekért való őrjöngés már jelzi azt a legfelső határt, amelyre a nemzeti érzés fel tud forrni. Rászoktak, hogy ennyi és ez a nemzeti fellángolás, csodálkoznának, ha többet kérnének tőlük és zavarukban céloznának bizonyára arra is, hogy rendesen fizetik adójukat, gyermekük nem iskolakerülő és minden vasár- és ünnepnapon hűségesen ott vannak a templomban. Mit akarnak hát még tőlük? S miért nem támasztanak több igényt inkább azokkal a felsőbb osztályokkal szemben, amelyek odaát a napos oldalon szürcsölik a jólét, a béke és a csend előnyeit. Hiszen nekik, a tömegeknek, már nincsenek igényeik se, s hivatkoznak a lapok följegyzéseire, amelyekben a tudósítások elmondták, hogy amikor híre futott, hogy egy cigányprímást temetnek s a temetésen ezer zenész fog muzsikálni ingyen: akkor ennek az ingyen muzsikának hírére százezrekben hömpölygött ki a nép a temetőbe, hogy füle hozzájuthasson valahára ezekhez a drága dallamokhoz. Úgy élnek, hogy ki vannak rekesztve hatalomból, vagyonból, művészetből és élvezetekből, nekik tehát nem lehet zsinórmértékül szabni a további aszkétizmust. A szentségnek feltüntetett haza nekik nem ígérhet többet, még a titkos választójog bevezetésével sem és jobban teszik az urak, ha energiájukat fölfelé pazarolják. A napon sütkérezők felé.

Erre a rideg és zárkózott reális álláspontra a napos oldal is hasonlóval felelt. Ahány OMGE-, OMKE-, GYOSZ-, vagy TÉBE-ankét volt, mindannyi egyúttal panaszirodának is beillett, amelyik hol a kormány felé rázta hatalmas ökleit, hol pedig a termelés folytonosságára, a világválságra és a horribilis közterhekre hárította az elégedetlenségért a felelősséget. E nyilvános szereplés körvonalaiból pedig kirajzolódott a közvélemény elé a napos oldalnak egy másik arca is, s ez az arc árulta el az igazságot.

Az igazság pedig az volt, hogy a tehetségesek, gazdagok és hatalmasak bizonyos tekintetben feloldva érezték magukat mindenféle szélsőséges önzetlenség és heves hazaszeretet alól, mert ez kívül esett az ő szakmájukon. Az ő szakmájuk a vagyon szerzése,

gyarapítása, a szépségek és örömök felfedezése volt, az egyéni és családi előrehaladás. Remélték, hogy jövedelmük fokozásába fektetett energiájuk egyúttal használ ama imaginárius képletnek is, amelyet a fórumokon állandóan mint csonka hazát emlegettek. Pihenő perceikben többször nyilatkoztak is a lapok hasábjain, hogy mindig szemük előtt lebeg a nagy közösség sorsa s hogy valójában ezért fejtik ki elismert szorgalmukat és zsenialitásukat. Ja, hogy a nemzet közérzése nem javul hamarosan, az érthető. De bízzunk a jobb jövőben!...

Ezekben a nyilatkozatokban szó sem esett arról, hogy X és Y, napos oldalunk zseniális nagysága, közölte volna az illetékes nemzettel, hogy bankja, birtoka, vagy vállalatai éppen most fejezték be egy nagy tranzakciót, amelynek egész milliós hasznát átutalják a haza közpénztárába. A közfelfogás ezt a példátlan honszeretetet nemhogy nem tudta elképzelni, hanem olyan álszent és képmutató dícsérettel fogadta volna, amelyik mögül okvetlenül kicsendül a kuncogás. Erről a magasrendű s majdnem fenkölt gondolkozásról tehát hiába álmodtak a völgyek, a nyomortanyák és az idealisták, mert ennek a gesztusnak nem voltak meg az előfeltételei. Nem így nevelték a napos oldalt s a nevelést nem szabták hozzá a megváltozott határokhoz. Ezt az utópiát nem is szegezték neki a napos oldal mellének, mert ezt tényleg csak apostolok, a tiszta elmélet és a mártírok tudják követelményként felállítani.

Csak a mohóságot, a kapzsiságot és kegyetlenséget vetették a tehetősek szemére s e vádakra a szorongatott napozók állandóan

kéznél tartogatták azt a választ, hogy „hát ti nem ugyanilyenek volnátok, ha hatalomhoz, pénzhez és jóléthez jutnátok hozzá?..." Nincs semmitek, tehát lopjátok az időt és foglalkoztatjátok a politikusokat, a rendőrséget, a tudósokat és a karitászt. Nem ismeritek a pénz kötőerejét és így azt követelitek tőlünk, hogy ha megszereztük, váljunk meg tőle. Mégpedig olyan bizonytalan elmélet kedvéért, mint például a szociális igazság, vagy mint a hon egyetemes jóléte. S vajjon — kérdezték a napos oldalon — ha visszaszállna a jómód a középosztály lakásaiba, ha mosoly virágzana minden kis szatócs arcán, ha pacsirta énekelne minden paraszt saját tehermentes földje fölött, ha minden gyár szirénája búgna, ha nem volna kommunista sejt és ha ezt a kis országot szétfeszítené az általános jólét: vajjon akkor tehetnénk-e egyetlenegy lépést is előre ama álmok felé, amelyeket Európa nagyhatalmai zártak el előlünk?... Ki garantálná — hangzott tovább a napos oldal álláspontja —, hogy az egyetemes harmónia és a közmegelégedettség közepette nem szakadna-e reánk még intenzívebb renyheség. A proletártömegek átvennék a kispolgári söröskancsók mámorát, a burzsoák a gazdagabbak fukarsági morálját, a felsőbb rétegek a kiválasztottak gyönyörvédelmét. A hízott sertés támolygásával várná elhullását az egész ország. Így meg nyilt pályán fut az egész társadalom, az erősebbek és jobbak kivételes javakhoz juthatnak s hátuk mögött a felporzó arany hasonló erőkifejtésre sarkalja mindazokat, akikben még mozog valami.

Tiltakoztak az elfajult vagyonhalmozás ellen, ezt az eredményt a kimutatások szerint

ők is verejtékkel öntözték meg, tulajdonjogot szerezték reá és sokszor szembeállították a megnőtt ezer holdakkal, házakkal, bérpalotákkal és a széfek értékeivel saját elégett idegzetüket, karlsbadi kúrájukat és használhatatlan gyomrukat. A vagyonszerzésre ráment az egészségük. Egyes makkegészséges pénzkapacitásokról úgy emlékeztek meg a krónikák, mint rendkívüli természeti tüneményekről s leírták napi programjukat, reggelijüket, óraműre járó szívüket és piros-pozsgás arcbőrüket. Ha irtani próbálták őket, akkor nagyrészt politikai tőkét kovácsoltak a napos oldal elpáholásából. A marakodásból kiérzett a titkos irígység, ami bőven elég volt a vagyonos osztálynak arra, hogy rá se hederítsen a támadásokra, hanem továbbra is a több vagyon kérlelhetetlen törvényei szerint cselekedjék. Függetlenül a csonkaságtól, a túlterhelt föld panaszaitól s nem érzékenyedett el, mikor a középosztály könnyek közt kiabálta, hogy ő elbolsevizálódik.

A szellemi képességek visszaélését és önzését az anyagi világ javaival lehetetlenség volt ellenőrizni, vagy korlátok közé szorítani egy magasabb cél érdekében, mert ők maguk is e magasabb célt hordták ott az ajkukon. Hiányzott az a közös nagy mozgalom, amelyik eggyé kovácsolta volna őket az elhagyatottabb tömegekkel. A gazdagok szalónjaiban nem vették komolyan a politikát, vagy a pártokat s még a világszemlélet mögé is jól odanéztek, hogy tulajdonképpen mennyi és mi van belőle eladó, illetőleg megvásárolható. Felfogásuk szerint a világ és a nemzet elég szépen haladnak és fejlődnek, mikor technikában, iparban és kereskedelemben még most

is tartjuk az európai nívót s a kormányok nem panaszkodhatnak nálunk, hogy a vagyon és a tőke hazafiatlanok, vagy hogy nem teljesítik a köz iránti kötelelességüket, amikor például az államkölcsönök tekintetében a legszebben viselkedtek. Hányszor segítették ki pillanatnyi zavarából a Nemzeti Bankot, amikor a tisztviselőket kellett elsején kifizetni, vagy amikor a külföld csinált itt vakmerő zavarokat! Elnéző hallgatással viselték a hivatalos és félhivatalos megrovásokat, az igazságtalan ütlegeket, amelyeket a felhevült szociális akciók mértek reájuk. Eltűrték, hogy eladósodott püspökök pásztorlevelekben ostorozzák a nagytőkét, hogy jelentéktelen lelkipásztorok és prédikátorok hatásos kirohanásokat intézzenek ellenük. Úgy vélték, hogy a sajtó se jár mindig a helyes úton, amikor túlzottan kiszínezi a tőke túlkapásait. Milyen botrányt csináltak például és milyen sokáig napirenden tartották, hogy a biztosítóintézetek nem valorizálták a követeléseket, figyelmen kívül hagyva, hogy ennek az előnynek élvezetét szentesített törvény biztosította. Egyáltalán úgy gondolkoztak, hogy a jogrend elsősorban a vagyonbiztonság szolgálatában álló elemi követelmény. S nem voltak-e elég türelmesek a kisiparosokkal szemben, amikor egyik napról a másikra nem számolták fel az egész korszerűtlen műhelyi limlomot. Ezt követelte volna a trösztösítés és a kor kapuján kopogtató gyári és nagyáruházi elv. Megengedték vidéken a nép lázítását a nagyvagyon és a nagytőke ellen, a szesz, a textil, a cukor, a szén, a mész és a többi érdemes anyag ellen, amikor mindezekre az államnak is szüksége volt, ezek nél-

kül s a tőke munkája nélkül az állam nem is számíthatott volna számottevő jövedelemre. Elviselték és tárgyilagos válaszban részesítették azokat az áljózan manővereket, amelyeket a banktőke ellen intéztek a tájékozatlanok, akik elhallgatták a demagógia extázisában, hogy a banktőke a betevők pénzéből alakul ki. Különben is az egész értelmes világ ugyanolyan elvek szerint rendezkedik be, mint mi és a magyar napos oldal viselkedésében és magatartásában semmi kivetnivalót se lehet találni.

Mentek tehát tovább a maguk évszázados útján anélkül, hogy felismerték volna ennek a tizenötesztendős korszaknak időszerű törvényeit. Fizették rendesen a pausálékat, megrendelték az uralmon lévő politikusok önéletrajzi kiadását díszkötésben, nemzeti ünnepeken kitűzték a nagy lobogót, karácsonyfát állítottak fel az uccán a hontalanoknak és leírtak néhány gavallér-váltót, amelyet az üzleti előrelátás alapján nem lehetett megóvatoltatni.

KÉTLAKI ÉLET ÉS KÉTFÉLE ERKÖLCS

Sokat nem juthatott volna előre ez a korszak még akkor se, ha vállairól lerázza a vagyonszerzésnek egyoldalú és elfogult formáját is, mert az emberek éles határvonalat húztak a magánélet és a nyilvános szereplés közé. Ez a kettő nem egy — mondták — és a civilizáció áldásai közt emlegették a magánélet olyan szentségét, amelyikhez soha senki nem nyúlhat hozzá s amelyik lehet homlokegyenest más, mint aminőt az illető egyén nyilvános formája képviselt. A korszak végén valóban már csak a színésznők részesültek abban a barbár figyelemben, hogy magánéletük titkait, mint csemegéket, feltárták a nyilvánosság előtt. Az egyéniség tisztelete mentslevelet állított ki a magánélet számára, ez volt a felelőtlen terület, ahol az illető bort ihatott, ha netalán vizet prédikált. Nem vitás, hogy a magánélet szentségének meg is van a maga hivatottsága és erkölcsi létalapja, ebbe beleturkálni még akkor is gangszterfogás, ha ennek a szellőztetésnek a köz látná hasznát. A közszellem javulását és emelkedését nem is az hátráltatta, hogy tényleg van egy kifelé és van egy befelé való életünk, mert ez megvan, mióta a világ fennáll. A haladást az akasztotta meg, hogy más elvek

uralkodtak a külső és más a belső életünkben. A nyilvánosság hivatott és kéretlen ellenőrei aztán lankadatlan szorgalommal hasonlítgatták össze ezt a kétlaki életet, a leleplezés olyan ősfoglalkozássá lett, mint a daliás időkben a portyázás, vagy mint őseinknél a halászat és vadászat. Volt egy miniszterünk, aki tevékenysége és sikerei csúcspontján állandóan hangoztatta, hogy ő üvegből van, átlátszó, tehát magánélete teljesen fedi a nyilvánosság előtt élő figuráját s egészen meddő dolog — üzente ellenfeleinek —, ha őt azzal akarják elgáncsolni, hogy rábizonyítsák: más elveket vallasz a fórumon és mások szerint élsz a lakásodban. Természetesen a miniszternek ezt a vészkiáltását és kétségbeesett tiltakozását is stílusnak, taktikának minősítették, ügyes védekezésnek s azt felelték rá, hogy van olyan üveg is, amelyik nem átlátszó. Azt senki sem tételezte föl, hogy az illető közéleti férfiúnak lelke mélyéből szakadt föl ez a hivatkozás az üvegre s hogy ez tényleg úgy is lehetett. Fölényes rosszhiszeműséggel kezelték a becsületes emberek védekezését s ha véletlenül valóban szegényen halt meg egy nagy színész, vagy kolostorba akart vonulni egy hajdan hatalmas, de csalódott közéleti férfiú, akkor a következő kitüntető jelzőt kapta meg a korszaktól: ostoba volt szegény.

Tehát ki volt az okos ebben a korszakocskában? Az, aki a kétféle erkölcsöt ügyesen el tudta leplezni, aki a közéleti morál törvényeibe bele tudta burkolni a maga szennyesét, az, aki lebegve járkált a mocsarak fölött s mindig másokat buktattak el, nem őt. Létalapját több tényből és forrásból merítette ez a férges felfogás. Legmélyebb és legerősebb táplálója kétségtelenül a jólét, a nyugalom, a kényelem és a profit Istenítése volt, az üzleti szellem univerzális elterjedése, amelyik nem habozott, ha azt mondták neki, hogy kap egymilliót, csak árusítsa ki a lelket, becsületet, hitet, Istent, erkölcsöt és a többi közraktári készletet. Ez az üzleti szellem erre az ajánlatra felháborodva tiltakozott volna — a nyilvánosság előtt és a tapétás ajtók mögött azt felelte volna: hogyne, nagyon szívesen, csak találjuk meg rá a formát!

Ennek a kettéhasadt erkölcsi életnek voltak azonban egyéb forrásai is. Talán leghelytállóbb magyarázata az a kényszerhelyzet, amelyikbe ellenségeink hajtottak bele bennünket, mikor a békekötéskor megengedték, hogy kétféle életünk legyen. Megengedték, hogy elvben tiltakozzunk a csonkítások ellen, de a valóságban tűrjük el azokat. Megengedték, hogy éljünk, de a döglődést szánták nekünk. Az államélet bele kellett, hogy találja magát ebbe a nyilt és titkos életbe, meg is találta a legszerencsétlenebb formáját s nem gondolt arra, hogy ebben a kis országban ez a nyilt és titkos állami élet, már csak az emberi természet sok aljas vonása és hajlandósága alapján is, okvetlenül átmegy a magánéletbe is. Hogy rengetegen köpenynek használják majd föl ezt a kettősséget és úgy rendezkednek be, hogy szárazon is és a vízben is boldogulni tudjanak. A kis és nagy egyéniségek a maguk gondolatvilágában leszámították és átvitték a gyakorlatba például azt a kettős és zavaros közjogi formulációt is, hogy királyság voltunk — király nélkül, hogy jó ideig még a bíróságok is a magyar király

nevében hozták ítéleteket, mikor mindenki tudta, hogy a királyra lövették, a királyt elfogták és száműzték. Az etikai lehetetlenség nyomását ezen a téren meg is érezték és a magyar állam, meg a Szent Korona nevében hirdették ki az ítéleteket.

Ugyanilyen tragikus csalódás érte a közszellemet az alkotmányos politikai élet terén, ahol mindenki a parlamentarizmus presztizsét hirdette és vallotta s ezzel szemben folyton az egy párt dogmája szabta meg az uralom törvényeit. Mit ért a tőkének a szabadság, amikor állandó valútakorlátozások miatt panaszkodott. A tőke titkos vallomása szerint őt egyenesen belehajtották a szabálytalanságokba s ezzel megteremtették azt a mérgezett atmoszférát, amelyikben csakis kétféle erkölcs virágozhatott. Vagy nem eleget sírt-e ebben az időben a művészet, amelyiknek meztelen szobraira rászabadult a Zrinyi-gárda és pornografiának minősítette azt az imádott és szabad természetet, amelyiknek fügefalevél és lepel nélküli ábrázolása beleütközött a szűk családi és a puritán erkölcsi felfogásba. És átterjedt ez a kettősség a házasságra is, nők és férfiak egyaránt hívei lettek a nyilt és titkos szerelmi életnek s mindannyiszor megszeppentek, valahányszor a megcsalt fél bolygatni kezdte a valóságot. Persze voltak kivételek, de az egyetemes hangulat annak a nézetnek kedvezett, amelyik ügyesen és okosan át tudott siklani a kettős örvény között.

Ha a nemzetet eltöltötte volna egy boldog készülődés valami monumentális mozgalomra, akkor ez a kettősség magamagától kiszáradt volna, eltűnt volna és az egészség derűje ragyogott volna a legszegényebb és a leggazdagabb arcon is. Sajnos: be kell ismerni, hogy túltengő és elaprózott jóléthajszolásunk millió magyarázatot talált saját élvezeteinek jogosságára és abban a tudatban dolgozott, élt, cselekedett és tiporta egymást, hogy mások is ezt teszik, hogy az állam se jobb a Deákné vásznánál és meg volt győződve arról, hogy aki puritán a magánéletben, az széltoló a közéletben.

Vagy esetleg fordítva.

De hogy egy erkölcs legyen itt is, ott is: az a képzelet birodalmába tartozott. Csak egy volt közös: a látszathoz való görcsös ragaszkodás. S mindenki azzal nyugtatta meg magát, hogy ha sikerült az infláció idején papírból aranyat elővarázsolni, akkor majd sikerül egyszer a látszatból is új erkölcsöket teremteni.

Föl kell jegyezni, hogy ez a kétlakiság az egyik északi vármegyénkben elérte a kiábrándító fejlődés Himaláját, amikor ott, a szóbanforgó vármegye székhelyén, a tiszteletben álló vezető személyiségek kimondták maguk közt, hogy ezután mindenféle politikai pártban résztvesznek. Ezt a megállapodásukat állták is. Ugyanaz a közéleti férfiú volt elnöke az Ébredő Magyarok Egyesületének, aki vezette az ottani Egységes Pártot is és ugyanez a notabilitás vezető szerepet vállalt a helybeli Kisgazda Pártban is. A szerepet játszó városi és vármegyei kiválóságok pedig testületileg voltak választmányi tagjai homlokegyenest ellenkező nézetű társadalmi és politikai alakulatoknak. Az első percben úgy tűnik ez föl, mintha szükségét érezték volna a különböző nézetek kiküszöbölésének, vagy mintha lenézték volna a sok-

felé haladást és esetleg azt is éreztetni akarták, hogy valami láthatatlan és sokkal erősebb front ellen kell így szövetkezni. Az elfogult politikusok és pártemberek, akik a világot csak a mai és csak a most aktív alakulatok szemszögéből nézték, felháborodtak az egyszerűsítésnek ezen az egészséges megoldásán s hajlandók voltak cinizmusnak minősíteni a felvilágosult város taktikázását. Pedig ez a megoldás még a maga vidékre húzódásával, szerénységével és csöndes viselkedésével is hangos és hatalmas ítélet volt az összes ma dívó politikai erkölcsök fölött. Egyedül ebben az egyetlen városban merték megdönteni a tartalmatlan politikai irányok uralmát, a célra nem vezető dogmák és keretek mellőzését úgy keresztülvinni, hogy se nem támadták őket, se nem csúfolták ki, fölöslegesnek tartották, hogy hadakozzanak velük, hanem maguk közt elmosták az elválasztó falakat. Ezzel azt dokumentálták, hogy nem a politikai párt a fontos, hanem az élő emberek. Ügyesen alárendelték a város békéjének a puffogtató összes politikai pártokat s nem tettek helyükbe egy újat, mert ilyen még nem volt, hanem helyi semlegesítést alkalmaztak és vártak. Ez a mintaváros legalább a közéletben teremtett egyféle erkölcsöt s hogy nem utánozták országosan, annak többek közt oka az is, hogy nem tudtak erről az Eldorádóról.

Mert ha tudtak volna, első dolguk lett volna az, hogy erőszakkal széttépjék ennek a városnak okos és egészséges békéjét.

BUDAPEST HEGEMÓNIÁJA

A megmaradt kis ország fővárosát például annyi politikai tartományra szabdalták szét, ahány megtépett irányzat maradt meg a virágzó magyar birodalomból. Tizenöt éven át mindegyik magának követelte, falragaszokról, dobogókról és a betű rengetegéből intézték többsége ellen az ostromot, valamennyi szemlélet hagyományaira, programjára és multjára hivatkozva etette a választókkal a kemény sertéskarajt párolt káposztával, az agitációs beszédek özönét zúdítva polgárságra és munkásságra egyaránt. Ez a töméntelen felvilágosítás, gyűlés, mozgás és lelki ébrentartás, még ha jóhiszemű volt is — mint ahogyan ezt kár is kétségbevonni — az időpazarláson kívül elállta útját egy új és egyetemes irányzat életrekeltésének. Egy olyan irányzat életrekeltésének, amelyiket az idő, a helyzet felismerése és a jövő biztosítása diktált volna. Ehhez nem kellettek se virrasztók, se Népszövetség, se csillagot leső pásztorok, se más, békében és hatalomban bevált érdemdús politikai rendszerek feltámasztása, hanem pedánsan végrehajtott földbirtokreform, értelmes tőkeirányítás és az egész háborúutáni korszak olyan lélekemelő mozgósítása, amelyik a Csillebércre kiránduló turistáktól kezdve fel egészen a parlamentig mind egy

dalt fúj. Senki nem oszthatta ki az ország első városára azt a szerepet, hogy ő adja ezt az új dalt és hitvallást a magyarságnak, de még megzavart és túlterhelt helyzetében is tőle várták a jelt. Az ország nem ismerhette Budapest bajait, nem láthatta ennek a kolosszusnak mindennapi küzdelmeit, nem segíthetett neki, hogy kivágja magát a testére hurkolódó kicsinyes kötelezettségekből és hogy megszerezze az új helyzetben azt a fölényt, amelyiknek árnyékába és hátamögé olyan jólesik a többieknek felsorakozni és elhelyezkedni. A fővárosnak sokáig viselnie kellett azt a bélyeget és keresztet, hogy bűnös a forradalmakban. Presztizse rostává lyukgatva hevert a vidék szeme előtt. Az ő vonatain vágtattak le a vármegyékbe a terrorcsapatok. Nem egy vidéki gyűlésen vágták szeme közé, hogy nemzetközi. Gyűlölték, mert a tőzsdén játszott a mezőgazdasági terményekkel. Azzal vádolták, hogy fölveti a pénz. Megtagadták vele a lelki közösséget s már azt is indítványozták valahol, hogy válasszon az ország más fővárost, tisztább levegőjű helyen, vallásosabb környezetben. Azt mondták — a statisztikára is hivatkozva —, hogy ez a város elérte a telítettség legfelső fokát, több ember már úgyse fér be a lakásaiba, eddig is ferde irányba fejlődött, elszakadt a nemzet jobbik részétől, nem méltó az ország vezetésére, -- pusztuljon el tehát, oda kell dobni a szemétdombra, el kell venni tőle a parlamentet, a minisztériumokat és szűnjön meg szék- és főváros jellege. Különben is az ország szíve nem maradhat meg hatvan kilométernyire az új határtól. Beljebb kell vinni a fővárost az ország központja felé, védettebb helyre, ahol

nem érheti olyan könnyen veszedelem.

Ez az ítélet, amely felhevült pillanatokban született, soha nem került végrehajtásra. Se földrajzi, se külpolitikai, sem etikai, de még hadászati érvekkel se sikerült meggyőzni az országot arról, hogy a valóságban is megfossza Budapestet a vezető főváros nimbuszától. Az illetékes tényezők ezzel a gondolattal soha nem foglalkoztak komolyan, ellenforradalmi hangulatnak tartották, amelyik majd úgyis eltűnik magától, mihelyt behegednek a sebek. Veszélyes is lett volna így kettétépni az országot, megteremteni egy hivatalos fővárost és fölvenni a versenyt a régi szellemi központtal, mert ez befelé és kifelé egyformán gyengítette volna a nemzetet. Egyik adúja volt a mozgalomnak, hogy a hercegprímás se székel Budapesten. Király sincs, a Habsburgok palotája a Várban mindig üresen állt, ők se szerették Budapestet, Ferenc József még párnát is Schönburgból hozott magával, ha néhanapján Budapestre érkezett. Egy másik érvük a főváros elzsidósodása volt, a lakosság egynegyede volt szemita s aggódtak, hogy ez a folyamat tovább tart. Már pedig egy szemita környezetben nem lehet szó a nemzeti sajátságok kultuszáról, fejlődéséről és a nemzeti és keresztény gondolat uralmáról.

El tehát Budapesttől!

A belpolitikában és a kormányzásban egyik vidéki garnitúra a másikat váltotta föl s bár Budapest közjogi detronizálása tényleg elmaradt, a valóságban nem fogadták el többé azt a szellemet, amelyet itt a kövek is önkéntelenül kileheltek magukból. S amíg egy ilyen ellenőrizhetetlen és erős ellenszenv Budapest fejét követelte, a fővárost valósággal

elöntötték a megélhetés gondjai. Kitagadva a nemzeti közösségből, megcsúfolva és lepökdösve, súlyosan megbélyegezve és jégre téve, emberfölötti erőfeszítést végez, hogy villamosai meg ne álljanak az uccákon, hogy külföldi hitelezői el ne licitálják közüzemeit, hogy az iskolákban megjavítsa száznyolcvanezer gyermek fogát, hogy türelmi helyzetet teremtsen a fegyelmileg elbocsátott tisztviselők darázstömegével, a bélistás emberek másik elégedetlen seregével és hogy az új keresztény uralom elveit összehangolja a marhavagónokba nem rakható és a határra ki nem zsuppolható kereskedő- és bankvilág érdekeivel. Az ország új dalt követelt fővárosától, miközben tekintélyét támadta s mialatt ez a főváros lakosságának hatalmi helyzeténél fogva a legerősebben belekerült a világnézetek ütközőpontjába. A főváros lelkiismeretére is iszonyú nyomással nehezedett rá a kommün s míg egyrészről maga is be kellett hogy álljon a bűnösök üldözőinek sorába, másrészről hallania kellett napról napra a jogrend híveinek vésztjósló hangversenyét, a vagyon- és közbiztonság sérelmeit. A vidéki büntetőexpedíciók egynémelyike befészkelte magát szállodákba, ahonnan a rémhírek raja szállt fel s amelyeket rajvonalba fejlődött katonai erőkkel maga a honvédelmi miniszter füstölt ki. A tájékozatlan vidék és a még tájékozatlanabb ország mit se vett tudomásul a fővárosban tornyosodó szociális bajokról, a lakásínségről, a túltömött kórházakról, a munkanélküliek ijesztő szaporodásáról, csak a politikai és világnézeti vádakat hangoztatta a fővárossal szemben és közben tízezrével költözködtek föl Budapestre, kenyeret, nyugdíjat, lakást és reneszánszt követelve a fővárostól. Szidták és fényt, lakást és színvonalat követeltek tőle. Ütötték és emlékeztették arra, hogy a milléniumi évszakban naggyá tették. Vezetésre nógatták és lehordták a sárga földig, hogy részegre itta magát idegen eszmékkel. Állomásaira és teherpályaudvaraira irányítottak minden vonatot, amelyik kiüldözött menekülteket hozott a megszállt területekről. Itt sírtak a nyakán a hontalanok, itt szervezkedtek a fajvédők, itt duzzogtak és intrikáltak a régi törzsfőnökök, itt hányták szemére adóikat a közéletben mellőzött zsidók, itt hoztak ellene határozatokat az ébredők és határozatlanságán fenték élesre ellene a csatabárdot azok a kormánykörök, amelyeknek előbb-utóbb szemet szúrt a főváros pengőben is milliárdos vagyona és roppant testülete, amelyik corpus separatumként terpeszkedett el a megnyomorított ország testén.

Budapest hősi éneke a korszak végén még nem ért véget s a főváros ma is hordja a töviskoronát, amelyet a magyarság tragikus sorsa ajándékozott neki. Hegemóniáját már senki sem akarja megdönteni, csak éppen hogy Budapest nem tudja most már: merre is kellene mennie. Gazdaságilag megifjodva áll itt, a semlegesség és bölcsesség hallgatásával s egyelőre fülel. Tartja a keresztény elveket és jóban van a bankárvilággal. Tud arról, hogy vannak kint a vidéken nyilaskeresztesek és símul a kormányzat egyensúlypolitikájához. Ad segélyt a szocialistáknak, munkát a vállalkozóknak, templomokat építtet a vallásfelekezeteknek, telerakja tereit szobrokkal, hivatali szobáit festményekkel,

javítja utait, ápolja az iskolában a haza szeretetét és magában igazat ad annak az elvnek, hogy Istenem! a polgárok békét és nyugalmat akarnak s fejlődést, amelyik nem jár megrázkódtatásokkal és vajúdásokkal. Egyelőre nem kíván történelmi szerepet játszani. Érthetően borzong ettől és vitathatatlan tekintélye azt sejteti, hogy a vidékről feléje áramló közhangulat is ilyesmire vágyódik. Területén elmosódnak a régi kipróbált világnézetek éles körvonalai s az optimisták azt remélik, hogy a válaszfalak lassú leomlásából nő ki az új hit és születik meg az új dal. A fiatalság azt mondja, hogy Budapest pocakot eresztett és napi funkcióinak lelkes vállalása, elvégzése és a közvélemény elismerésének megszerzése kimerítik a főváros becsvágyát. Kételkednek abban, hogy Budapestet még egyszer mámorossá lehet tenni. Csak azok bíznak benne, akik megtanulták Európa legutóbbi éveiben, hogy a világnézeteknek még csak szép szemük sincs s hogy költészet, kultúra és fölény mind csak pehelypaplana a békének. A priccsre fektetett nemzetet nem téveszti meg, hogy éjszakára a fény selymeit borítják rá a Citadellára és a Halászbástyára. S hogy az idegenek szeme elé a főváros a jólét délibábját varázsolja. Ezek a ritkán megszólaló lelkiismeretek bíznak abban, hogy a világnézetek, pártok, irányok és fennen lobogtatott elvek kimerülnek egyszer, elhallgatnak és rájönnek, hogy céltalan a főváros és a nemzet meghódítása, mert a pehelypaplan alatt ott a priccs s alattunk ezt a tapintható valóságot soha semmiféle más tiszteletreméltó és gyönyörűséges erő nem cserélheti ki, mint a fegyver.

Szembesítés

Ez a feltápászkodó korszak a legutóbbi napokig soha nem került komolyan szembe saját közelmultjával. Megúszta a szembesítésnek azt a néma jelenetét, amikor csak az idegek beszélnek s csak a lelkiismeretek váltanak egymással néhány szikrázó szót. Lezajlott ugyan egy törvényszéki tárgyalás, amelyen azt firtatták, hogy egy ezred katonasággal vissza lehetett volna-e nyomni a forradalmat a föld alá, de ez a tárgyalás túl színes és túl izgalmas volt ahhoz, hogy az ellenfelek: a jelen és a félmult egyedül maradjanak a színen. A történelmi szembesítés akkor zajlott le, mikor ez a törpe kor kint a Dunaparton váratlanul találkozott Tisza István gróf bronzszobrával. Előzetesen, már hónapokkal azelőtt, híre járt, hogy a forradalom egyetlen halottja és egyetlen vértanuja, Tisza István gróf meg fog jelenni a színen s hogy ezt a szobrot mégis csak leleplezik. A drámai találkozás jó sokáig késett, az élő Tisza után a halhatatlan Tisza tizenöt év mulva állt oda szembe a felsőház kapujával, mintha még egyszer be akarna menni a parlamentbe. És még tizenöt évi késéssel is meglepetés volt a megérkezése, mert a levegő tele volt a tetemrehívás fanyar szagával. A kellemetlen emlékek, a Nemzeti Ta-

nácsra való föleskövés szavai s a köztársasági hűségnyilatkozatok füstölői még nem illantak el egészen a köztudatból. Még kínos volt bevallani, hogy tévedtünk. Főleg, hogy a forradalom kirobbanó napjaiban nem voltunk olyan tetőtől talpig férfiak, mint például Tisza. Meg is zavart bennünket ez a felsötétlő óriási figura, a mult bronzkísértete, akinek életében nem volt elég időnk arra, hogy minden politikai bűnét fejére olvassuk s most már nem igen lehetett mindezt a szobor szemébe vágni, mert hiszen volt ellenfelei is tudják, hogy mi az a kegyelet. Elsősorban a halott iránti kíméletből hallgattak tehát azok, akik évekig háborogtak amiatt, mert Tisza egyszer nyilt pályán megállította a szalontai vonatot, de hallgattak azért is, mert eszükbe jutott, hogy Tisza állt ki egyesegyedül értük a puskacsövek elé. Liberalizmusért, demokráciáért, a nagy monarchiáért, a nagytőkéért, a latifundiumokért, a boltokért, a zászlókért, a békéért és mindenért ez az egy férfi találtatott széles e hazában, aki nem futott meg, aki gyalog járt haza az őszirózsás lövöldözés alatt a ligeti villába, akinek nem kellett detektívkíséret, útlevél, vidéki rejtekhely és menekülés, hanem összefonta mellén a két karját és megállt nyugodtan az áradat előtt, mintha a benne élő hit egymaga elég lett volna a pusztulás feltartóztatására. Rettentő megszégyenítés a közvetlen utókorra, hogy egyáltalán akadt egy ilyen férfi. S nem elég, hogy halála után presztízse nőttön-nőtt, hanem kilépve a mulandóság ködéből, még meg is jelenik itt körünkben, felmagasztalva és kiemelve s odaállítva a legexponáltabb helyre, a parlament mellé, ahol nap mint nap hallhatja, hogy a száj milyen hős,

milyen emelkedett és milyen önérzetes tud lenni akkor, amikor rend van, nyugalom van és amikor könnyű bátornak és férfiúnak lenni.

Az emberi nagyság különben is mindig elviselhetetlen jelenség s a riválisok mindig csak a tömeg kedvéért ismerik el. Tisza Istvánt tizenöt év alatt még nem sikerült áttolni azon a történelmi tisztítótűzön, amelyik az utókor számára kellően preparálta volna őt, szép elvi magaslatra emelte volna, kicifrázva és agyonsujtásozva értékmegállapító frázisokkal és elnyomva figurájában éppen azt a tulajdonságot, ami benne talán a legértékesebb volt s ami az akkori és mostani társadalomból egészen hiányzott és hiányzik: a fegyelmezett fanatizmust, amelyik felemelt fejjel ment el a vérpadig. A gyávaság gyalázata égett és ég ennek a friss utókornak homlokán s ez a nemzedék merte őt utólag, majdnem egyhangúlag, korunk tragikus hőseként ünnepelni, ideáljává, citátumai forrásává választani. Merítettek belőle, hivatkoztak reá, bebizonyították, hogy a végsőkig ellenezte a háborút — ők bizonyították ezt be, akik együtt üvöltöttek a csőcselékkel, együtt „gondoltak meg és fontoltak meg mindent jól“ az agg uralkodóval — ők, akik oly hajlékonyak voltak mindig, ha a hatalom szele jelentkezett, ők, akik sohase voltak férfiak, kemények és bátrak, csak bábok, puhagerincű gascognei legények, akik sírvafakadnak, ha megszólal a nádisíp. A sors megőrizte attól ezt a mai nemzedéket — legalább is e tizenöt év alatt —, hogy bebizonyítsa: hisz is abban, amit oly fennen hirdet. Nem is igen kívánatos, hogy erre a kiállásra sor kerüljön. Egyelőre tet-

szelgünk a történelem tükre előtt abban a pózban, hogy mi férfiasság tekintetében is Tisza István remek utódai vagyunk. De nem ajánlatos, hogy ezt valaki ki is próbálja. Ezen a szembesítésen, amelyen a szobor leleplezésével kapcsolatban estünk át, már bátrak voltunk ügyesen átsiklani az egyeneslelkűség és a személyes bátorság tiszaistváni értelmezésén és olyan sajátságait emeltük ki ennek a szobornak, amelyek ünnepélyesebbek, magasabbrendűek, elvontabbak és tetszetősebbek az önmagával megelégedett nemzedék szemében. Isten őrizzen, hogy feltételezzük a mai korról, hogy ez, ha megint baj lenne, újra szép elvekbe, nyilatkozatokba és hűségesküкbe burkolódzna. Meg a kényszerhelyzetbe. Meg „elveim fenntartásába". Gyanusítani nem hagyjuk magunkat. Vegye tudomásul ez a makacs, ez a konok Tisza István, aki íme bronzba öntve jött ide vissza, hogy mi készek voltunk mind egy szálig meghalni a meggyőződésünkért már akkor is és most. Csak bennünket — kérem szépen — felfogásbeli nüansz választ el ettől a geszti magyartól, mi kérem nem a tényleges halált, nem a testi önfeláldozást gondoljuk, mikor arról beszélünk, hogy elmegyünk a végsőkig, a szuronyokig s hogy készek vagyunk levonni a végső konzekvenciákat is. Meghalni?... Ez egy kicsit sok volna. Ez túlzás kérem. Ne tessék ezt feszegetni — mondja ez a korszak, nem értjük, hogy miért van szüksége a meggyőződésnek és világfelfogásnak, vagy az eszménynek arra a vérfedezetre, amelyet tőlünk tetszik kívánni — kedves gróf Tisza István. Elég, ha fölkeltjük az emberekben és milliókban azt a hitet, hogy mi szét is tépetjük magunkat az elveinkért, ha kell. De ha nem kell!... És miért kellene? Az elvek is rugalmasak, csak éppen az ember ne legyen az?

A szobor talapzata alatt, a tribünökön, a hangszórókon át és a Tisza lábai elé szórt babérokból más beszédek zúgtak ugyan fel a hűvös érceember felé, de bármilyen kápráztató és mélyen megrázó is volt a leleplezés szertartása, az ünnepély zengésén átütött a kor hangja, amelyik gyenge védekezés volt ezzel a momentummal szemben. A lelkiismeretnek ez a néma védekezése elmondta a mártír Tiszának, hogy ez a mai társadalom szemlesütve és fejét mélyen meghajtva járul nagy fia emléke elé. Titokban szégyenkezve és pirulva emeli fel hozzá tekintetét, engesztelést emlegetve, mintha egy szoborral és hódolattal ki lehetne békíteni a megtagadott szellemet. Elmondta ez a hang, hogy Tisza halála óta Canossát járunk s fogadja el elégtételnek az egész nemzet bűnbánatát. Tartózkodással bár, de elég világosan célzott ez a hang arra is, hogy míg Tisza élt és kormányzott, cselekedeteiben fölmerültek megtévesztő momentumok. Köztiszteletnek örvendő személyét sötét kíséret vette körül: gőg és elzárkózás, erőszakos osztályöntudat, egy egész kiskirályság, névszerint Biharország megteremtése. Aztán ki hitte volna, hogy a parlamenti őrség alkalmazására tényleg szükség volt. Ki tudta ezt helyesen megítélni abban a nagy közjogi porban, amelyet a házszabályok szigorú kezelése és szelleme vert föl. Azt se lehetett akkor tisztán látni, hogy miért kötötte össze Tisza olyan életre-halálra a mi sorsunkat Ausztriáéval, miért értelmezte a becsületet, a hűséget, az egyenes jellemet és az

őszinteséget olyan végzetesen a végletekig egyoldalúan, amikor látni lehetett előre, hogy Ausztria széthull és amikor abban az időben már minden környező állam két vasat tartott a tűzben. Hiszen a politika megkövetelte volna, hogy maradjanak eshetőségeink még akkor is, ha Ausztria darabokra esik szét. Népek, amelyek nyertek a világháborúban, annak köszönhetik jószerencséjüket, hogy a szájuk hideget és meleget fújt egyszerre. Miért nem akceptálta és alkalmazta Tisza István ezt a felsőbbrendű politikai becstelenséget, miért nem hagyott nyitva hátsóajtókat az antant felé, miért bilincselte oda nemzetét hazugság és hátsó gondolat nélkül a halálraítélt osztrák tartományokhoz, a Habsburg-házhoz és a tisztesség merev elveihez. És ez a néma védbeszéd meg merte kérdezni a szobortól még azt is, hogy miért nem vonta ki a véráldozatból a nemzetet, mikor világos volt, hogy a germán nagyhatalmi őrület kiterjeszti szörnyű követeléseit reánk is, odadobálva hadosztályainkat a verduni és flandriai mészárszékekre, búzánkat és földünket a Raubzugok vagónsoraira és ha győz, akkor Ausztriával együtt felszippant bennünket a porosz világhatalom gyarmatai közé.

Milyen szerencse, hogy a bronzbaöntött Tisza már nem tudta a maga jellemét alávetni ennek a politikai reneszánsznak s hogy nem tud válaszolni többé sem a nemzetiségi politika, sem a választójog megszorítása miatt hozzája intézett utókori szemrehányásokra. Vagy más ma a nemzetiségi politika, miután nincsenek kisebbségeink? Vagy talán más ma a választójog, kivéve Budapestet?... Mit válaszoljon ez a szobor ennek az utókornak, amelyik még mindig ott tart, hogy majdnem hajbakaptak azon, hogy Tisza István szobrának leleplezésén hol üljön a hercegprímás és hol üljenek a királyi hercegek. A kartelek és trösztök elhelyezése tekintetében semmiféle aggodalom nem merült fel. A szoboravatás napján valamelyik kitűnő ösztönű riporter fölhajszolta azt az embert, aki Tisza Istvánt egykor le akarta lőni a Házban. Az illető éppen hűsült és almát hámozott egy dunaparti kávéház terraszán. A látogatás a legnagyobb zavarba ejtette a volt merénylőt, aki annyira restelte baklövését, hogy almahámozás közben most majdnem megvágta az ujját. Megkérte az utókor tapintatlan krónikását, hogy hagyja meg őt az ismeretlenség homályában s ne adjon föl neki olyan kínos kérdéseket, amelyekre ma már válaszolni se tudna. S ebbe a kínos helyzetbe nem az utókor került. Nehogy azt higygyük, hogy mi ültünk ott almát hámozva, mikor a riporter betoppant, hanem a tényleges merénylő. Bennünket, az utókort, hála Istennek, nem lepett meg egy ilyen lelkiismeret, amelyik szerényen bár, de mégis kérdőre von. Mi szabadon ünnepelhettük Tiszát, aki már szobor lévén, egy szót se szólhatott tisztelt híveinek és ellenfeleinek, akiket elvakít azoknak a szerencséje, akik valóban két vasat tartottak a tűzben. Mit mondhatott volna ez a még most is vívódó, forró szobor azoknak, akik nem ismerik a nyílegyenes utat, akik nem tartanak ki halálig a legfőbb parancs mellett, akik azt hiszik, hogy a hűtlenség, az álnokság, a sokszínűség és a zseniális megalkuvás mind olyan politikai fegyverek, amelyekkel nagyot és maradandót lehet alkotni. Megszólaljon, hogy ő

leplezze le a kort s ne az utókor őt? Hallgatott, mint egy szoborhoz illik. Csak a kezét szorította össze ökölbe. Az ajkán ott bujkál egy halvány kis mosoly, keserű, kissé kiábrándult és a messzi magasból érkező fény, amelyik lehet köszönet is a kor hódolatáért, de lehet egészen más is.

ZÁRSZÓ

A kortárs, aki e könyvben megszólalt, mélyen fájlalja, hogy sok dícsérnivalót nem igen talált, mikor kritikát kellett mondania saját nemzedékéről. Sőt, ha tovább folytatná a mai élet bírálását, ugyanezen a hangon kellene beszélnie még egész sereg kérdésről és eseményről, amelyekben meg-megvillant a korszak egy-egy jellemző vonása. Azonban így is annyi érzékeny pontot érintett már, hogy nem tudja: nem lőtt-e túl a célon. Senkit sem akart se megsérteni, se megbántani, azért is kerülte a neveket és minden szavát a nemzet örökké hallgató lelkiismeretéhez igazította. A feladat, amelyre vállalkozott, a vészsíp megszólaltatása volt, a magát elhagyó magyarság felriasztása.

Tudom, hogy minden hibára van magyarázat és hogy minden tévedésre van mentség. Azzal is tisztában vagyok, hogy igen meggyőző tanulmányt lehetett volna írni erről a tizenöt esztendőről. Érdekes és temérdek adattal, hűvös messzeségből, gyilkos tárgyilagossággal és a masszán kívül álló ember nyugodt hangján. Vannak is számosan, igen hivatottak, akik már megtették ezt és munkájukat letették a kor asztalára. S mi lett a sorsuk? Néma csend. A világ és az emberek mit se

változtak. E nemzedék korjegyzői a napirend során lelkesedéssel számoltak be a nagy nyilvánosságnak, hogy a magyar tudás, a magyar szellem és tehetség ismét egy ragyogó könyvvel gazdagította a kultúrát. Tapsoltunk egymásnak, az a szűk kis kör, amelyik még számon tartja a toll dicsőségét és hivatását. Lassankint azonban egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a terem, amelyikben a taps elhangzott, igen gyéren látogatott s a közönség túlnyomó többsége odakint lohol a kenyér, a holnap és a napi gondok után. Hogy sem a könyvről, sem a tapsról, de még a kritikáról se hallott sokat, vagy ha tudomást is szerzett egy-egy sikerről, nem hagyta abba a loholást, nem rohant a könyv után, mert a közönségnek — de igazán — fontosabb dolgai is voltak. Valutaengedélyért szaladtak az emberek a Nemzeti Bankba, vagy siettek az orvoshoz, hogy a rendelésen elsőnek kerüljenek sorra. Kevés az idejük. Valami eljárt a könyv fölött, nem lehet tudni, hogy mi tette ezt: a film-e, a rádió-e, vagy a repülőgép, de tény, hogy az emberek elmentek mellette. S ahogy a Károly körúton bezárt az utolsó tajtékpipabolt is, úgy fél az ember, hogy sorra elhullanak majd azok a komoly cégek is kint a Múzeum körúton, amelyek a szellemi termékenységnek ezt a fényes portékáját, a könyvet kínálják. Tünet! ... — mondják az optimisták —, majd elmúlik, majd megváltoznak a viszonyok és felvirrad még a könyvnek is. Lesz újra hatása, beszélnek róla, esemény lesz minden új könyv és megismétlődnek azok az idők, amikor a nyomtatott betű visszanyeri roppant erejét.

Olyan megnyugtató hinni ebben a fordulatban, hogy az ember heteken és hónapokon át

boldogan hajol rá az íróasztalra, elhanyagolja fontos ügyeit, nem szalad valutáért a Nemzeti Bankba, nem siet a kenyér után, lemond a tavaszról, le az apró és nagy örömökről, hogy írhasson és elmondja azt, ami a szívén fekszik s amivel — azt hiszi — hogy használhat az embereknek. Ebbe a hibába eddig még mindenki beleesett, aki hivő volt.

Én az vagyok. Hiszek abban, hogy a bajokat idejében fel lehet ismerni s nem okvetlenül szükséges, hogy mindig csak utólag, az utókor boncjegyzőkönyvéből tudjuk meg, hogy miben is pusztultunk el.

TARTALOMJEGYZÉK

Oldal